

Szépirodalom

Vaszilij Bogdanov versei (<i>Bogdán László fordításai</i>)	5
Medgyesi Emese: Nyári menet	17
Ábrahám Erika versei	26
Szakács István Péter: Az isten háta mögött	28
J. Szondy György versei	32
Petru Cimpoesu: A másik Simion (<i>Szöcs Imre fordítása</i>)	36
Vajna Ádám versei	51

Forgószínpad

Csak füst van, és kék fény (Deák Katalin beszélgetése Barabás Árpáddal)	55
--	----

Iratár

Cseke Gábor: Fiúk – mundérban	65
---	----

Disputa

Tófalvi Zoltán: Dancs Rózsa pokoljárása, avagy: szívbemarkoló vallomás az anyaság diadaláról	90
---	----

Aranyág

Szellemi szekeresség (Székely Ferenc beszélgetése Barabás László néprajzkutatóval)	127
---	-----

Szemle

Gajdó Ágnes: Üzenet a múltból. Több mint hatszáz Radnóti-dedikáció egy kötetben (Bíró-Balogh Tamás: <i>Könyvvel üzenek néked</i> . <i>Radnóti Miklós dedikációi</i>)	151
Pieldner Judit: A hazatalálás körei (Balla Zsófia: <i>Más ünnepek</i>)	155
Borsodi L. László: Mit lát a medvenéző, és mit lásson az olvasó? (Murányi Sándor Olivér: <i>Medvenéző</i>)	160
Adorjáni Anna: Halállal labdázó (Roberto Bolaño: <i>2666</i>)	168
Olvasólámpa (Tolnai Ottó, Alexis de Tocqueville és Patrick Leigh Fermor könyvéről)	175

Előfizetők listája	181
------------------------------	-----

Székely Könyvtár

Bajna György ajánlja Györffi Kálmán <i>Válogatott novellák</i> című kötetét	194
--	-----

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövétei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (gyorgyattila@hr.astral.ro)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (csillapor@freemail.hu)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitantal57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balazssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.

Telefonszámok: 0266–311 775, 0266–311 026 (fax), 0746–195 413

E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro

Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Külföldi előfizetőinknek a folyóirat árához hozzászámítjuk a postaköltséget is.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Vaszilij Bogdanov
A KOPÁR FENNSÍK

Késő ősze beköltöztem a városba a kerti házból,
Rilke verseit fordítottam, egyre kevesebb meggyőződéssel,
képességeimbe vetett hitem kezdett elillanni,
feltámadtak a mindig esedékes kételyek,
csak a leadási határidő közeledett, egyre vészesebben.
Dylan Thomas és Auden verseit olvastam,
néhány verset le is fordítottam, könnyebben, mint Rilkét,
ez legalábbis gyanús volt. Szorgalmasan
szedtem a gyógyszereket, és álmodtam is,
de nem Akakij, a gonosz pók tűnt fel
visszatérő álmaimban, nem nyughatatlan áldozatom
fenyegetett azzal, hogy hirtelen megjelenik és
megmagyarázhatatlanul, félelmetesen
hatalmasra növe az életemre tör...
Nem is Andrejről, szüleimről, nem a titokzatos,
vörös ruhás lányról álmodtam, ó, nem!...
Sem Oszip, sem Zosczenko, sem Marina,
sem Borisz nem tűnt fel álmaimban,
Jurijról, Annáról, Bulgakovról sem álmodtam.
Nem, nem a barátaim kísértettek, nem,
és Lénáról sem álmodtam, Tányáról
és az ismeretlen Tatjánáról sem,
sem a régi lakásokról, helyszínekről,
Normandiáról, Szibériáról, Dalmáciáról,
Párizsról, Londonról, Velencéről, Génúáról,
Moszkváról, Bukarestről, Kolozsvárról, Kijevről,
sem Hisztriáról, a Fekete-tenger-parti romvárosról,
sem Ovidiusról, a száműzött költőről,
aki balcsillagzata fakó fényénél lesi a gályát,
a felmentő ítéletet várva.
Nem!
Álmaimban a Bajkál-tó sem tűnt fel, az Adria sem,

a Balti-tenger sem, a Ladoga sem,
ahol Zoscsenkóval annyit és annyiszor...
Nem!
Egy kopár, kietlen fennsíkon bolyongtam,
és nem tudtam, hogy ama fennsík hol van?
A táj leginkább egy holdbéli tájra,
vagy egy marsbéli tájra emlékeztetett.
Globális kopárság, lecsupaszítottság.
A semmi körülöttem kerengő árnyai.
Láthatatlanul ólálkodó kísértetek.
Lehetséges, hogy az *Aelita* is hatott rám,
Alekszej Tolsztoj fantasztikus regénye,
amelyről a doktornő is beszélt, csak bennem
a Garin mérnök hiperboloidja címen élt,
nyilván összekevertem az író két elmeszüleményét,
még megjelenése után olvashattam, és gratulálhattam is
a megalkuvó grófnak, bizonyos szempontból jobb,
mint a túlméretezett *Golgota*,
nem is beszélve a monumentális Péter-regényéről,
noha túlméretezett regényének
legalább vannak sugárzó, feledhetetlen részletei...
A pókbolyok még nem tűntek fel, nem,
de valami fenyegetés vibrált a levegőben.
Sűrűsödött a veszélyérzet,
vitte fölfelé az adrenalin-szintet,
már repülni tudtam volna a türelmetlenségtől,
a tehetetlenségtől,
de csak mentem,
jobbra, balra tekintgetve, némán,
át a kopár fennsíkon, a kihalt pusztán.
Csikorogtak hatalmas ördögszekerek,
foszlott katángkórók,
őszülő bogáncsok zörögtek,
de kecskét, szamarat nem láttam sehol.
Bizonyos szempontból a dobrudzsai tájra
is emlékeztetett a vidék fullasztó sivársága,
de itt nem volt romváros,

nem volt tenger,
magam voltam félelmeimmel.
És feltűnt mellettem megint Ricardo Reis,
de nem szólt, csak kísért, maga elé meredve, némán.
Nem is nézett rám.
Néha villámlott.
Őn-szürke égen cikáztak a száraz villámok,
és senki nem volt sehol.
A láthatatlan világok küldöttei
elfelejtettek várni.
Csak a szél, a szél motozott körülöttem mélán,
és mentem sietősen, magam sem tudtam, hova.
Sejtettem már, hogy álmodom,
és ha időben sikerül felriadnom,
nem érnek utol,
nem kapnak el az üldözők,
a pókbolyok,
a testetlen árnyak,
akkor megúszom.
De soha nem tudtam,
akarnám-e megúszni,
késleltetni a találkozást?!
Mentem.
Felkelt a hold, aztán egy másik,
itt két hold volt az égen.
Vörös az egyik, smaragdzöld a másik.
Kitartanak a fel-nem-támadásig.
Megfelelő világitást nyújtva az elszámoláshoz,
ha ugyan valaki tényleg elszámoltat?
Az élők? Mégis a temetetlen holtak?
Mentem a kopár fennsíkron, meg-megbotoltam,
és nem tudtam, hogy a kopár fennsík hol van.

+ „Amikor ezt a versét, kissé reszketve a visszautasítástól, egy este, a sétánkról jövet, teájára várva, a konyhában ideadta nekem, elszörnyedtem, de nem mutathattam. Gratuláltam. Megpuszítottam az arcát, ő meglepetten nézett rám, s teáscsészéjével reszkető kezében, azonnal visszavonult a

szobájába, én pedig eltöprengtem, nyilván az altatók sem tettek jót neki, valami más lehet a baj. Azt hiszem, akkor már közeledett az infarktus, s ő hihetetlen érzékenységgel megérezve a lopakodó veszélyt, a maga eszközeivel igyekezett le is képezni, arra gondolhatott, hátha mégis igaza van a kis doktornőnek, aki azt mondta, az őseember, amikor lerajzolta a vadállatokat, már nem is félt tőlük, ha lerajzolta a tigrist, sikerült le is győznie. Így írta meg még egyszer és utoljára kódorgását azon az átkozott, kopár fennsíkon.” – Tatjana Bogdanova

AZ ÜVEGVILÁG

Kenneth Koch-átirat

Emlékszem, amikor az *Üvegvilág*ot írtam, Párizsban laktam, azaz inkább Párizsban laktunk. Bunyin is élt még, időnként a sarki kávéházban találkoztunk Hodaszeviccsel, valahol két-három utcára lakott tőlünk. A jamaicai trombitás is a mi házunkban lakott. Vagyis hát nem is a mi házunk volt, csak benne laktunk. A szomszédban a trombitás és társai borzalmas zajt csaptak, úgyhogy egy napon átüvöltöttem a lakásunk falán található lyukon, nem tudom, minek volt ott az a lyuk? „Kuss!” És a trombitás visszaszólt valamit. Már nem tudom, mit? Egyszer láttam kiimbolyogni a házból. Azt hiszem, Hodaszevicset vártuk akkor is, a bárban. Az *Üvegvilág*ot két nekifutásra írtam, elsőre az első szakasz hosszabb felét. Azon az őszön Hodaszeviccsel operát terveztünk a *Holt lelkekből*. Röhögve fogtunk neki. A koktélmártásról megjegyezte, biztosan jó valamire, de nem az osztrigára. Addig, azt hiszem, már befejeztem az *Üvegvilág*ot. Az ihlet, mit ihlet, az írásgörcs, postára menet kapott el, s amikor visszajöttem, fél órát vártam az anyám levelével, megírtam egy jókora adagot az *Üvegvilág*ból, egy kocsmában. Azt is elfelejtettem, hol vagyok. Mindent. Te fönt maradtál a padlásszobában, nyomortanya volt, de imádtuk,

lobogott vörös hajad a huzatban, amikor levelet írtál,
klimpíroztál a kis teakonyhában a serpenyőkkel, én pedig megírtam
az *Üvegvilág*ot. Egy nyári estén, nem egy őszin,
semmiképpen nem lehetett ősz, ama fekete alkonyat a posta felé.
És még sok más verset is írtam akkoriban,
de az *Üvegvilág* volt a legjobb.

Mégsem mutattam meg Hodaszevicznek, már nem tudom, miért?
Az árnyakról szóló ciklust is te ihletted, de mégis az *Üvegvilág*
sikerült a legjobban. Néha úgy éreztem, én vagyok az, aki ezt írta.
Az *Üvegvilágnál* különösen. Máskor, épp ellenkezőleg,
azt éreztem, hogy nem. Távolodom magamtól. Annyi minden
köti le az ember figyelmét! Folyton csak a mások boldogsága,
ismerőseink egészségügyi állapota, a háborús hírek.
Izgatott, hogy mi lehet a szüleinkkel, rendszertelenül hulltak a levelek.
Meglepő, hogy egyáltalán volt időm megírni az *Üvegvilág*ot.
Azon a két nyári estén, amelyekre most,
hatvanegy év után is emlékszem. És még mindig van időm
emlékezni rád, magamra, és megírni ezt a verset.

Az *Üvegvilág* lelegelejn az üvegemberek üveg autókban
suhannak át a tükrök mélyén opálosan derengő éjszakán,
kiszállnak, simogatják egymást, meg-megcsendül a kezük, ahogy
egymás arcához érnek. Ez a vers már régóta
saját útján halad valahova, egy üveglapon,
amely nem azt ábrázolja, hogy hogyan írtam a verset.

Kuprin is Párizsban élt, de nagyon ritkán találkoztunk,
soha nem volt otthon, Nizzában vagy az Alpokban pihent.
„Készült valamire, ami a karrierje volt, vagy a boldogsága!” –
jegyezte meg epésen Hodaszevics, tizenhétre ráhúzott egy királyt,
és nyert. Ingerülten sepegte be a nyereséget. Kuprin is
ingerültebb volt velem, talán mert közöltem:
a háború után hazamegyünk.

Épp elég okunk van arra, hogy bárkivel ingerültek legyünk.

Milyen jólesően és felszabadultan szereti barátait az ember,
ha már meghaltak, és ő végérvényesen egyedül maradt,

pók a pókhálóban, és húzogatja a szálakat,
és nem tudja már, hogy miért gurult be olyan hamar,
amikor még éltek és együtt volt velük?

Nem voltam mindig ilyen, mint most, olyan sem mindig, mint akkor,
most megpróbálom létrehozni az emlékezet valóságát.

Ha a „létrehozni” jó szó?

A tapasztalat és magányosság e katyvaszában,
amelyben fulladozok, s már csak Oroszország jövője érdekel.

De ki voltam én, hogy megmondjam magamnak, ki most vagyok,
hogy mi a vers? Gyerünk csak vissza ama sötét estéhez, amikor
a postáról jövet, egy kocsmában, az *Üvegvilágot* írtam.

Szereted ezt a verset? Olvastad.

Benne van a hasonló című kötetemben, amelyet Kirgíziában
láttam viszont hatvankilencben, egy idős hölgy
dedikáltatta, a Szajna-parton vette, rám dőlt a múlt.

Szeretném tudni,

még meddig élek, és mi van hátra még az életemből?

Hodaszevics azt kérdezte akkor este: „Hány éves is vagy?” „Huszonegy!” –
mondtam, most már nyolcvanhárom.

Azt mondta: „Ó, ez csodálatos, Vászja,
még minden előtted áll, akárcsak előtttem.” Ó, ha tudtuk volna!...
Ó, ha tudtam volna, nem is bizonyos, hogy hazatérünk,
és az sem, hogy megérem a nyolcvanhárom évet.

Ő megelőzte a maga idejét, én lemaradtam a magamé mögött.
Mind a ketten az időben éltünk, az üvegvilágban.

Infantilis kiállni a forradalmi menetoszlop elé azzal,
hogy „az idő folyó!”

Egyáltalán nem látom folyónak, inkább kidolgozatlan terveknek.

A napok csak múlnak, s még mindig nincs döntés arról,
hogy mi a teendő, amíg csak meg nem tudod,
hogy nem is lesz, s legyintve mondod „az idő!”

De tulajdonképpen nem is törődsz már az egésszel.

Az idő csak addig jelent valamit, amíg szerepeid nagy része

még előtted áll, mint előttem, akkor, Párizsban.
Mintegy révületben írtam az árnyakról szóló ciklust, emlékszel,
mintha csak sejtettem volna, mi következik. Belepett az idő,
mint valami puha és meleg takaró. A végtelenségig aludhatnék,
és ha felriadnék, még mindég betakarna, de lehet, hogy üvegből lenne,
mint abban a versemben, s ha hozzáélnék, csilingelne.
Engem is, mint Hodaszevicset, csak az elcseszett életem érdekelt.

És érdekel még most is. Az idő egy város,
nyolcvanhárom éve élek benne. Nem akarom elhagyni,
torony is van, ahova felmenekülhetek üldözőim elől.

Akkoriban, amikor az *Üvegvilág*ot írtam, még nem emlegettem
verseimben a barátaimat, bár többet jelentettek számomra bárminél.
Andrejt se emlegettem, anyát, apát.
Ha rájuk gondolok, még ma is elszédülök,
különös gyengeség fog el. Úgyhogy egyre többet emlegetem őket,
hátha ettől visszatérnek hozzám, s megint együtt leszünk. Tinyanov,
Hodaszevics, Zosczenko, Mandelstam, Marina, Anna, Bulgakov.
Ha kiejtem a nevüket, máris könnybe lábad a szemem,
mint az este, amikor váratlanul megláttam Asztrovot a rakparton,
és megdöbbsentem, hogy megöregedett, görnyedten dőlt a botjára.

Az idő gyönyörű, de borzasztó, hogy előbb-utóbb meg kell válnod tőle.
Lehunyor a szemed, húszéves vagy, kinyitod, nyolcvanhárom.
Felkelt a nap, lement, eltelt az élet, az emberek mind hazamentek,
és itt hagytak egyedül, hogy beletörődj, amíg tiéd a bizonyosság,
sugárzol, mint a nap, de ha már nem, hiánya sötét és jeges éjszaka.

Hazaértem.

És az *Üvegvilág*ot írtam azon a véget nem érő éjszakán, Léna.
Nem mentem oda hozzád, nem beszélgettem veled, meg sem öleltelek,
azt se kérdeztem, hogy lenne-e kedved sétálni, vagy ugorjunk le
az alattunk lévő bárba, hallgatni a jamaicai trombitást,
akiről annyi verset írtam mostanában, többet, mint Hodaszevicről,
és írok még ma is, de most egyedül vagyok az éjszakában.

És ez nem olyan jó vers, mint az *Üvegvilág*. És csodálnám, ha valami jó származna egyikből is, de olyan mindegy.

+ *A különös vers egy jelenkori amerikai költő, Kenneth Koch Cirkusz című versének meglehetősen szabad, sőt szabados, merész, ihletett átírata. Akkoriban kaphatta meg azt a csomagot, amit anyával állítottunk össze neki a jelenkori amerikai költők verseiből, s akkor ismerhette meg a nálunk sem túl népszerű Kenneth Koch verseit is. Azzal, hogy átírta, egyben alkalmat is teremtett önmagának arra is, hogy emlékezzen sugárzó ifjúkorára, hiszen hatvankét esztendeje, 1916-ban írta azt a fiatalkori versciklusát, az Üvegvilágot, amelyik felszabadította, s megajándékozta, többek között, Malevics egy életen át tartó barátságával is. Már többször elmondtam, Malevicsnak tetszett a versciklus, illusztrálta is. Illusztrációira Bogdanov újabb verseket írt. Erről nincs szó, csak az Üvegvilág születéséről, a szabad és boldog párizsi éveiről, elröppenő és soha vissza nem térő fiatalságáról. „Hetekig pizsmogott vele a kerti házban, kedves hársfája alatt – emlékezik Léna nagymama –, aztán átült a diófa alá, ott hűvösebb volt, s írt, egyre írt, és először hosszú lábadozása után, végre visszatért az életkedve, megnyugodott és boldog volt, kislányom, hidd el. S ez a legtöbb, ami embernek megadatik.” Megkérdezhetik, miért vettem fel a Függelékbe ezt a lázas ifjúkori esztendőket idéző verset. Nos, a mérhetetlen szkepszis, amely a felidézést át- és átszövi, a latens, vad melankólia mutatja, hogy ez a szkepszis kezdetektől jellemezte nagyapámat – helyzetében, 1914 után Párizsban már nem is nagyon változtathatott. De állandóan megpróbált kilépni az életéből, mint egy rossz cipőből, és Szibériában, legnagyobb, legmerészebb kalandja idején, érdeklődése és kibontakozó költészete centrumában, a Ricardo Reist és társait idéző versekkel, a szerepjátékokkal, a maszkokkal és maszkcserékkel, az árnyjátékokkal megpróbálta legyőzni ezt a benne állandóan jelenlévő szkepszist. Amikor Alberto Caeiro, a felső világból, azt üzeni társainak, hogy éljenek, s írjanak szabadon, nemcsak a Pessoa megálmodta pásztorköltő életfelfogását summázza egyetlen mondatban, hanem láthatólag sajátját is! Szeretné hinni, hogy csak a költészetnek van értelme, csak a versek adhatnak értelmet kallódó életének, szeretne hinni a versekben és a verseknek. Az egész játék az Üvegvilág borzongatóan sejtelmes fényénél kapja meg a maga tünékeny árnyalatait. – Tatjana Bogdanova*

VARJAK

Hajnaltól felriadtam. Szokatlan zúgás vert fel.
Szárnyak verdesése és károgás! Károgás!
Az ablak előtt, figyelhettem az ágyból,
hatalmas rajokban húztak el a kóbor varjak,
mintha petrovszki mezőnk minden éhes csókája
utánunk jött volna Párizsba, emigránsnak.
Bennünket kerestek, talán hogy szólítsanak,
hogy riadtan károgva hívjanak magukkal,
hogy figyelmeztessenek: valami történni fog,
egy, még csak általuk érzékelt veszély.
Szürke dolmányuk puhán olvadt bele a fénybe,
riadt károgásuk betöltötte a teret,
visszaverték a koszlott párizsi házfalak,
harsányan csörömpölve törtek be az ablakok.
Valahol tűz ütött ki. Angyalok sikoltoztak.
Hörögve szirénáztak a tűzoltókocsik.
Minden remegni kezdett, egyszerre jött mozgásba.
Reszkettem és kábultan ébresztgettem Lénát,
de amire felébredt, már eltűntek a varjak,
csak néhány kékesszürke, kérdőjelt formázó toll
imbolygott elveszetten az ablakunk előtt.
Felugrottam, s meztelen, derékig kihajolva,
megkaparintottam egyet, csoda, hogy ki nem estem
az alattunk vibráló járda kövezetére.
„Mit csinálsz? Még kizuhansz!” – ragadott meg Léna,
de akkor már kezembe volt a varjútoll,
erősen szorítottam, nem veheti el senki.
„Talán reá van írva a titkos üzenet...”
„Miféle üzenet, erre a koszos tollra,
Vászja, te megőrültél, ébren is álmodol?”
De erre megint bizarr, iszonyú zúgás támadt,
és sűrű rajokban jöttek visszafelé a varjak,
petrovszki mezőink illatát is éreztem,
hozták valamiképp az otthon üzenetét,

az elveszett hazáét. Integtettem a tollal,
de akkor hirtelen kicsúszott a kezemből,
furcsán vitorlázva az asztalunkon landolt,
és varázslatos módon emelkedve fel,
a nyitott tintatartóba mártózva írni kezdett
az asztalon heverő üres, sárga papírra.
Elképedten néztük. Velünk valaki játszik?
És a varjak fürtökben lógtak ablakunk előtt,
sárga szemek figyeltek, nem bírtunk megmozdulni.
Hirtelen tűntek el, és köddé vált a toll is,
a papírlapon pedig nem is látszott az írás,
ha egyáltalán írt rá valamit is a toll,
s nem a szemünk káprázott, nem hallucináltunk.
„Velünk valaki játszik!” – ingerkedett Léna.
Talán Klaudia üzen Friscóból? Tán anyám?
Talán elveszett hazánk küldöttei a varjak?
Szökevények ők is. Menekültek, mint mi.
Szovjet-Oroszországból sikeresen megléptek,
de most merre mehetnek, merre viszen az útjuk?
Kábultan néztük egymást. Fojtogatott a sírás.
Amikor felriadtam, már delet harangoztak,
leszerelt katonák danolásztak az utcán.
Léna nem volt sehol. Tejért ugorhatott le,
s égő szemem mögött kavarogtak a varjak,
ismét formát öltött az esztelen látomás.
Éreztem megint a petrovszki szagokat.
A hó alól bársonyosan sötétlett a föld,
és a nyári éjben szélleányok forogtak
a kábító mezőn, karcsú, mezítelen Ruzsalkák.
Hó kavargott megint. Forgattak évszakok.
A muzsikok szalmabábot égettek. Tavaszodott.
Kénsárga levelek kavarogtak az őszben.
Hallottam Iván hangját. „Mire vársz, hát nem érted?
Haza kell jönnötök már! – Beszélj hozzám a fa. –
A többiek már meghaltak, hullatott egy levelet,
kivágták őket kóbor, idétlen katonák,
s tüzüknél melegedtek. Engem mégis meghagytak.

Én voltam a legnagyobb, időnként rám másztak, és
ágaim közül nézték a kusza láthatárt...
Aztán rajtuk ütöttek menekülő fehérek,
és leöldösték egymást, reám freccsent a vérük
és a földünk beitta. Haza kell jönnötök!
Nem maradhattok tovább maszkának idegenben.
Bármi történt is itt, hazátok Oroszország!...”
Hallottam a kulcsot a zárban elforogni,
s alvást színleltem, sírtam, míg rám nem talált Léna.
„Haza kellene mennünk” – suttogtam elfulladva,
és üvöltöztek az utcán a háborús veteránok.

+ A különös vers a harmadik párizsi füzet és az 1922 februárjában megjelenő harmadik verseskönyve, a Fúriák nyitánya, a keltezés szerint 1920. január 17-én született. Ebben a vaskos füzetben számtalan naplófeljegyzés, versfogalmazvány található, talán eljön annak is az ideje, hogy faksimile kiadásban jelentethessük meg ezeket a füzeteket. Most még annyit, hogy a számtalan variációban sorjázó versek közül általában azt a variációt választottam, amelyet a költő is felvett a könyvébe, de van olyan, több változatban létező vers is, amely – ki tudja, miért? – kimaradt a kötetből. Ilyenkor, hitem és felfogásom szerint a legteljesebbnek érzett variáns mellett döntöttem. „A különös eset, a varjak vonulása – sóhajt Léna nagymama, és kortyol teájából, vékony ujjai között megremeg a kínai porcelán csésze, oldalán mintha megmozdulnának a vörös sárkányok – tényleg megtörtént, életünk egyik legkülönösebb, metafizikus élménye volt, a sárga papírlap fölött mozgó (író?) koszos varjútoll. Sajnos az üzenetet nem fejthettük meg, káprázatok játszhattak velünk, a papírlapon nem volt egyetlen sor sem. Nagyapádat persze rögtön az otthoni, petrovszki varjakra emlékeztették, és be is indult a vízió, az elveszett haza hírnökeiként aposztrofálta a varjakat, látomása kiteljesedett, s kedves petrovszki fáink – ők is feltűnnek számtalan versében – egyetlen túlélője (hogy a többiekkel mi történt, nem ismételtem meg, elmondja a vers!), Iván beszélni kezd és sürget, térjük haza. De akkor még komolyan nem foglalkoztatott a hazatelepülés gondolata, lehetőségként viszont, láthatod, kislányom, már egyre többször felmerült...” – Tatjana Bogdanova.

Bogdán László fordításai

Rejtőző 2. (130 x 80 cm, olaj, vászon, 2011)

Medgyesi Emese

NYÁRI MENET

Nyugdíjazása óta ebéd után Richard rendszeresen elvonult sziesztaezni – új szokása napirendjének felezője lett. Félórai mély alvás elég volt szervezetének ahhoz, hogy úgy érezze, kipihente magát, felpattanjon, és a dolgozó szárnyas üvegajtáját szélesre tárva korát meghazudtoló, friss léptekkel képzeletbeli ösvények mentén fel-alá járkáljon az íróasztala, az ablakok, a szobapálmák, illetve a hatalmas könyvespolcok között. Hamar reflexeibe ivódtak mindenkori otthonának útvonalai; bárhova költöztek, soha nem változtatott rajtuk. Elmélete szerint gépies lépteivel tartotta frissen az eszét, általuk került kegyelmi állapotba; olyan gondolkodó fázisba, melyben egyszerre koncentrálnak és lazíthatnak.

– Menet közben minden problémát megoldok – magyarázta kezelőorvosainak –, ártatlan csellel, házilag segíték magamnak. Ügykezelés ez is, Bain-módszerrel – mosolygott tőle szokatlan félszegséggel, de elégedetten.

A tavasszal vele történeteket figyelmeztetésként élte meg. Örült, hogy élve megúszta a szívbénulást, és szervezete sem szenvedett maradandó károsodást. Azóta egy kívülálló objektivitásával elemezgette fáradékonyágát, kapkodóvá vált légzését. A tüneteket nem tagadhatta: korlátozni kellett munkavégzését. Nyilvánvalóan befellegzett nemzetközi praxisának, a jól jövedelmező, transzkontinentális terepezésnek – nem maradhat mozgástere a kerek világ! Kénytelen-kelletlen fogott bele a klinikai interdiszciplináris csoport által javallott belső „munkába”: nagy önfegyelmel kanalizálta *in perpetuum* tenni akarását. Ingerelte viszont, hogy környezetében – az orvosok kánonjára ráerősítettek felesége, lányai, szomszédok, barátok és ismerősök – naponta akadt, aki kioktassa, kéretlenül elárassza fölöslegesen alig hasznosabb tanácsokkal. „Megtáltosodtak hirtelen?! Hogy-hogy érteni vélnek az ő személyes problémájához?!”

– *Don't worry!* – morogta mindenkinek. Olykor rászánta magát, bővebb diskurzussal védekezett az ötletek áradata ellen:

- Köszönöm, de a *reedukációs coachok*-kal együtt fogjuk berendezni a jövőmet. Kitalálják ők nekem, mihez kezdjek... Fontos felszínre hozni a személyiség rejtett vonásait, felismerni a passziókat – idézte orvosait. Lelkiismeretesen alávetette magát mindenféle teszteknek – leginkább a pszichés vonatkozásúakat kedvelte. Nem érdekelték különösképpen az orvosi leletek eredményei, csak megnyugvással töltötte el, hogy mint diák korában, feltérképezték képességeit, számba vették hajlamait. Foglalkoztak vele. Nem is emlékezett, a csapat tagjai közül kivel, mikor osztotta meg építkezései tapasztalatait, asztalos-hobbiját, vagy pláne vitorlázó-álmait.

- Van kis unoka a családban? – kérdezte hirtelen az egyik jegyzetelő asszisztens. A szívsebészeti tetőtéri teraszán ültek a munkacsoport tagjaival.

Richard meglepődve bólintott. „Peripatetika sem kellett hozzá, fején találta a szöveget...” – gondolta elismerően. Krisztinkára gondolt, Thomas élettársának hároméves kislányára. Évekkel ezelőtt megszakadt kapcsolatuk elsőszülött fiukkal. Karácsonykor azonban...! Csoda történt: kisgyermekes fiatalasszonnyal érkezett a szülői házhoz, Párizsba. Megjelent védenccével, befogadást igényelt számukra, ugyanúgy, ahogy gyermekkorában megszokta, hogy elárvult vagy megbüntetett osztálytársakat, elhagyott vagy utcára kirakott kutyakölyköket, elcsámorgott macskákat – minden védtelen lényt – biztos hazahozhatott, mert elfogadtattak.

- Jachtot fogok építeni Birminghamben – közölte, amint beült felesége mellé az anyósülésre.

- Csak úgy, máról-holnapra – kommentált Elaine, a forgalmat figyelve.

- Amint elkészülök vele, körbeutazzuk Európát...

- *For sure. Details will follow.*

Richard elnevette magát.

- Orvosi utasításra teszem.

- *I see...* Nem kérdezted, hogy-hogy nem a Marsra küldenek?

A férfi leintette, folytatta:

- Meghívlak. A gyermekeket is. Mindnyájan a vendégeim lehetnek – fürkészte az asszony arcát. Engesztelésül konkrétummal rukkolt ki:

- Konstans hobbim a barkácsolás. Profi szinten úzom; szolid jövőtervet alapozhatunk rá jachtügyben. Fő foglalatosságnak mégis egyértelműen a nagyapáságot javallják. Állítják, garantáltan derűs esztendőök várnak rám. Ránk. Ki tudhatja?... Ha nem tévednek, hosszabb lehet az életem, mint valaha gondoltam volna - összegzett nejeének bocsánatkérően, amiért úgymond „ismét meggyújtotta a baját”: régóta várhatott rá az intézmény parkolójában, elhúzódott ez a nyári szünet előtti, utolsó reedukációs konzultáció.

- *Well... Let's say... It was my turn to take care of you. Even by waiting hours and hours after you* - válaszolta nagyvonalúan Elaine. A visszapillantó tükörbe kémlt, a koraesti csúcsgorgalomban leste a pillanatot, mikor sorolhat végre a távozók oszlopsorába. Sietve megigazította divatos napszemüvegét, és biztos kézzel eltekerte a slusszkulcsot.

Nyolcvanban, amikor egy rutinellenőrzés alkalmával felismerték Elaine betegségét, gyorsan megműtötték, majd nagy dózisban sugaras kezelést is kapott. Az orvosok hónapokon keresztül válaszul a torkukat köszörülték, valahányszor Richard a felesége prognózisáról faggatózott. Időnként hazaengedték az asszonyt az onkológiáról, bár mégsem lehetett igazán jelen otthonában - feküdnie kellett, túlságosan gyenge volt. A férfi úgy érezte, csakúgy, mint mikor országot cseréltek, ismét pálcát tört felettük a sors: magára maradt a négy gyermek nevelésének felelősségével - vezette, ahogy tudta, a háztartást, de attól, hogy mindenben egyedül kellett döntenie, pánikbeteg lett. Rendeléses vásárlás-technikájával túl sokat költött, mégis mindig hiányzott valami; bármit rendelt vacsorára, mindig akadt elégedetlenkedő, nem volt az aprónép ínyére egyetlen menü sem, a bejárónő *kolaterális* károkat okozott - *challenge* volt személyes használati tárgyaik felkutatása a heti nagytakarítások nyomán. Persze, a gyermekek kölcsönösen egymást vádolták dolgaik elcsenésével... Gánccsal-csellemel apróbb kedvezményre, lényegében ártatlan kivételezésekre hajtottak, mindig a többiek ellenében. *My God*, lassan mindnyájan nagykorúak lesznek - mikorra nő be a fejük lágya?!... Richard nem győzte hangsúlyozni felesége betegágyánál, hogy ő *perfectly* helyt áll „mindenes” szerepében. Tényleg úgy volt - anyaországi rokonaik együtt érző csodálattal, bezeg-ként emlegették, telefonon bátorították... Valójában túlvállalta magát, vergődött saját megfelelési kényszere miatt. Láthatóan megvi-

selte önnön türelmetlensége, állandó sietsége: „Egyetlen pert sem halasztani, mindenre időt szakítani” – ismételtette rögeszmésen.

– Nem a törvényszéken vagyunk! – figyelmeztették pedig a lányai. Szóvá tették, fekvőbeteg anyjukkal több beszélgetésre, együttlétre maradt volna idő, ha apjuk hajlandó lett volna korrekten leosztani nekik a feladatokat! A fiúkkal miért kivételezik?! Bátyjaik viszont húgaik nyafkaságát kifogásolták. Richard tehetetlenül hallgatott, feszülten figyelt, inkább nem reagált, csak emésztette magát. Alig maradt ideje alvásra a családi össztüzek közepette. Rossz bőrben volt; csaknem ápolásra szorult ő is.

– Hajszolt roncs lett belőled – aggodalmaskodott együttérzéssel Nigel, az öccse, valahányszor élettársával átvonatoztak Londonból, hogy meglátogassák sógornőjét, és segédkezzenek a „kontinentálisoknak”. „Mire jó az, folyton dühöngeni? Sokszor okod sincs igazán rá... Nem unod az indulatokat?... Kamaszkáid csatározásai miatt *you are unhappy*, oké, na de ilyen állapotba kerülni miattuk!”

Gyakorló pedagógus volt a nagybácsi: hamar kiszúrta, hogy a családi „turbulenciák” értelmi szerzője kilencven százalékban a *mummy* kedvence, Thomas volt, na de milyen alapon „ásta volna el” a keresztfiát?

Meglódultak Bain-ék mindennapjaiban az erővonalak. Szükség volt az apa rendfenntartó pragmatizmusára; ellentmondást nem tűrhetett, erősen kellett tartania a gyeplőt. Magyaráton – miért is nem engedhetett a gyermekeknek? – sohasem törte a fejét. Rendszerint túlkiabálta őket, hangerővel vetett véget a gyakori patthelyzeteknek, a nem akarások okozta felfordulásoknak – a turbulenciák többszörmes veszekedésekké eszkalálódtak.

Egyedül kisebbik fiával sikerült megőrizni a régi, felhőtlen viszonyt – vele változatlanul, mindenkor talált a szó. Honnan tudhatta, és miért egyedül ő, mit vár(na) el az apjuk? Miután testvérei kikiáltották *Daddy* kedvencének, Malcolmra hárult a feladat, hogy beszéljen az apjukkal. Ha már annyira okos, higgassa őt le!.. Vessen véget az intergenerációs balhéknek! Győzze meg az öreget: a francha' vagy max a törvényszékre tartalékolja dühét, fontoskodási rohamaival együtt! A megbízott másodszültt sokáig nem ért célt. Egy alkalommal kivételesen csend követte hosszan kitartott *Daaaddy!*-üvöltését. Meglepetésében lényegre törően, abszolút érvényes fogalmazott:

- Túlságosan megnőtt az együtthatód! – figyelmeztette váratlanul szelíden, matematikai szakszóval az apját. Richardot jó kedvre derítette a diplomatikus szemrehányás.

- Mintha nem akarnátok tudomásul venni, suhanckáim, mi történik valójában körülöttünk! Sikerüljön mindent levezényelni, jussatok el, ki iskolába, ki egyetemre! Én se pert, se megbízókat nem veszíthetek, a pénz okán! Anyátoknak, akár a kórházban, akár itthon, az emeleti hálóban fekszik, csupa jó dologgal kellene kirukkolni – ehelyett hallgathatja a zsigbásárt, szegény feje.

- Megértettük, ne félj: *ad finem* kénytelen vagy megsokszorozni magad a cégnél! Húzos ügyeid vannak, sztárolnak a börzék. Itthon viszont – térj észre, senki nem várja el, hogy folyamatosan *perfectus* légy! Hogy szüntelen a *top-on* teljesíts! Kiálltál, *man*, mindenféle atyai és férji próbációt – nem vetted észre, hogy megváltozott a *task*-od! Térj észre! *Enjoy!... She's going better... Everybody with its own life...* Hagyjál bennünket lélegezni... *Mummy* állapotán hőzöngéseiddel nem javítasz, minket viszont megőrjítesz!...

Mióta délvidékre visszaköltöztek, Richard egyre többet gondolt gyermekeire... Felnőttek... Milyen keveset lehettek együtt! Pedig egy fedél alatt éltek! Különösen a lányai... Mintha teljesen más világon éltek volna; segített nekik, ahol tudott, bár legtöbbször Elaine-re hagyakozott, „majd az anyjuk..” Malcolm viszont... Pályatársa lett, Párizsban kollegája. Mindig kitűnően tanult, jogi pályára ment... Oxfordban, végzés után, akárcsak annak idején őt magát, azonnal szerződtette az L&P ügyvédi iroda... Másodszülött fiuk rendkívüli szakmai indulása óriási elégtétel volt számára – imádott tandemben dolgozni vele, *senior a juniorjával*...

Mint örökké tartó vakációra készültek Elaine-el ismét vidéken, napsütésben élni. Tavaly ősszel befejeződtek a kúria felújítási munkálatai; tél végén szakmai takarodót fújt magának, tavasszal levezényelték saját költözésüket, nyár elején készültek oltárhoz kísérni a nagyobbik lányukat... Richard erősnek tudta-érezte magát. Szervezete azonban megeléghette a túlterhelést, mert fellázadt. Évek óta hónapokon keresztül napfényt nem látott, hajnalban kelt és éjjel körül ért haza – magyarázta a hogléte felől hirtelen érdeklődőknek.

- A jó ügyvéd olyan rabszolga, aki a törvényt éjjel is szolgálja - ismételtette meggyőződéssel. Annak idején ezzel vette elejét Elaine szemrehányásainak, amiért gyakorlatilag csak aludni és tisztálkodni járt haza. A tavalyi monstrum-télben döntötte el, hogy korkedvezménytel nyújtja meg magát. Döntését nem bánta meg; skót humorral verte vissza barátok és ismerősök sajnálkozását: *perpetuum* vakációjukba bizony belerondított az a *blody* szívbénulás.

- *Well... well... doesn't really matter anymore...*

Felépülése alatt átértelmezte élethelyzetüket: szívszélhűdése végeredményben egyensúlyba hozta kapcsolatukat, házasságuk újabb reneszánszát balesetének köszönhetik. Feleségén a gondoskodás sora - gondolta boldogan -, ő megint „engedelmeskedni fog” neki, ugyanúgy, mint vándorok évei alatt, amikor muszáj volt visszaülnie az egyetem padjaiba, és az asszony tartotta el hatod magukat... Most gyógyulni akart, mihamarabb teljes életet élni. Jólesően nyugtázta, hogy az ügyvédi közösségben továbbra is számít: „atlanti” kliensei közül tucatnyian kérvényezték, maradjon az ügyvivőjük. Nagy öregként aposztrofálták.

Kilencvennyolcban, június tizedikén nyugtalansága Richardot nem hagyta pihenni, pedig megviselte a hőség. Próbált szunyókálni, egyetlen légzést diktált magának, mégsem sikerült elaludnia. Forgolódva kereste kényelmes heverőjét a nyugalomra, de sehogy se találta a helyét. Egy-egy kedvezőbbnek tűnő pozíció sem segített - képtelen volt ellazulni. Úgy érezte, tehetetlenül lebeg fekvő önmaga felett, ébrenlét és alvás egyforma nyűg. Szemhéját, mint rebegő membránt - ingerelte a zsalugáter hézagain beszűrődő fény, fárasztotta az állandó háttérzaj - a csukott ablakon keresztül is behallatszott a szüntelen tücsökcirpelés. Hiába srófolta maximumra az ébresztőóra berregőjét, nem bízott magában: vajon meghallja-e a csengést? Mi lesz, ha elalszik?! Telefonos ébresztőt kért fél kettőre, Elaine-nek pedig a lelkére kötötte, legkésőbb harmincötökör csörögjön rá a műteremből. Ha nem válaszolna, hagyja a kerámiáit, jöjjön, rázza őt fel álmából. - Minthogy már itt leszel - tette hozzá pajkosan -, tedd meg, riassz tejes *expresszo*-val. Örök hálám üldözni fog - tréfás fenyegetését köszönetnek szánta. - *Bear in mind*, negyvenötökör *definitively* el kell hagynom a birtokot.

Idejében ki akart érní a repülőtérrre, fiuk fogadására igyekezett.

Bain-ék örültek, hogy végre normalizálódott elsőszülöttjükhez való viszonyuk – évekig lehetetlen volt vele a kapcsolattartás. Thomas elfogadta meghívásukat, tavaly év végén együtt ünnepeltek. Eredetileg meglepetésnek szánta, hogy magával hozza élettársát s annak kislányát, de a karácsony miatt kirukkolt *tromfjával*: készüljön az egész család, gyermeket hoz a házhoz.

Megemberesedett... – állapították meg övéi a hazatérőről. Ápoltsága feledtette gótikus korszakának kilengéseit: mennyit ivott! Mennyit randalírozott! Egy hajnalon, amikor hazatántorgott, Elaine megjegyzéseket tett állapotára. Szó szót követett. Feldühödött. Kődös aggyal kezét emelt lábadozó anyjára... Apjának túlereje fékezhetette csak meg. Kijózanodva, másnap összecsomagolt, és önként eltávozott a szülői háztól. Évekig nem reagált anyjának sem születésnapjára, sem karácsonyi küldeményeire, bár vissza sem küldte soha a figyelmességeket. Diplomázásáról utólag, távoli ismerős elszólásából értesültek szülei és testvérei...

Múlt decemberben a házaspár úgy látta, előnyére változott meg nagyobbik fiuk... Nem emlegette többé, amit annak idején biztosra vett, hogy ő lett volna az apja szégyene. Belesimult a családias, ünnepi hangulatba; nem harsogott, nem kellemetlenkedett. Testvérei között sem hajtott feltétlenül vitára; nem villódzott már közöttük sem versengés, sem indulat. Közös étkezéseknél meglátszott ugyan, hogy gondolatban valahol máshol tartózkodott: többnyire hallgatagon ült, de nagy hangon lelecsapott egy-egy beszélgetésfoszlányra. Amikor megszólalt, ellentmondást nem tűrt, véleményét többször elismételte, pedig nem akadt ellenlábas. Mindannyian engedékenyen mosolyogtak körülötte. Amiért beleevett a salátástálba. Amiért rendszeresen elfelejtette tovább adni a húsos tálat, kenyeres kosarat, köretes kiskancsót... Amint azonban Elaine figyelmeztette, mosolyogva szabadkozott, és azonnal pótolta mulasztását. Gesztusaival, udvariasságával igyekezett egyértelművé tenni: ő régóta nem az, aki valaha volt.

– *Who knows...?* – sóhajtotta most Richard – hamar eltelt az a három hét, kevés alkalmunk volt beszélgetni.

– *Keep calm... don't worry...* – nyugtatgatta az asszony. Elértette a fiukra tett célzást. – A lassúság a te legnagyobb erényed...

– Elaine! Nagyon kérlek, ne ugrass!

- Oké-oké... Mindenesetre... *Take it easy!* Ha vezetni kell, tényleg gyors vagy... Radarközelben pláne. Gyorshajtásért az utóbbi két hónapban ötször büntettek... *That's life, my dear... I mean yours...* Ha ma is „lefényképeznek”, legalább van mentséged: fia családjáért ki ne igyekezne?!... Na, nyújtózz már ki, telik az idő! Ha kell, kirángatlak az ágyból. *It will be my pleasure to do so* – ígérte.

Idejekorán beért Montpellier-be, a repülőtér kilátóteraszáról nyomon követte a magyar gép landolását. Meglepetten tapasztalta, hogy rálát a kifutópályára, az utasszállítót kivételesen a beállóhelyig kísérelte távcsövével. Látómezejében a hőségtől enyhén remegett a lég, elsatírozódtak, reszkettek a távoli kontúrok... Minthogy az érkezési csarnok felől történt a kiszállás – messzelátója felismerhető közelségbe hozta az utasok arcát. Lángvörös hajáról azonnal felismerte a fiát – az elsők között szállt ki. Valami miatt vitába keveredhetett a személyzettel vagy valamelyik utastársával. Gesztikulált, majd legyintett, néhány lépcsőfoknyit haladt a többiekkel. De meggondolhatta magát, megfordult, húsz-harminc személy ellenében tört utat magának, sietett vissza. Mire ismét megjelent a gép szárnyként feltárt ajtajában, kezében egyetlen kézipoggyással, odalenn megtelt az első autóbusz, ami a terminálig szállítja az érkezőket. „Hol van Krisztinka?... Hol a Máminkája? Nem segít nekik?!”

Tudta, hogy fia brit alattvalóként gyakorlatilag ellenőrzés nélkül átsétálhat a vámon, a fiatalasszony azonban a keleti tömbből érkezik, vízumköteles, a kicsinek pedig nincs külön útlevele... „Miért nem maradt velük?... Lenne kéznél!... Hátha segíteni kell?! „*Gros Beta* – ’önfejű langaléta” – morogta aggodalmasan. Thomas ragadványnevét a húgai gyermekkorukban bosszúból rögtönözték – többek között –, amiért ha rosszkedve volt, rendszeresen beroppantotta babaházaik falát.

Negyvenötvenen szállhattak még ki a gépből. Negyed órába is beletelhetett, mire Richard megpillantotta jövődő menyét s vele együtt a leánykát: látszott, hogy a fojtogató hőségben a kicsi megvetette a lábát, félig meghajolva magyarázott neki az anyja, miközben húzta maga után.

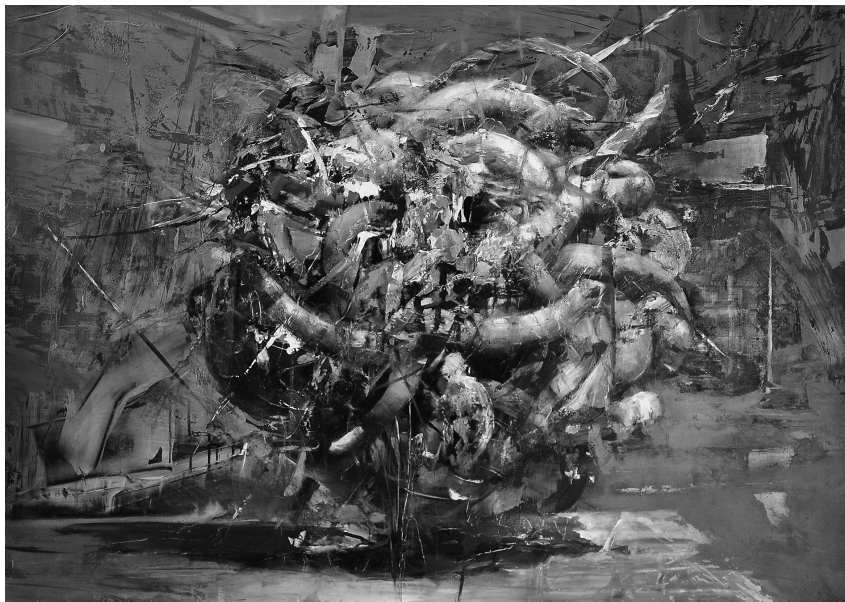
Fellélegzett: „*God save*, csak hogy itt vannak!...”

Zsebre vágta messzelátóját; sietett az érkezési kapuhoz.

Mennyi ideig pásztázhatta a kiáramló tömegben az arcokat? Melege volt, kalapált és szorított a szíve, felgyorsult a légzése. Néhányan felismerték, köszöntötték az ügyvéd urat. Gyors fejbólintásokkal válaszolt, de beszédbe senkivel nem elegyedett. Türelmetlenül nyújtogatta a nyakát. Toporgott a várakozók között: hiába kereste övéit.

- *Daddy, what are you doing?!* - üvöltött rá közvetlenül mellette állva Thomas. Hangja irányt adott Krisztinkának.

- *Gran'paaa!* - kiáltotta csengő hangján. Gyorsan az anyja kezébe nyomta bábuját, hogy karját kinyújtva repülhessen Richard ölébe.

Gordius (96x135 cm, olaj, farost, 2013)

Ábrahám Erika

SZEGÉNY KISGYERMEK ÁLOMÖRZÉSE

bújj ide drága átölellek szépen
arra a sovány percre míg elalszol
ha kéred lennék az őrzőangyalod
nyújtózz pihenj belém ezen
a semmi délutánon itt idegenben
ne törődj gyere fordulj ölembe
most hogy nem üldöz a vágy
legalább nyugton átsimogatlak
gyengítsd bátran az izmaidat
ide nem jönnek utánad a trollok
engedd a készenlét feszülését
át nekem én tartom a hátam
ide most csak a fény sóhajt be
az olcsó függöny alatt meg a
hűtő gombszeme sandít zölden
megrándulsz én az ágyvég
meg térded közé tartom
a combom meg ne üsd magad
nézlek vigyázom az álmod s az
omló bizalomban látod most
minden lehet nézem ismeretlenül
lágy elengedett arcod mögötte
távolodsz már történetedben
nem értek semmit abból ami
benned zajlik s biztosan érzem
minden lehetsz mert én vigyázlak
híres leszel majd jóképű gazdag
óriás fütykössel mászkálsz
mi nem jár egy gyermek fejében
nyugtalanságom eloltom biztos
mosolyra ébredj s mikor elmész
sem sírok majd hogy boldoggá tettél

ELVÁLIK

a találkozásból az a pillanat
mikor a szem elvillan de a test
még éppen felém a szemnek
az az állása mikor a bezárt szög
már mérhető s a tekintet
húzása fogva tart az az elnyílás
mikor a szándékok már elvezetnek
de a jelenvalóság tehetetlensége
még lassítja a pillanatot elfordul
szemzúgból látni ahogyan
a félig már emlék peremén átbillenni
átlökni az elmét készakarva
és értelmezni azt az ahogyant
a mosoly elhervad már a periférián
vagy tart önkéntelen visszarebben
vagy máshol jár már a nézés dac
vagy keménység maszkja mázul vissza
ahogyan belőled elválnak a másik
az elfordulásban benne vagy

hogyan lothatnám meg ezt az arcod

Rejtőző 1. (90x120 cm, olaj, vászon, 2011)

Szakács István Péter
AZ ISTEN HÁTA MÖGÖTT

A *Transzilvánia expressz* csattogva száguldott el az állomás előtt. Bele a koromszagú, őszi éjszakába. Már bánta, hogy a vasútállomásra jött. Mehetett volna a közeli faluba, vagy maradhatott volna a városban is. Végigsétált a repedezett peronon. Lába alatt meg-megroppant a betontörmelék. A peron végén tanácstalanul megállt. A távolba futó sínpárok fölött a jelzőlámpák fényei bágyadtan hunyorogtak a homályban. Hátat fordított az állomás kihalt, földszintes épületének. Szemközt kopár kertek kapaszkodtak a meredek domboldalba. Fent a beomlott tetejű csillagvizsgáló körvonalai feketén vetültek az égre. A hiábavalóság érzése újból erőt vett rajta. Szívott még egyet a körmét perzselő, szűrőnélküli *Carpati*-ból, s a sínek közé dobta. A csikk fénylő ívet rajzolt a sötétben, s eltűnt a talpfák közt burjánzó, hamuszínű fűben.

Visszafordult. A váróteremben még mindig senki. Üres akvárium, rándult kesernyés mosolyba az arca. Átment a neonfényvel megvilágított, visszhangos helyiségen, ki az épület előtti szűk térre. Ha legalább a büfé nyitva volna, ihatna egy kávé. Azzal is telne az idő. Meg hallgathatná Bözsit. A kövér, festett szőke pincérnő mindenről tud, ami a környéken történik. Úgy mesél, mintha ő is részese lenne az eseményeknek, s ezáltal a legképtelenebb történet is hihetővé válik. A büfé azonban már este nyolckor bezárt, így továbbra is magányosan, gyötrő kétségek közt őrlődve kell várakoznia.

Amikor a tanulmányai befejezésekor ezt a körzetet választotta, mert kitűnő eredményei feljogosították a választásra, nem érdekelték a vidéki munkával járó hátrányok. Az igazat megvallva azt képzelte, hogy nincsenek is. Olyan régen volt ez, hogy rossz napjaiban azt hiszi, álmodta csak az egészet.

- Gondolja át még egyszer, mielőtt hebehurgyán döntene - nézett rá értetlenül a Mentor, amikor közölte vele a szándékát. - Maga rendkívül tehetséges, fiatalember, de a talentum önmagában nem elegendő a sikerhez. Ahhoz megfelelő környezet is kell. Az előmenetelét garantáló kapcsolatok. Ha itt marad a központban, hírnévre tehet szert, ha a végeket választja, el fog kallódní...

A Mentornak igaza volt. El kellett volna fogadnia nagyvonalú ajánlatát. Akkor most nem érezném úgy, hogy elcsesztem az életem, gondolta keserűen. Aztán az önbecsülése újból föllángolt. Itt van rám szükség, a semmi szakadékanak szélén, a központban elegen vannak, hajtogatta makacsul magában.

Háta mögül neszezést hallott. Lopva odanézett. A sötétségből két alak vált ki. Egy magas s egy alacsony. Az állomás felé igyekeztek. Csak amikor a bejárati ajtó előtti lámpa fénykörébe értek, vette észre, hogy hárman vannak. A fehér-fekete csíkos gyapjúkendőbe bugyolált csecsemőt a nagydarab, borotvált fejű férfi csomagként szorította magához. Társa, az apró, vékonyka nő, nem lehetett több tizenöt évesnél. Szakadozott rafia szatyrot cipelt. Fekete haja selymesen fénylett, kamasz Madonna-arcát sebhelyek barázdálták. Az üvegajtón át látta, amint a váróterem sarkába húzódnak, közel a kicsorbult csempekályhához. A nő széthajtogatta a gyapjúkendőt, s megcirógatta a gyermek arcát. A férfi ellökte a kezét. Valamit mondott neki. A nő a fejét rázva válaszolt, s elhúzódott. Többé nem szóltak egymáshoz. Szobrok időtlen mozdulatlanságába dermedve várakoztak.

Egy darabig még ott ácsorgott az állomás előtt, s a völgyben fekvő városkát nézte. A ferde templomtornyot, a roskatag várat, a tömbházak sivár vonulatát. A települést átszelő folyócska bádog szalagként derengett a felhők közt átsejlő holdfényben. Hogyan is választhattam ezt az isten háta mögötti helyet, mardosta újból az önvád. Hajdani társaira gondolt. A Mentor többi tanítványára. Bezzeg ők tudták, hogy mi kell az érvényesüléshez, nem úgy, mint ő, a javíthatatlan álmodozó! Gyakran szerepeltek az újságok címlapján, a tévéhíradókban. Magabiztosan viselkedtek. Fölényesen nyilatkoztak. Egy ideig figyelemmel kísérte a pályafutásukat. Aztán felhagyott vele. Minek idegesítse magát fölöslegesen?!

Újabb szerelvény haladt át fékezés nélkül az állomáson. A fülsiketítő zakatolás visszatérítette a jelenbe. A váróterembe ment, s leült a közelükben. Azok ketten ügyet sem vetettek rá. A férfin sötét kordbársony öltöny, vérpiros selyeming és fekete lakkcipő volt. A nő fakókék vászonruhát viselt, lábán fehér, magas sarkú cipő. Az alvó csecsemőből csak elgyötört, koravén arca látszott. Végigsimított rajta a tekintetével. A gyermek nyöszörögve megmozdult. Erőtlenül kapálózott a gyapjútakaró alatt.

- Nesze - nyújtotta át a férfit a nőnek. - Ideje megszoztatni.
- Hát nem érted? - nézett rá a nő. Hangja rekedt volt. A váróterem steril csendjében riadt madárként verdesett. - Hányszor mondjam már neked, hogy elapadt a tejem. Harmadik napja egy csepp sem jön ki a mellemből.

- Olyan nincs, hogy elapadt! - mordult rá a férfi. - Ha megszülted ezt a fattyút, akkor csak szoptasd! Mit mondasz a zsaruknak, ha éhen döglök?! Hogy bárkivel összefekszel, csak keményen álljon a farka, de a következményekkel már nem törődsz?! - folytatta egyre hangosabban, s hatalmas pofont kevert le a nőnek. A nő ijedten kapott a kezéből kicsúsuló gyereket, s magához szorította.

A csattanástól összerezzen. Tudta, hogy ez fog történni, de képtelen volt megakadályozni.

A nő kigombolta a ruhája felső részét. Kislányos mellein aránytalanul nagy mellbimbók meredeztek. Előbb a bal, aztán a jobb mellével próbálkozott. A gyerek közben elhallgatott. Aztán újból nyöszörögni kezdett. Hangja éppen csak kaparászta a csendet.

- Nem megy - nézett könnyörögve a férfira. Sápadt Madonna-arcán stigmaként vöröslött a férfi keze nyoma.

- Csinálj már valamit! - állt föl fenyegetően a férfi. - Megőrjít ez az átkozott vinnyogás!

- Hagyj minket... - görnyedt a gyerek fölé védelmezően a nő. - Esküszöm, hogy többé nem fogsz látni...

- Nekem te ne esküdj! - rándult ököbe a férfi keze. A megfeszülő bőr fehéren világított rajta. - Szétverem a pofád!

- Hagyja békén! Nem hallotta?! - ugrott föl a helyéről.

- Te meg mit akarsz?! - fordult feléje dühtől reszketve a férfi. - Megdugni a kis ribancot?!

- Csak azt, hogy hagyja békén! - nézett erősen a férfi zavaros szemébe.

Ezt az ütést is előre látta, mégsem tudott kitérni előle. A földre zuhant. A férfi sötét toronyként magasodott fölötte. Még mondott valamit, de már nem értette. A szavak kusza foszlányai szétlebegtek a vérszagú csendben. Forogni kezdett körülötte a váróterem. A falak elmosódtak. A neonsövek fénylő foltokká kenődtek szét a magasban. Csak a gyereket magához szorító nőt látta tisztán. Mielőtt elveszítette volna az eszméletét, tekintetük találkozott egy pillanatra.

Amikor magához tért, fájdalom helyett bénító zsibbadást érzett. Szájából vörössel erezett sárga váladék szivárgott a földre. Mintha mázsányi kötömböt hengerítettek volna rá, többszöri próbálkozás után sikerült csak föltápáskodnia. Már nem voltak a váróteremben. A hangosbemondó személyvonat indulását jelezte a harmadik vágányról. Szédelegve indult az ajtó felé. Mire a peronra ért, a szerelvény kidöcögött az állomásról. Káprázó szemmel nézte, amint elimbolyog a koromszagú éjszakában. A hideg levegőn teljesen magához tért. Megfordult, átment az üres váróterem, s elindult hazafelé. A kihalt utcákon haladva a sorsán töprengett újra. Látta magát, amint fiatalon, lelkesedéssel telve megérkezik ebbe a végeken kallódó, kopár dombok közé zárt városkába. Szentül hitte, hogy menni fog neki. Hogy jobba tudja tenni az embereket. De minden erőfeszítése hiábavalónak bizonyult. Hit helyett hitetlenséggel fogadták. Hála helyett rosszindulat áradt feléje. Az esetek többségében azonban – s ez az előbbieknél is rosszabb volt! – figyelemre sem méltatták.

Már derengett keleten az ég alja, amikor a városszéli tömbházhoz ért. Az ablaktalan lépcsőházban évek óta nem égett a villany. Még jó, hogy a földszinten lakom, mosolyodott el gúnyosan, különben már rég kitörtem volna a nyakam. A fal mellett tapogatózva garzonlakása ajtajához araszolt. Hópehely szokásához híven már várta az előszobában. Hátát púposítva, dorombolva dörgölözött a lábához. Lehajolt és becézó szavakat suttogva megsimogatta. A cica fölemelte a fejét, aranyásárga szemével bizalmasan ráhunyorgott és kisurrant az ajtón.

A fürdőszobába ment, megmosakodott, majd levetkőzött és ágyba bújt. Miközben a gyűrött lepedők közt elvackolódott, arra gondolt, hogy talán mégis föl kellene keresnie a Mentort, s a közbenjárását kérni, hogy valami jobb helyre kerüljön innen. Aztán meg arra, hogy képtelen lenne megalázkodni. Különben is már rég elkésett ezzel.

Félálomban újra látta őket. Mintha csak karnyújtásnyira tőle, egymás mellett ültek a döcögő vonaton. A kopasz, nagydarab férfi a homlokát a piszkos ablaküveghez nyomva kifelé bámult. A sebhelyes Madonnaarcú lányanya lopva ránézett, majd széthajtogatta a gypajúkendőt, és tejtől csillogó mellbimbóját nyöszörgő gyereke szájába nyomta. Mondani akart valamit neki, valamit, amit csak ő tudott, de mielőtt megszólalhatott volna, mély, álomtalan álomba merült.

J. Szondy György
EBBEN A KERTBEN

Tavasza van, ki kellett jönnöm a kertbe
magokat vetni. És lépegetek,
akár öreg anyóka, reszketeg
kézzel nyúlok a másnapi sörért,
amit letettem a vödör mögé,
nehogy fölrúgjam, aztán kárba vesszen.

Megacéloztak a károk,
éjjel-nappal rozsdát hányok
ebbe a pléhvödörbe itt,
abba a fazékba is ott.

A tavaly voltam télapó, meg angyal,
majd visszatértem a társadalomba,
és láttam, hogy jó. De valami gomba
rágja körmeim, s nem tudok kaparni
eléggé, vagy ahogy kéne, ha marni
kell, most, hogy voltam télapó, meg angyal.

Nincs orvosság, békéltető,
hányok, mint a záporosó
ebbe a pléhvödörbe itt,
és abba a gödörbe is.

Ez nem az a hely, ahol majd kisütjük
a bosszút és álljuk azt, mert sarat
nincs alkalom, az esély nem halad
a korral, most vagy soha elnapolva.
Egy adag folyóvérrel kezét moshat
a stabilitás érdekében, későn.

TÜCSÖK ÉS BOGÁR

Ahány
szél, annyifelé intenék neked.
Hajlott nyirettyűjére dől a tücsök,
és néz utánad – csápja könnyben, lába
sárban ázhat. Hasas bőröndjeid
lobognak, mint a herceg sálja, jó
erőben vagy, hála a sok finom
szalonnának. Gyanúsan ronda felhők
ugranak elő, enter csúnya felhő,
deleste Nap. Ez egy ilyen dilis nap,
és útra kel minden baktérium,
mely nem vírus, de lehet bacilus.
Hol van a szolga, hol van a vazallus?
Gyökönt egy hús szobában, kilenc légy
csipkeszárnya legyezi, gyönyörét
leli benne, s ezmindmegette-ujját
se mozditja, mintha szelíd regényben
bóbiskolna.

ZÖLD PÁNTLIKA

Ha rád omlik egy téglafal,
a házad jobb vagy bal fele,
mely ápolt, de most eltakar,
s a porral együtt fölkapar
a sejtelem, hogy röpül már
a szemedből a kis bogár,
ha elveszítéd keszkenőd,
egy folyóban, a fák előtt,
és nem is az találja meg,
kit elvinnél a fák közé,
de mit kerestél a folyóban?

senki sem mondja, gyere bé,
most itt csorog a vize rólad,
ha kedvesed még kedvesebb,
de véle esett el a ló,
és csak a piros alma szebb
annál, ami szép volt, a jó
öreg áldja meg hát, ahány
színnel mosolyog. És akkor
pár esztendő nem a világ,
ha elhiszem, hogy nem leszel,
fordul a szél, hajad túrja,
könnyű gúnyád könnyen fújja.

HOLTPONT

Berendeztem néhány tágas szobát,
ahol most békében nyugodhatok,
röfögő gondjaim, tömzsi kocák,
ganéba dőlnek, hisz megszűnt az ok.

Egy közegfüggetlen járműre száll
a gondolat patyolat teste, még
üldögél, majd elrepül, mélyre kár
leásni, nem kerget senki, nem ég

a ház se. Érzem, tán velem maradtál,
kérdeszlek szép hangsúllyal, te felelsz,
vagy kérdezel, nem világos, magas vár,
ahonnan szólsz, Kelemenné neszez

kövei közül így. Melyik szobában
mit válaszolsz, vagy épp puhatólózol?
Vagy azt sem? Mit is feleltem korábban?
Hangod akár az agyba hatoló bor

elszédít, már a testem nélkül forgok,
kérdesz, vagy válaszolok neked
kábán... talán már ránk férne egy holtpont -
hát mutasd meg nekem kérdőjeled,
és Krasznahorkainak is a pontot!...

Arborea 3. (120x100 cm, olaj, vászon, 2017)

Petru Cimpoeșu
A MÁSIK SIMION
(*Celălalt Simion*)

Hála és köszönet. Mindenekelőtt, ahogy illik, szeretném kifejezésre juttatni különleges megbecsülésemet és végtelen hálámat David Sheehan úrnak, Tampa, Florida, Egyesült Államok, akinek a nevét soha nem tudtam volna meg, ha nem találok meg az interneten. Remélem, hogy nem tévesztem össze valaki mással. Hálával tartozom továbbá a szüleinek, akik a világra hozták, és felnevelték, a gyermekeinek, ha vannak neki, és külön elismerés illeti a feleségét, ha időközben el nem vált tőle.

Aki még nem tudná, dr. David Sheehan a Xanax nevű gyógyszer feltalálója, egy olyan gyógyszeré, amelyről néhány évvel ezelőtt még azt sem tudtam, hogy létezik. Egy irodalmi kifejezéssel élve, melyet nemrég tanultam Tavi úrtól, azt mondhatnám, ez a szer megpecsételte a sorsomat. Apropos, nem tudjátok ki az a Tavi úr, majd később visszatérek rá. Egyelőre annyit szeretnék megjegyezni, hogy ha dr. David Sheehan nem fedezte volna fel ezt a gyógyszert, a jelen Dolgozat sem születhetett volna meg. Amelynek megírására egy meglehetősen bonyolult eseménysor adott alkalmat, melyet, most így visszatekintve, eléggé őszintén bánok. A továbbiakban megpróbálom elmesélni az egészet világosan és józanul, azzal a reménnyel, hogy talán sikerül megnyernem legalább néhány, általam igen tisztelt Olvasó jóindulatát.

El kell ismernem, hogy egy bizonyos pontig ez a gyógyszer számomra számos jótékony hatással járt. És nem csak a számomra. A feleségem például a fogyasztó teája elkészítéséhez használta. Mert utána elnyomta az álom, és alvás közben az ember nem eszik. Tehát nagyon sok ideges ember találta meg általa a lelki békéjét. Például egy bákói férfit szüntelenül gyötört a fejfájás és a gyanú, hogy a felesége megcsalja egy másik férfival, aki kollégája volt egy ingatlanközvetítő ügynökségnél. A Xanax segített, mintegy varázsütésre elmúlt tőle minden baja, pedig utólag kiderült, hogy a felesége valóban megcsalta. Hogyan derült

ki? Egyszerűen. Elment az illetővel, és többé nem jött haza. Elmentek együtt Olaszországba.

Egy másik folyton csikorgatta a fogait, és hogy megszabaduljon a fogcsikorgatástól, elkezdett Xanaxot szedni, a családorvos javallatára, természetesen. Bazil egyik régebbi ismerőséről van szó. Hansnak hívták, pedig igazából nem is volt német, Törökhídon született, ahol soha nem született egyetlen német sem. De mivel a szülei, mielőtt ő tulajdonképpen megfogant volna, megnézték a *Teuton lovagok* című filmet, amely nagyon tetszett nekik, megfogadták, hogy ha fiuk születik, akkor egy teuton nevet adnak neki. Ez a hatvanas évek elején történt. Húsz évvel később Hans olyan remek autószerelő lett, mint egy igazi német. Ráadásul még vegetáriánus is volt, valószínűleg a fogproblémái miatt. Egy olyan korban, amikor az emberek mindent elkövettek, hogy egy kis húshoz jussanak, mivel a mészárszékek üresen kongottak, ő elhatározta, hogy nem eszik húst. Minden autót meg tudott javítani, de az 1300-as Daciákhoz értett a legjobban. Egyébként a Bákói Dacia szervizben dolgozott 2005-ig, amikor a cég csődbe ment. Valami franciák vették meg, akik ledózerolták az épületet, és néhány hónappal később a helyére felhúztak egy szupermarketet. Hans csak azután értette meg a fekete mágia jelentőségét, miután munkanélküli lett, és ekkor kezdett komolyabban foglalkozni ezzel a dologgal, melynek segítségével sikerült előidéznie a legnagyobb bákói szupermarket ezidáig legnagyobb tűzvészét, melyet még a Pro TV is közvetített. És így történt, hogy újra találkozott Bazillal, régi iskolatársával, aki akkor még az *Ébredés* című lapnál dolgozott. Bazil abban reménykedett, hogy Hans segíteni tud neki, hogy bosszút álljon Putyinon úgy, hogy valamilyen gyógyíthatatlan betegséget idéz elő nála. És néhány évvel később, amikor kirúgták az újságtól, Bazil azzal dicsekedett, hogy Hans elrendezte, hogy a főszerkesztő ne nyerje meg a polgármester-választásokat. Abban az évben tényleg valaki más nyerte meg a választásokat, valaki, aki nem sokkal később Hans fekete mágiájának köszönhetően rács mögé került, mivel rajtakapták, hogy csúszópénzt fogadott el. Putyin ellenben még a mai nap is kitűnő egészségnek örvend. Mikor először találkoztam Hans-szal, feltűnt számomra, hogy vastag, fekete szemöldöke van, mellyel akár hipnotizálni is képes. Tőle tanultam azt a trükköt is, amivel néhányszor jól megijesztettem Emiliát. Megrágtam egy darab céklát, és amikor a kagylóba köptem, olyan volt, mintha

alvadt vért köptem volna. Egyelőre nem tudjátok, kicsoda Emilia. Később elmondom. Röviden, ő a feleségem.

Az igaz, hogy Hans azután is csikorgatta a fogait, miután elkezdett Xanaxot szedni, de ez már egyáltalán nem zavarta, úgyhogy végül nem maradt ép zománc a fogain. Vannak olyanok, akik szerint a fogmosás egy élvezet, de Hans nem tartozott közéjük. Mivel zománc nélkül maradtak a fogai, számára a fogmosás kész kinszenvedés volt. Egyetlen foga maradt épségben, amelynek a pontos megnevezése 2. Számú Bal Felső Zápfog, melyet egy amalgám tömés védett. Nem tudom, mi volt az amalgám pontos összetétele, higany, más ritka fémek, de egy idő után Hans véletlenül észrevette, hogy a tömése természetfeletti tulajdonságokkal rendelkezik. Ahányszor kitátotta a száját a Román Kulturális Rádió adásait kezdte hallani. Egész nap szimfóniákat hallgathatott. Viszont csak addig hallotta, amíg a száját nyitva tartotta. Mikor becsukta, már nem fogta az adást. Másrészt pedig a tönkrement fogazata miatt jobban szerette csukva tartani a száját, mert rossz szaga volt. Pedig folyton mentolos cukorkát tartott a szájában. És amikor valakivel beszélgetett, levette a kalapját, és a szája elé tartotta, hogy a másik ne érezhesse elvásott fogazatának szagát. Általában úgy értelmezték ezt a gesztust, mint a tiszteletadás megnyilvánulását. Valójában szájának kellemetlen szaga miatt senkinek nem tárhatta fel a lelkét.

Felhozhatok más példát is. Nem másról van szó, mint az én barátomról, Bazilról, akinek az első házasságából született lánya néhányszor a tévében is felbukkant az Egy Bűnös Show című műsor szereplőjeként. Ramónának hívják, és el lehet mondani róla, hogy egy igazi bombázó. Egy időben a *Kánkán* magazin szinte hetente közölt fotót róla, mindenféle pózokban. Ennek következtében Bazil gyakran vett be Xanaxot, vagyis minden este, mielőtt elkezdődött volna a műsor, amelyben a lánya szerepelt. Valójában nem is nézte a műsort. De azért elővigyázatosságból lenyelt egy Xanaxot orbáncfű teával. Ugyanezen okból nem is nagyon járt ki a házból. Attól tartott, hogy felismerik, és gratulálnak neki a lánya teljesítményéhez. Mert ez az igazság: mi bákóiak büszkék vagyunk rá.

Apropó Bazil, a napokban kaptam egy levelet Emiliától. Azt írja, hogy szerencsésen megérkezett az új Rendeltetési Helyére, és pár nap

alatt nagyon sok barátot szerzett. Hogy ne aggódjak miatta, két évig az állam fog gondoskodni róla, hogy semmiben ne szenvedjen hiányt. Ami azt jelenti, ha jól értem, hogy Vaslui-ban jobbak a körülmények, mint itt. Nyilván, ahol nők vannak, ott nincs olyan bűz. Rend és tisztaság, akár egy kolostorban. A nők ápoltabbak és fegyelmezettebbek. Ellenben Bazilról semmi hír. Pedig megígérte, hogy írni fog, amint megérkezik a Csipős Paprikák Földjére. Ki tudja, ott, ahol minden másként van, mint nálunk, más az időbeosztás is. Kérdezgettem sokakat, hogy hallottak-e Thimphuról, de mindenki csak a vállát vonogatta. Még Tavi úr is kételkedik benne, hogy létezne ilyen nevű város. Én azért még reménykedem, hogy létezik.

Megeri egyszer eljönnek Bákóba, még ha rövid időre is. Hogy lássátok, milyen ~~ocsmány~~ érdekes város. Egy kimondottan érdekes város, ahol a legvirágzóbb üzlet a használtruha kereskedés. Mindegyik kirakatában ugyanaz a hirdetés: új second hand ruha. Hát nem, itt valami ellentmondás van! Ugyanaz, mint új áru, régi ruha. Bákóban mégis lehetséges. Aki jártak itt, egyetértenek abban, hogy ez a legérdekesebb város, amit életükben láttak, és kész csoda, hogy a bákóiak képesek egy ilyen városban élni. Ez legalább részben megmagyarázza, hogy miért idegesek folyton. Majdnem olyan idegesek, mint a bukarestiek. Mert elégedetlenek az életükkel. Az anyjukat hibáztatják, amiért a világra hozta őket. Még a koldusok is idegesek. Van egy a katolikus templom előtt, aki naphosszat káromkodik. Hogy a sofőrökről ne is beszéljek! Nem épp olyan bunkók, mint a bukarestiek, de bátorkodom kijelenteni, hogy sokkal idegesebbek. Valószínűleg Bukarest után Bákóban a legnagyobb az egy főre eső Xanax fogyasztás. Ezen nem is lehet csodálkozni. Adjak egy példát: Nagy István fejedelem szobra olyan, mintha konzervdoboz pléhből készült volna. Majdnem olyan ~~ocsmány~~ érdekes, mint a kolozsvári Avram Iancu-szobor. És a hajdani Universal áruházban egy egész emeletet foglalnak el a kilós ruha boltok. Irgalmas Isten! Ezer négyzetméteren csupa kilós ruha! Hasonlóképpen minden utcáson van egy kilós ruha bolt, amely tele van ~~hájas~~ nőekkel, akik a ruhák között turkálnak órákon át, minden oldalról alaposan megvizsgálva azokat, mintha a Talmudot tanulmányoznák. Egyébként az itteni nők nagy többsége ~~rettenetesen~~ különösen néz ki, bár nem tehet erről. Mi a titka? Kell lennie valahol egy

titoknak, az nem lehet, hogy csak úgy ok nélkül ilyen érdekesek és különlegesek. És ha ez nem volna elég egyeseknek, még nagy ronda orruk is van. Mint Gioni régi feleségének, annak a süket nőnek. A tetejébe még ~~borzalmas~~ különleges frizurákat viselnek, ami szépen jelzi, ha még szükséges, az értelmi színvonalukat. Hatalmas fejük van, a nyakuk rövid és vastag – amihez hozzájön, amint azt hiszem, már kiderült, hogy penészszagú használt ruhákba öltöznek. Ehhez még hozzá kell venni, hogy mennyire ~~rosszul~~ sajátosan főznek. Egyetlen férfinak sem szabadna a városunkból való nőt feleségül vennie. Az én feleségem például moinești-i. Megmagyarázhatatlan módon egy idő után mind férjhez mennek valakihez, és aztán csinálnak egy rakás hülye gyereket. A szerelem gyümölcsei, ahogy Bazil szokta mondani. A szerelem gyümölcsei egész nap rúgják a labdát a panelházak között, borzalmasan csúnya szavakkal szidják egymást, sajnos, nem engedhetem meg magamnak, hogy most idézzek belőlük néhányat. Négy vagy öt ilyen kis bűnöző támadta meg egy éjszaka Gogut. Eltörték az orrát, megtöltötték kék foltokkal. Egyelőre nem tudjátok, ki az a Gogu. Majd megtudjátok, ne türelmetlenkedjete. A bákói lakótelepek hemzsegnak a jövődöbéli bűnözőktől, akik a blokkok között rúgják a labdát, és ha kell, ha nem üvöltöznek egymással. Délajt, amikor kijönnek az iskolából, alig lehet elférni tőlük a járdán. A város lakossága hihetetlen mértékben megnőtt az utóbbi időkben, holott a statisztikák szerint állítólag csökkent. Ugyan ki hisz már a statisztikáikban! Bákó tulajdonképpen nem is város, hanem egy rakás panelház. Az úgynevezett városközpont szintén egy lakótelep egy valamivel szélesebb utcával, ahol van egy felhagyott mozi, a régi nagyáruház, a városháza, néhány bár játékgépekkel, két templom és egy csomó gyógyszertár. Egymás mellett. Rengeteg gyógyszertár. Érthetetlen számomra, miért van ennyi. Ez teljesen irracionális. Minden tíz méteren belebotlasz egy gyógyszertárba. És azt sem értem, miért van olyan sok esküvő, minden hétvégén van, ez viszont megmagyarázza, miért van olyan sok gyerek ebben az úgynevezett városban. Hétvégén nem tud az ember beülni egy vendéglőbe, mert az összeset kiadták a lakodalmásoknak. Feltéve persze, ha holmi krepp papírral díszített termeket vendéglőnek lehet nevezni. Soha eszetekbe ne jusson bemenni egy bákói vendéglő toalettjébe, még szívinfarktust kaptok! De ez nem minden. Ez még csak a kezdet, vagy tudomisen, a vég. A tulajdonképpeni kezdet az egyházi

esküvő, amelyet rendszerint a két központi templom valamelyikében tartanak, a katolikusban vagy az ortodoxban. Annak az utcának a két ellentétes végében állnak, ahol én magam is lakom, vagyis, mivel ideiglenesen Más Helyen tartózkodom, laktam. Régen Nagy Utcának hívták, és tele volt zsidó boltokkal. Mert százegynéhány éve Bákóban több zsidó lakott, mint román. Ez volt akkor a helyzet. Nem tudom, hogy gyűltek össze és telepedtek le mind itt. Aztán szedték a sátorfájukat és elmentek a zsidók hazájába. Mikor végre rájöttek, hogy jól megtalálták a Bákójukat. Most az utca minden ok nélkül a Vitéz Mihály nevet viseli. Mi közünk nekünk Vitéz Mihályhoz? Vagy mi köze volt neki hozzánk? Semmi. Egyszerűen ez jutott eszébe egy adott pillanatban a polgármesternek. Romániában ebben az utcában van a legtöbb gyógyszertár és a legtöbb koldus, az utóbbiak mohó tekintettel várnak rád a gyógyszertár be-, jobban mondva: kijáratánál, hogy elhappolják tőled a visszakapott aprópénzt. Az ortodox templom az utca északi végénél található, és hatalmas harangjai vannak, és amikor harangoznak – ami napjában többször is előfordul –, olyan éktelen zajt csapnak, hogy csukott ablak mellett is csak üvöltözve tudsz szót érteni a családtagjaiddal. És ez mindenféle kellemetlenséget szül. Emiliának például az volt az érzése, hogy mindig üvöltözöm vele. Légy szíves, nyugodj meg, válaszolta. Mikor ezt mondta, tudtam, hogy egy idegromham küszöbén áll. Valahol olvastam, egy könyvben, amelyet, ha jól emlékszem Schopenhauer írt vagy talán Ion Creangă, hogy azok az emberek, akik énekelnek, nem képesek ártani. Őszintén szólva, nem is én olvastam, Bazil mondta. Ő rengeteg könyvet elolvasott, és aztán mindig elmesélte nekem a lényegét, amikor együtt beültünk az Örök Fájdalomba. Ahányszor összevesztem Emiliával, elkezdtem énekelni. Nem úgy kell érteni, hogy tényleg énekeltem. Csak csücsörítettem a szám, és dúdolgattam alig hallhatóan egy dalt, ami épp az eszembe jutott. Csodák csodája, ez megnyugtató. Ezek szerint igaza volt Schopenhauernek. Ellenben még jobban feldühítette Emiliát.

Ámbár végső soron az ő esetében nem csak a harangok tehettek minderről. Az autók dudálása még jobban kikészítette. Egy napon egy repülőgép, amely Malaysiából indult és nem tudom hová tartott, lezuhant a Csendes-óceán fölött, minek következtében néhány száz ember meghalt. De az is lehet, hogy nem zuhant le, hiszen a mai napig nem találták meg a roncsokat. Lehet, hogy még mindig repül. És lehet,

hogy azok az emberek sem haltak meg a szó szoros értelmében, talán ott lebegnek valahol a Csendes-óceán egén. De amikor a tévében láttam a kétségbeesett rokonokat és barátokat, akik várták, hogy leszálljon a gép, amely soha nem szállt le többé, ahogy ott sírtak és fájdalmukban a ruhájukat tépkedték, éreztem, hogy megszakad a szívem. Nos, Emilia pont akkor kapott idegösszeroppanást, mert elveszett a macskája. Azt hiszem, kiugrott az erkélyről, mert megörjítették az ortodox templom harangjai és ezúttal a katolikus templom elől elinduló lakodalmi menet autóinak túlkölése. Nyomták a dudát, hogy kifejezésre juttassák örömüket, és hogy minket is arra invitáljanak, hogy osztozzunk ebben az örömben. Ez egy teljesen természetes dolog, ami egyfajta helyi hagyományá vált. Általában a szomszédaink osztoztak is az ünneplők örömeiben, mindenféle ételmaradékokat tartalmazó zacskókat dobálva ki az erkélyről. Nyilván örültek, amikor sikerül eltalálniuk valamelyik autó szélvédőjét.

.....

Igazából nem vettem részt abban, ami következett. Az én szerepem csak annyiban állt, hogy a telefonhívásokra válaszoljak. Azért nem fogom azt mondani, hogy teljesen ártatlan voltam. Ilyent csak a balekok mondanak. Ahányszor egy balek idejön, és megkérdezed, hogy hogyan került ide, azt mondja: nem tudom, testvér, teljesen ártatlan vagyok. Ebből azonnal tudod, hogy balek, és szánalmat érdemel. Gogu megtanított rá, hogyan nyújtsam el minél jobban a beszélgetést udvarias és választékos nyelvezetet használva. Az lett volna a legnagyobb hiba, ha én teszem le elsőnek a telefont. Az illetőnek szüksége van egy jó szóra, hiszen azért hívott. Saját fülével akarja hallani, hogy igazság tétetett. De azelőtt pontról pontra el akarja neked mesélni, hogy milyen igazságtalanság érte. Hiába mondod neki: úgy van, jóember, igazad van, intézkedni fogunk. Nem. Előbb hagyod, hogy pontról pontra elmagyarázza neked, hogyan történt a dolog, és minél többször félbeszakítod, hogy ezzel fokozd a beszélőkedvét, de udvarias hangnemben. Mikor félbeszakítod, ideges lesz. Akkor, hogy még jobban felidegesítsd, megkérdezed tőle: Uram, miért ideges? Ezt nem Gogutól tanultam, hanem Emiliától. Ahányszor Emilia megkérdezte tőlem, hogy miért vagyok ideges, még idegesebb lettem. Főleg, hogy mindig égve hagyta a villanyt, a fürdőben és mindenütt. És ha valami

mosnivalója akadt, mindig mindent meleg vízzel mosott, még nyáron is, amivel hozzájárult a globális felmelegedéshez. És ha felhívtam rá a figyelmét, megkérdezte, hogy mért vagyok ideges.

- Halló?

Igazából nem válaszoltam, hanem visszakérdeztem:

- Igen?

- Uram, van egy autójuk, a rendszáma..., a fene egye meg, valamilyen bolgár rendszáma van... a maguké, nem?

- Attól függ, hogy mi a száma. De mi a gond vele?

- Apuskám, ez a maguk sofőrje, ez nem normális! Kötözni való bolond! Kényszerzubbonyt kell adni rá, és bedugni a dilisekhez.

- Lassabban, kérem. Önt hogy hívják?

- Nem érdekes, hogy hívnak. Bolondokházába való az ilyen!

- Kérem, őrizze meg a nyugalmát, be kell jegyeznem a panaszát, így írja elő a szabály.

- Tudja, kinek van kedve a maga hülye szabályaihoz! Azért telefonáltam, hogy ne mondják, hogy nem szólt senki. Közveszélyes a fickó!

- Ha észrevette, én udvariasan beszéltem önnel, nem emeltem fel a hangom, megkérem, ön is hasonlóképpen beszéljen velem. Tehát mi volt az autó rendszáma?

- Mondtam már, hogy bolgár száma volt!

- Sajnos ennyi nem elég. Nem azt kérdeztem, melyik országban van bejegyezve az autó, hanem azt, hogy mi a rendszáma.

- Gondolja, hogy meg tudtam jegyezni?

- Ebben az esetben, sajnálom... Segíthetek még valamivel?

- Vvanyád!

- Köszönöm a megértését.

Hirtelen kinyomta, miután pár százezer régi lejjel gyarapította a számlánkat. Ha egy eszesebb fickóval volt dolgom, aki leírta az autó rendszámát, megkértem, várjon, amíg leellenőrzöm a nyilvántartásunkban, és várattam legalább öt percet. Abban az esetben, ha nem sikerült az általam kívánt irányba terelnem a beszélgetést, az érzelmeire próbáltam hatni, és így is nyertem pár százezret. Olyan is akadt, aki a nagyokost játszotta, és kérdőre vont a működésünkkel kapcsolatban.

- És maguk mi a fasszal foglalkoznak?

A trágár szavakat leszámítva az ilyen kérdések kapóra jöttek nekem, mert alkalmat kínáltak arra, hogy részletesen bemutassam az Alapítvány tevékenységét.

- Humanitárius szervezet vagyunk, segélyeket osztunk szét.

Mikor ezt meghallotta, leesett az álla, és kissé bizonytalanul elgondolkodott. Az arckifejezését ugyan nem láthattam, de abból, ahogy a szavait nyújtotta, szinte láttam, ahogy megnyúlt az arca.

- Ahha, tehát segélyeket!...

- A szegényeknek - tettem hozzá.

Ettől azonnal meghátrált. Óvatossá vált, talán attól tartva, hogy pénzt fogok kérni tőle az árva gyerekek megsegítésére. De ezt a hibát nem követtem el, nem is lett volna rá szükség, mivel mindenképp pénzt kaptam tőle. Ellenkezőleg, biztosítottam arról, hogy az anyagi támogatást külföldről kapjuk. A romániai szegények a nyomortól hajszolva elárasztották Európát, és a különböző kormányok, és bizonyos segélyszervezetek pénzzel támogatnak bennünket, hogy megszabadítsuk tőlük, hogy hozzuk haza őket, segítsünk nekik munkát keresni. Hogy az Romániában már legalább huszonöt éves probléma, mert keresni ugyan könnyű, de találni annál nehezebb.

- Igen, igaza van - mondta az emberem, miközben szépen feltöltötte a számlámat. - A feleségem is már hat hónapja keresi.

Ezt hallva megesett rajta a szívem, amitől különleges embernek éreztem magam, és igyekeztem lerövidíteni a beszélgetést. De került néha egy-egy keményfejű, aki, amikor elmondtam, hogy segélyszervezet vagyunk, felkiáltott:

- Ezzaz! Eltaláltam! Maguk kerülnek a munkát!

- Dehogyan, kedves uram, mi önkéntes munkát végzünk! A pénzt nem magunknak gyűjtjük, hanem a sors üldözöttjeinek. Segélyeket osztogatunk az elesetteknek.

- Vagyis segítenek nekik, hogy szegények maradjanak.

- Már meg ne haragudjon, de a véleményem szerint ön negatív módon gondolkodik. Mivel rosszindulattal és, elnézést a kifejezésért, felületesen közelíti meg a dolgokat. A mi álláspontunk az, hogy a szegények nem a maguk hibájából szegények. Ez a társadalmi igazságtalanságról szól. Minden egyes szegényért felelős az egész társadalom.

- Na hát van magának dumája, hallja! Inkább foglalkoznának a drága sofőrjeikkel, akik úgy száguldoznak, mint az örültek.

- Kérem, nézze el nekik, még kezdők, nemrég szerezték meg a jogosítványt. Őket is azért alkalmaztuk, mert nem volt semmilyen jövedelemforrásuk. Csak hogy ne vádoljon bennünket azzal, hogy kerüljük a munkát!...

Mindezeket nyilván még nem tudtam az elején, menet közben tanultam meg. Eleinte felment a cukrom, amikor elküldtek az anyámba, vagy megijedtem, amikor a rendőrséggel fenyegetőztek, és nem tudatosult bennem, hogy az, aki telefonált, tulajdonképpen csak jót akart – és sikerült is neki jót cselekednie, gond nélkül és tudtán kívül. Hiába volt ideges vagy erőszakos a fellépése, hiába beszélt csúnyán, a jó cselekedetének nyoma, miután már megtörtént, kitörölhetetlenül ott maradt a bankszámlánkon. Hagytam, hadd beszéljen, és igyekeztem minél jobban feltüzelni igazság utáni vágyát, majd elnézést kértem az összes kellemetlenségért, amit akaratomon kívül okoztunk, és ahelyett, hogy elküldtem volna melegebb éghajlatra, megköszöntem a megértését, és miután letettem a telefont, megállapítottam:

- Na te balfácán, éppen megajándékoztál egymillióval.

Alig néhány nap múlva, mikor Emilia ellenőrizte a bankszámlát, kiderült: kétszáz millió régi lejt sikerült begyűjtenünk. Teljesen legálisan. Hiszen senki nem kényszerítette őket, hogy tárcsázzák a számot, meggyőződésből cselekedtek. Igaz, ami igaz, a *Fegyelmetlen autóvezető* után Gogu beszűrt egy kis csillagot, amit senki nem vett figyelembe. Az Ügyvéd tanította erre, hogy fedve legyen a törvény előtt. Lennebb, egészen apró betűkkel az is le volt írva, hogy ez emelt díjas hívás, egy perc 10 új lejt. Én mindig régi lejben számoltam, valahogy kényelmesebb. De mindegy, ha új lejben számoltam volna is, a feliratot úgysem lehetett volna elolvasni, mert mindig eltakarta a ráfröcskölt sár. Vagy ha valaki mégis elég figyelmes volt, és észrevette, akkor legfeljebb nem hívott. A bajok nem ebből adódtak. Hanem a mások által okozott balesetekből.

Erről jut eszembe. Gogu elképzelése eredetileg az volt, hogy elsősorban a női sofőrökre fog ráijeszteni. Vagy úgy, hogy előzésnél egészen közel húz hozzájuk, vagy úgy, hogy előzés után hirtelen fékez, vagy felváltva gyorsít, majd fékez. De ahogy később ő maga megállapította, ez a módszer nem bizonyult hatékonynak. A nők, kivált amikor autót vezetnek, kisebbségi komplexusban szenvednek, és hajlamosak mindenért, ami az úton történik, saját magukat hibáztatni. Amikor

valamitől megrémülnek, általában félrehúznak az út szélére, és meg sem fordul a fejükben, hogy imádkozás és keresztvetés helyett akár panaszt is tehetnének. Ritkán mégis megtörtént, hogy egy-egy hölgy is felhívott bennünket. Ezek többnyire idős és érzelgős nők voltak, mindig udvariasan beszéltek, és nem is közúti incidensek bejelentése miatt telefonáltak, hanem inkább arról panaszkodtak, hogy egy bizonyos bolgár rendszámú autó miatt nem tudták megközelíteni a közért bejáratát.

- Hogyhogy? - játszottam a meglepettet.

- Kedves uram, az önök sofőrje a járdán parkolt, és teljesen elállta a bolt bejáratát.

De az a hölgy, akiről most beszélek, egészen másért tett panaszt. Az Alapítvány autója, mondta ő, elgázolta a kiskutyáját. Kellemes hangja volt, és hogy minél jobban elnyújtsam a beszélgetést, megjátszottam, hogy nem értem.

- Elnézést kérek, gyenge a jel, rosszul hallom... A kiscicát?

- Nem, kedves uram! A kiskutyát.

- A kiskutyát! Hihetetlen! De hogy történt ez a szörnyűség?

- Áthajtott rajta a kocsival. Fékezés helyett gyorsított.

Mikor meghallottam, hogy kiskutyáról van szó, már biztos voltam benne, hogy Vologya a tettes. Ahol ő elment az autóval, elgázolt kutyák tucatjai maradtak utána. De tévedtem. A táblázat szerint abban az órában Vologya fix a DN 1-es országúton közlekedett Cimpina irányában. Amikor a hölgy a rendszámot is beolvasta, amit gondosan felírt egy papírfecni-re, rájöttem, hogy Bazil volt az elkövető.

- Borzalmas! Természetesen megrovásban részesítjük. Föltétlenül vegye fel a kapcsolatot a Vau-Vau Egyesülettel. Ez valóságos bűncselekmény. Ha fékezés helyett gyorsított, még rács mögé is kerülhet! És tessék mondani, hány éves volt a kutya?... És így tovább.

Igen, még az én jó barátom, Bazil is ráérezett a kaland ízére. Régebben, amikor kutyát vásárolt magának, amellyel szarvasgombát akart kerestetni, egészen más magatartást mutatott, próbálta megtanítani a kutyát, hogy tálkába végezze a dolgát, és majdnem sikerült is neki. Olyan értelemben, hogy pont a tálka mellé piszkított. Mostanság, mert túl sok Red Bullt iszik, elkezdett kutyákat gázolni, hogy ezzel szórakoztassa a kínai barátnőjét. Bazil természetesen mindig a kínai

barátnőjével együtt autózott. Egy félóra sem lett volna hajlandó őt egyedül hagyni. Így változik az ember, ha pénzhez jut.

A Közlekedési Rendőrség megállapította, hogy abban az évben csak a bolgár rendszámmal közlekedő autók 942 balesetet okoztak. Szép szám, meg kell hagyni. De itt, ahogy egy alkalommal Gogu is felhívta rá a figyelmet, szükséges árnyalnunk a képet. Egy dolog balesetet okozni, és egészen más balesetet előidézni. A tévében mutogatott balesetek nagy részén mosolyognom kellett. Egy adott pillanatban olyan sűrűn jöttek az ilyen tudósítások, hogy egyfolytában mosolyogtam. Hülyébbnél hülyébb balesetek, melyeket futballisták, parlamenti képviselők, manelisták okoztak, vagy ezek feleségei, szeretői és más celebek. De kik idézték elő a baleseteket? Nem kommentálok. Persze ezeknek csak egy kis részében volt benne közvetlen módon a Csapat. Hiszen az elsődleges cél nem a balesetek kiprovokálása, hanem a reklamációk kiprovokálása volt. Időnként azért történik néhány baleset is. Például amikor késve indulsz, mikor a villanyrendőr zöldre vált, megvárva, hogy a többiek elkezdjenek dudálni a hátad mögött. És nem elég, hogy késve indulsz, ráadásul kettősben cammogsz, mintha a halottas kocsit menne előtted. Megjátszva a bizonytalant, követhetetlenül hol balra, hol jobbra indexelve, mint aki nem tudja, merre menjen. Ahogy a Botoșani-ból jött sofőrök vezetnek Bukarestben. A módszert „diszkófénynek” nevezik, és Vologya specialitása volt. Ez a trükk mindig kihozta a sodrúkból a bukarestieket, akik mindig sietnek valahová, az irodába, a plázába, a konditerembe. Persze, a botoșani-i sofőrökkel mindenki tisztában van. Elküldöd az anyjukba, és mész tovább a dolgozóra. De ha bolgár rendszámod van? Akkor nyilván nem Botoșani-ból jössz, hanem Ilfov megyei vagy, ahol a legpofátlanabb sofőrök vannak Romániában, és akiket amúgy is szívből gyűlöl mindenki. Vagyis szándékosan játszod az eszed. Nem azért, mert botoșani-i vagy, hanem mert nagymenőnek képzeled magad. Hogy lehetnél botoșani-i, ha egyszer bolgár rendszámod van. Szinte biztos, hogy ilfovi vagy, főleg ha még manelet is hallgatsz. Később, pár száz méterrel arrább, hopp, egy baleset! Az az autó okozta, amely úgy előzött meg téged, mintha puskából lőtték volna ki, annyira sietett a plázába, és nem adta meg az elsőbbséget a következő kereszteződésnél. Ahogy mondani szokás, lassan jársz, tovább érsz! Elvileg semmi köze ahhoz, amit az előbb mondtam el. Hiszen normál esetben, ha kis sebességgel

közlekedsz, azzal nem okozhatsz balesetet. Viszont arra késztehetsz másokat, hogy balesetet okozzanak. Na, erre gondolt Gogu, amikor azt mondta, hogy árnyalnunk kell a képet.

Mielőtt elkezdett volna ő is kutyákat gázolni, Bazil a kerékpárosokra volt szakosodva. Többnyire a kereszteződésekben akasztotta meg őket az úgynevezett „horog módszer” segítségével. Konkrétan, mikor jobbra kanyarodsz, elvágod a biciklis útját, és ha az nagymenő tempóban nyomja a pedált, minden esélyed megvan, hogy az ajtóra felkent arccal lásd viszont. A másik módszer, amikor megállsz az autóval a járda mellett és vársz. Ez idő alatt megeheted a szendvicset. Vársz egy, két, tíz percet, végül csak felbukkan. Mikor látod közeledni a visszapillantó tükörben, sóhajtasz, leteszed a szendvicset, és mintegy véletlenszerűen kinyitod az ajtót. Ha jó reflexei vannak, ki tud kerülni az utolsó pillanatban, de nem mindig. A bringásokkal nagyon kell figyelni, sőt, csipetnyi kifinomultság is szükséges, mert nagyon sérülékenyek. Nyilván senki nem akar sérülést okozni nekik, hogy aztán kártérítést kelljen fizetni. Ha mégis megtörténik, hogy valamelyikük betöri az orrát, Bazil kínai barátnője azonnal kiugrik, és elsősegélyben részesíti. Nagy dolgot nem tud csinálni, papírzsepit ad neki, vagy letörli a horzsolásait. Megérinti néhány testrészét, megkérdezi, hogy fáje valahol. Nem tudom, miért van ez, ha bárki egy kínai lánnyal találkozik, azonnal szükségét érzi, hogy udvaroljon neki, főleg olyan helyzetben, amikor a lány egy zsebkendővel törölgeti, mintha csak masszírozná vagy akupunktúrát alkalmazna. Az a benyomása támad, hogy könnyedén meghívhatná egy kávéra. Eszébe se jut többek között az, hogy a kínai lányok inkább teát isznak. Nyilván arra gondol, hogy a földkerekségen kismillió kínai lány van, és biztosan hiányt szenvednek a férfiakban. És még úgy is véli, hogy mivel nem tud jól románul, nem látja át a szándékait, és hogy akármilyen disznóságot mondhat neki anélkül, hogy megsértené. És ha még a telefonszámát is sikerült elkérnie, úgy érezhette, hogy máris becsajozott. Csakhogy az igazából az én telefonszámom volt. A balfácán hívott, és Liával szeretett volna beszélni. Nem került neki túl sokba, de azért legalább tíz percet varakoztattam, mielőtt közöltem, hogy Liát nem találom, bizonyára terepen van. És megkértem, adja meg a telefonszámát, hogy fel tudja hívni, amikor visszajön. Vagy megkértem, hogy hívjon egy fél óra múlva, talán addig visszaér. Továbbá megkérdeztem, van-e valamilyen sürgős problémája,

amit én is meg tudnék oldani. De nem, ő mindenáron Liával akart beszélni. Végül még egyszer megkérdeztem, hogy miben tudok segíteni. Az az igazság, hogy a bringásokkal folytatott beszélgetések voltak a legkellemesebbek.

Őszintén, az első napokban nem tudtam, hogy és honnan jön a pénz. Tulajdonképpen egy lejt sem láttam. Nem rám tartozott. Valami impulzusok vagy mikrohullámok jöttek-mentek, amelyek számokká alakultak, mi közöm volt nekem mindehhez? Az én dolgom az volt, hogy válaszoljak a telefonhívásokra. Csak a tevékenységiünk első hetének végén, amikor Gogu megkért, hogy utaljam át a számlájára a befolyt összeget, akkor kérdeztem meg:

- Milyen pénzt? Honnan pénzt?
- Az alapítvány számlájáról.

Emilia elment a bankba, és riadtan tért vissza onnan azzal a hírral, hogy több mint egymilliárdunk van. Ő tudta, miként közlekedik a pénz számok formájában, hiszen könyvelő volt.

- Mihez kezdjünk ennyi pénzzel? – kérdeztem én is riadtan.
- Édesem, minél hamarabb meg kell szabadulnunk tőle, mielőtt ellenőrök jönnének a nyakunkra. A pénznek ördöge van.
- Rendben, egyelőre utald át a Gogu számlájára.

Később aztán meggondoltam magam. Miért adjam az összes pénzt Gogunak, mikor legalább a rezsit kifizethetném belőle? Más szóval: elkezdtem a gazdaság logikája szerint gondolkodni.

Szőcs Imre fordítása

PETRU CIMPOEȘU 1952-ben született Vaslui-ban. Felsőfokú tanulmányait a Bukaresti Olajbányászati és Geotechnikai Intézetben végezte. A hetvenes években számos moldvai olajszondánál dolgozott olajipari mérnökként, majd műszaki tárgyakat tanított a Bákói George Bacovia Líceumban. Első prózakötete *Amintiri din provincie (Vidéki emlékek)* címmel jelent meg 1983-ban, mellyel elnyerte a Iași-i Írószövetség nagydíját. Bár korai művei kedvező kritikai fogadtatásban részesültek, az igazi áttörésre 2000-ig, a *Povestea Marelui Brigand (A Nagy Haramia története)*, majd a *Simion liftnicul (Simion, a panel-szent)* megjelenéséig kellett várnia. Utóbbi regényét a román megjelenés után nem sokkal számos európai nyelvre lefordították, 2007-ben

Csehországban az év könyvévé választották, és a Magnesia Litera-díjjal tüntették ki. A *Mircea Cărtărescu* nevével fémjelzett „nyolcvanas nemzedékhez” tartozó Cimpoeșu-t a kritika és az irodalmi közvélemény az utóbbi évtizedek román irodalmának élvonalába sorolja, *Simion, a panelszent* című regényét pedig az elmúlt húsz év egyik legjobb román regényeként tartja számon. Legújabb regénye, a *Celălalt Simion* 2015-ben látott napvilágot. Bár címével arra utal, hogy a korábbi *Simion* folytatása volna, ez csak részben igaz. A helyszín, a miliő ugyanaz, a tematika hasonló, ám egy egészen más világot tár elénk, sokkal keményebb és pesszimistább a szöveg, a kilencvenes évek karneváli összevisszaságát felváltja a pénz uralmának vigasztalansága. Humora sokkal fanyarabbá, ironiája könyörtelenebbé válik.

Köreim (79x79 cm, olaj, vászon, 2013)

Vajna Ádám

TÖRTÉNELEM

Támad egy nagy fejedelem,
Teljes huszonnégy esztendeig
Uralkodik népe fölött dicsőséggel,
Csűrbe a gabona nem fér, barom a karámba nem fér,
Gyermek az udvarba nem fér, kincs a kincstárba nem fér,
Ám fölkelés száguld végig az országon,
S a nagy fejedelmet fegyverrel megölik.

Támad egy új fejedelem,
Tizenhárom évig uralkodik,
Megéri barbár vadak támadását,
Habzó szájú kutyák dúlják a falvakat,
Véres zsákmányt hurcolnak mindenhol,
És hogy a szent helyeket meggyalázzák,
Elégedetlenség lángol föl az országban.

Támad egy gonosz ember,
Senkifia ótvaros bitang,
Fegyverrel szerez aranyat,
Arannyal szerez nevet,
Névvel szerez idegen harcost,
Idegen harcossal szerez trónt;
Holtak teteme rothad
A síkságon és a dombokon.

Támad egy új fejedelem,
Aranszálahajú fiúgyermek,
Apró testét fejsze zúzza össze,
Fejedelem nélkül marad az ország.

Támad egy új fejedelem,
Három évig uralkodik,

Latroknak a tanácsára hallgat,
Kiszárad talpai alatt a rét.

Támad egy új fejedelem,
Számos évig uralkodik,
Serege alatt roskadoz a föld,
Csóvától lánognak a falvak,
Nyilai elől a föld vermeibe bújnak,
Karddal indul szomszéd nép ellen,
Majd országa szerződéseit eltörölvén
Új sorsot szab a benne lakóknak.

Támad egy új fejedelem,
Teljes huszonnégy esztendeig
Uralkodik népe fölött dicsőséggel.

A LONGOBÁRDOK RÖVID TÖRTÉNETE

A longobárdok eleinte az Elba mentén éltek.
Akkor még a nevük sem ez volt.
Hanem más.
Hosszú volt a szakálluk,
Füles tálkából itták a bort,
Szerették a gyerekeket.
Néha, amikor fáj a lábuk,
Mezei zsurló főtt levébe áztatott rongyot helyeztek rá.
Aztán úgyszólván eltűntek.
Emléküket csak az általuk egykor lakott vidék őrizte meg,
Az is rövidült formában:
Lombardia.
Sztereotip germán törzs.
Tudsz mondani egy longobárd királyt?

LENT A DUNA MENTIBEN...

Lent a Duna mentiben
Egy csónak ring a vizen,
Hej, de bizony ki ül abban a csónakban?
Nem ül abban senkisé.

Az előbb még benn hever
Három részeg berliner,
Hej, de bizony oda ezek... hogy kerültek
Oda ezek, kishaver?

Sötét pesti éjszaka,
Belgrád rakpart, vér szaga,
Hej, de bizony kinek vére folyik ottan?
A legszebb lány valaha!

Három legény megijed,
Már senki se menti meg,
Hej, de bizony mégis mi történt a lánnyal?
Nem mondják el senkinek.

Látják, hogy egy csónakot
Valaki csak ott hagyott,
Hej, de bizony mégis ki az, ki ilyet tesz?
Biztos, nem az angyalok.

Ring a csónak dél fele,
Sírva ringnak ők vele,
Hej, de bizony nem tudták ezt feldolgozni!
S messze Dunapentele.

Hát feláll az egyikük:
Tschüss, ichkommeniezurück!
Hej, de bizony mit csinált a másik kettő?
Végig kellett nézniük.

Lent a Duna mentiben
Egy csónak ring a vizen,
Hej, de ebből hogy vegyek fel jegyzőkönyvet,
Ha nem ül benn senkisésem?

Imperátor (100x67 cm, olaj, karton, 2013)

CSAK FÜST VAN, ÉS KÉK FÉNY

- Deák Katalin beszélgetése Barabás Árpáddal -

Gyergyószentmiklóson született, ott kezdett játszani. Az egyetem után még közel tíz évig volt a gyergyói Figura Stúdió Színház színésze, majd átszerződött Székelyudvarhelyre, ahol ez a nyolcadik évada. Közben rendez, szinkronizál, rajzfilmet készít. Négy gyermek édesapja.

Pájkás Jánusként láttam először. Ebben a groteszk mesében a főhős születésétől fogva semmi mást nem evett, nem ivott, csak pálinkát. Így történt, hogy újszülöttből időnap előtt felnőtt lett. Ez a hirtelen-felnőtt pedig szüntelen keresi a bent rekedt gyermeket. Freddy – legtöbbször így ismerjük – számomra ilyen felnőtt-gyerek. Felelősséggel végzi a munkáját, de mintha mindig azt mondaná: nincs fontosabb annál, hogy játszani tudj.

A harmadik előadáson dolgozunk együtt. Közben sokat beszélgetünk. Buszon Csík és Udvarhely között, autóban Csikból Kézdire. Büfében, próbán, próba után. Most éppen Udvarhelyen egy kocsmateraszon.

- Versenyszerűen sportoltál – jégkorongoztál és sífutó voltál –, aztán mégis a színházat választottad. Miért?

- A kilencvenes évek első felében a Figura olyan jelenség volt Gyergyóban, amit nem lehetett megkerülni. Középiskolásokként sokat jártunk az előadásaikra, az iskolában meg saját színjátszócsapatunk volt. Tehát eléggé elkezdett érdekelni minket ez a színházasdi.

Közben sportoltam tovább, de már nagyon rezgett a léc: valamelyik mellett dönteni kellett. Tudtam, hogy ha profi sportolóként akarok érvényesülni, akkor a teljes további életemet a sport függvényében kell megszervezni. Az edzővel is voltak... konfliktusoknak nem nevezném, mert egy edző bármikor le tud ültetni egy kilencedikes gyermeket, de mondhatom azt, hogy nem feltétlenül értettem egyet a módszereivel. Ez is megerősített abban, hogy én ezt tovább nem akarom csinálni. Valahogy így lépett a sport helyére a színház.

'94 őszén aztán a gyergyói társulat jó része átszerződött Bocsárdival együtt Szentgyörgyre, a Figura pedig gyakorlatilag színész nélkül maradt. A színháznak viszont továbbra is készítenie kellett az előadásait, különben megszűnt volna. Innen elég egyenes az út, mert a

városban az egyetlen valamire való színjátszócsapat mi voltunk, akik '94-től a Figurában hoztunk létre előadásokat. Így a MASZK nevű színjátszócsapat tulajdonképpen beolvadt a színházba. Ekkor tizenhat éves voltam. Három évet játszottunk a Figuránál, aztán '97-ben elmentünk egyetemre, és a színház újra színész nélkül maradt, de végül mégis sikerült átvészelnie ezt az időszakot.

- *Mit adott Kolozsvár ahhoz képest, amit a Figurában tapasztaltatok?*

- Gyergyóban már ránk ragadt valamiféle tudás, csakhogy olyan emberektől, akik igazából nem voltak színészek. Ezért azt gondoltuk, hogy elmegyünk szakmát tanulni. Akkor úgy képzeltem az egyetemet, hogy oda azért veszik fel az embert, mert szerintük tehetséges, vagy legalábbis van benne valami; hogy az általuk kiválasztott tehetségeket gondozni kezdik, és az egész intézmény azért működik, mert a diákokban levő képességet minél jobban ki szeretnék aknázni. Hát, ez végül nem így volt. Nagyon sokszor magunkra voltunk utalva. Nem volt termünk, hol itt, hol ott próbáltunk. Volt, hogy a színházbüfé egyik sarkában. Rengeteg óránk elmaradt, és a vizsgaelőadások is kinkszerűen készültek el. Tudom, sokan úgy emlékeznek vissza, hogy nekik Kolozsvár jó élmény volt, de számomra ez a négy év egy nagy csalódás. Alig vártam, hogy vége legyen.

Ha pozitívumot kellene mondani, akkor talán az, hogy rengeteget statisztáltunk a színházban, és közelről figyelhettem a színészeket; azt, ahogy ők dolgoznak, hogy mit honnan szerveznek meg. Örültem, amikor elkezdtem látni, hogy egy színész honnan hová jut el. Ha úgy vesszük, ez volt az egyetem hozadéka; de ha azt nézzük, hogy egyik próbafolyamatból estünk a másikba, és emiatt nem tudtuk végezni a dolgunkat, azt, amiért egyetemre jártunk, akkor lehet, hogy mégsem volt ez annyira jó. Aztán eltelt ez is...

- *És ti újra Gyergyóban dolgoztatok...*

- Igen, vége lett az egyetemnek, és én próbáltam nem rágódni azon, hogy mit nem tanítottak meg, vagy hogy milyen jó lett volna, ha lett volna saját termünk... Azt gondoltam, hogy most neki kell állni dolgozni, és kész. Folytatni akartuk Gyergyóban azt, amit középiskolásokként elkezdtünk. Több színház hívott, de számomra sokkal fonto-

sabb volt, hogy ketten-hárman hazamenjünk, és sokat dolgozzunk együtt.

Jó színházat akartunk jó csapattal. Kísérleti színházként fogalmaztuk meg önmagunkat. Persze, tudtuk, hogy egy kisvárosban lehetetlen, hogy csak egy fajta színházat csináljunk, de ezt valahogy nem is éreztük problémának. Repertoárszínház voltunk, és igyekeztünk minden műfajt a minőség szempontjából megközelíteni – úgy, hogy amit létrehozunk, azt büszkén vállalhassuk. A munkánknak később lett szakmai és egyéb visszaigazolása is. Bővült a csapat, és jó volt érezni, hogy egy ideig az új emberek számára ugyanolyan fontossá tud ez válni. De aztán túl sok ember cserélődött ki; és közben kicsit kőszínház lettünk, én meg lassan kezdtem azt érezni, hogy ez már nem az, amiben az elején hittünk, újrafogalmazni meg nem tudjuk.

Egy ideig nehéz is volt nekem a kőszínházi folyamatokban részt venni. Sokszor érzem azt, mintha az alternatívok közül jönnék, és nem értem vagy nem akarom érteni, mi hogyan működik. Talán azért, mert pontosan érzékelem a különbséget: azt, hogy mi annak idején mit kerestünk, és hogy ahhoz képest most mivel foglalkozunk.

– *Arra gondolsz, hogy egyre inkább a közönséget akarjuk kiszolgálni?*

– A minőségre gondolok. Azt hiszem, a nézők akkor is tudnak szeretni egy előadást, ha az sokkal jobb, mint amilyen szinten azt ők követik. Azzal, hogy sokszor milyen igénnyel jönnek létre előadások, nem tudok egyetérteni. Néha nem is értem, hogy nekünk ezzel most miért kell foglalkozni, vagy a közönségnek miért van erre szüksége.

– *És ha a néző mégis szereti ezeket?*

– Olyankor dühös vagyok. Van, hogy előadás alatt legszívesebben leállnék, és azt mondanám: ez egy hazugság, menjünk inkább haza. De sem a kollégáimmal, sem a nézőkkel nem tehetem ezt meg. Ha valaki odajön hozzám gratulálni egy olyan előadás után, amiről én azt gondolom, hogy nagyon rossz, és teljesen felesleges volt az életünkben, nem fogom neki azt mondani, hogy ez egy hülyeség. Nincs jogom ezt mondani.

Persze, hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem esik jól, hogy szeretnek. Szeretetéből és magamutogatásból lettünk színészek. Nekünk az a jó, ha négyszáz ember néz. Egy normális ember ilyent

nem csinál. Nekünk meg ez kell. Végtére is azért csináljuk, hogy szeressenek. Az összes többi önértékelés kérdése – azt soha nem szabad elfelejtenem, hogy a saját mércém szerint egy előadás mennyit ér.

– *Te milyen néző vagy? Mit keresel mások előadásaiban? Mi az, ami meg tud érinteni?*

– Örülök, ha azt látom, hogy a színészek jól dolgoznak benne; és szeretik azt, amit csinálnak. Jó, ha kívülről elkezdem érezni, hogy számukra fontos az előadás. Hogy beszélni akarnak valamiről, ami éppen foglalkoztatja őket. Lehet, hogy nem annyira jó az előadás, vagy én nem azt keresem a színházban, amit ők; de ha vannak benne olyan pillanatok, amelyek elindítanak bennem valamit, már megérte. Ha nem csak füst van és kék fény, hanem gondolat is. Szeretem, ha úgy fogalmazták újra a színházat, hogy meg tudnak lepni vele.

Jólesik mai előadásokat nézni. Olyanokat, amelyek nem akarnak megidézni egy kort, amihez nekik semmi közük. És nemcsak nekik nincs közük hozzá, hanem senki másnak a nézőtérén. Nehezen tudom lenyelni, amikor vissza akarunk menni például a hatvanas évekbe. Amikor úgy csinálunk, mintha. Amikor az előadás átveri a nézőt, mert elhiteti vele, hogy ez jó, és hogy neki erre van szüksége.

Amikor paneleket tákolnak össze, vagy amikor nagyot akar a rendezés robbantani, de kívülről csak az átgondolatlanság érződik. Amikor nem embereket látok, hanem azt, hogy tologatják a kartonfigurákat. Nem tudom nézni, amikor a színész kínlódik, amikor kiszolgáltatott és magára van hagyva.

– *És amikor te vagy színészként magadra hagyva?*

– Amikor a színészt egyedül hagyják, elkezdni önmagát ismételni. Régi szerepekből próbál összekaparni valamit, és közben ő is tudja, hogy ez kamu. Tudja, hogy megint ugyanazt csinálja, és ettől megbolondul. Ilyenkor toporgás van, nem megyünk előre. Nem vagyok az a színész, aki naponta ordibál a rendezőkkel, de ha magamra maradok, vagy azt érzem, hogy hazugságok, mismásolások vannak, szólok. Van, hogy azt érzem: ha most nem állok bele a konfliktusba, akkor itt a dolgok nagyon el fognak csúszni. Olyankor megpróbálom a problémát

megbeszélni. Lehetőleg nem abból kiindulva, hogy mi sérti az egómat vagy mi nem, hanem azzal a céllal, hogy ne tévedjünk el még jobban.

- *Hogy fogadják ezt a rendezők? Mi a reakció arra, ha a színész problémákat fogalmaz meg?*

- Van, akinek ez jó, mert azt látja, hogy a színészt érdekli a munka. Én a színház alkotói részében hiszek. Szeretném azt gondolni, hogy rám alkotóként van szükség. Vannak gondolataim, amiket szeretek másokkal megvitatni.

De van olyan is, akinek hiába mondasz bármit. Ha a rendező a színészt fényvisszaverő tárgyként használja, nehéz beszélgetni. Olyankor nincs közös nyelv. Volt olyan, hogy a rendező lent a nézőtéren facebookozott. Amikor hallottam, hogy jönnek az üzenetek, kimentem. Kis idő múlva én következtem volna, és emiatt leállt a próba, de a rendező még ezt sem vette észre. Akkor visszajöttem, és elmondtam, hogy ezt így nem lehet csinálni. Ha a színház szól valamiről, az nem ez.

Rossz, amikor azt látod, hogy a rendező beéri a minimummal. Színészként tudnom kell, hogy az adott anyag miatt fontos a rendezőnek, és miért gondolja azt, hogy számunkra is fontos lehet. Sokszor pontosan az nem derül ki, hogy miért éppen arra van most szükségünk. Néha úgy adódik, hogy a rendezőnek van egy története, amit velünk el akar meséltetni. De ha nem értem a történetet, és hogy mit akar vele mondani, akkor nekem nagyon nehéz azt eljátszani. Ilyenkor azt érzem, hogy valójában nincs szükség arra, ahogy én dolgozom. Csak-hogy közben megszületik valami, amiben mindannyian benne vagyunk, de találkozni nem tudtunk egymással. Így pedig szerintem nincs értelme.

- *Mikor volt igazi találkozásod?*

- A legfontosabb találkozásom Anger Zsolttal volt. 2007-ben rendezett először Gyergyóban. Bár azelőtt soha életünkben nem találkoztunk, a *Figaro házassága* próbafolyamata alatt annyi bizalmat kaptam tőle, amennyit azelőtt és azóta senkitől. Figaro háromoldalas monológiát egyáltalán nem próbáltuk. Azt akarta, hogy csak a főpróbán mondjam el. Én meg ahhoz szoktam, hogy a monológnak külön próbát írnak ki, és ott nyűgölünk rajta a rendezővel – ezért óvatosan kérdezgettem

Angert, és ő azt válaszolta, hogy ezt a monológot nem fogjuk soha próbálni, mert ennek arról kell szólnia, amit előadás alatt összegyűjtesz, ami valahol nagyon mélyen belül van. Azt meg nem lehet leszögezni. Megértettem, hogy erre miért volt szükség, és éreztem a bizalmat, de a terhet is, ami ezzel járt. Azt hiszem, akkor értettem meg a jelenidejűség lényegét, és azt, hogy itt most rám van szükség.

Ebben a monológban nem kellett követnem egy előre meghatározott ívet, nem kínlódtam azzal, hogy valahogy nagy nehezen jussak el azokra a pontokra, amelyeket a rendező kért. Arról beszéltem, amiről aznap este akartam, és emiatt számomra is fontossá vált. Soha nem volt egyforma. Jó, ehhez kellett az az előadás, amiben ez működött. Mert Figaro mindent elintézett, csak közben elveszítette a csaját, azt meg már nem tudta értelmezni. A mindent-elintézünk-pajzs mögé ez olyan mélyre ment, hogy nem tudott vele mit kezdeni. Ebből indult a monológ. Anger tehát nekem nagy ajándék. Egyszerre volt jelen színészként és rendezőként. Szeretném, ha egyszer majd én is úgy tudnék a munkában jelen lenni, ahogy ő akkor nálunk.

A *Lakodalomban* is szép volt Florin Vidamskival a találkozás, ő 2004-ben rendezett Gyergyóban. Fontos volt még számomra David Esrig workshopja, amit a 2007-es Kollokviumon tartott. Tőle azidő alatt többet tanultam, mint az egyetemen négy év alatt. Itt Udvarhelyen legutóbb Hatházi András volt, aki egyszer csak elkezdte új megvilágításba helyezni ezt az egész színház-dolgot. Továbblendített; és megerősített abban, hogy érdemes ezzel foglalkozni. Ritka az ilyen ember, aki azért csinál előadásokat, mert igazán érdekli valami, és annak kapcsán elkezd kutatni. Egyre többen vannak, akik épp csak létre akarnak hozni egy produktumot, aztán mennek máshová, és ott is egy másikat. Vagy ugyanazt többször. Hatházi viszont valahogy másként közelít a színházhoz, éppen ezért szeretek és még szeretnék vele dolgozni.

- Az ő próbái műhelymunka-jellegűek - közös gondolkodás a színházról, a színészi jelenlétről. Jobb ilyen folyamat után játszani az előadást?

- Számomra mindig a próbafolyamat a fontos. Amikor előadás előtt felveszem a jelmezt, a próbák hangulata jön vissza. Abban a pillanatban az jut eszembe, hogy ez mennyi nyúggal, mennyi idegbajjal, megaláztatással járt. Vagy ellenkezőleg: arra gondolok, hogy nekem ez fontos, mert az együtt töltött időnek tartalma, értelme volt.

Van olyan előadás, amit a nézők nem szeretnek annyira, mint amennyire mi szeretnénk, hogy szeressék; de ha az úgy készült, hogy nekünk megérte, játszani is jobb. Meg ellenkezőleg: olyan próbafolyamat is volt, amiből állítólag nagyon jó előadás született, csak én igazából nem maradtam semmivel.

– *Néhány éve elkezdte rendezni. Miért?*

– Érdekelt, hogy milyen kívülről ez az egész; hogy mi van lent a sötétben, ahová a színészek sokszor le sem látnak. Amikor jó rendezővel dolgoztam, arra lettem kíváncsi, hogy tud olyan pontosan és érthetően fogalmazni, hogy tudja olyan szépen vezetni a folyamatot. Amikor egy lókötővel dolgoztam, akkor meg azt nem értettem, miért nem tudja megoldani azt, ami egyértelmű.

Csapatban és egyedül is szeretek dolgozni. Annak idején csapatsportoltam, de az egyéni sportot is kipróbáltam. Most ugyanezt érzem: mindkettőre szükségem van. Ugyanannyira jólesik társulatban lenni, mint elmenni máshová. És remélem, a tapasztalatokat, az energiákat, amiket máshol gyűjtök, vissza tudom hozni Udvarhelyre, így nemcsak én töltődöm fel, hanem a többiek is nyernek belőle.

– *Másodszor veszek részt olyan próbafolyamatban, ahol te vagy a rendező. Ha arról kellene beszélnem, milyen veled dolgozni, legelőször talán azt említeném, hogy az előadásokban a résztvevők szívvel-lélekkel vannak jelen, nem zsörtölődnek, alig várják, hogy másnap újra próbálhassanak. Hogy választod ki azokat, akikkel együtt szeretnél dolgozni? Tudatos az, ahogy ezt a jó hangulatot megteremtéd?*

– Színészként nem tudok arról dönteni, hogy miben veszek részt és kivel; emiatt rendezőként nagyon átgondolom, kivel fogok dolgozni. Számomra a próbafolyamat közös kaland. Olyan embereket keresek, akik kíváncsiak, akiknek kérdéseik vannak. Az érdekel, hogy mit lehet még felfedezni abban, amit úgy hívunk: színészet. Vagy színház.

– *Sokszor mondod, hogy nem előadásban, hanem színészen gondolkodsz. Hogy születik meg benned egy előadás gondolata?*

– Gyergyóban úgy készült két előadás, a *Murlin Murlo* meg a *Kés a tyúkban*, hogy Ancsával (Máthé Annamária) akartam dolgozni. Olyasmit kerestem, ami számára is fontos lehet. Valahogy ösztönösen olyan

darabok kezdnek foglalkoztatni, amelyeknél látom, hogy kik tudnák játszani. Amikor kiderül, hol fogok legközelebb dolgozni, általában azt is tudom, mit szeretnék és kikkel.

Volt olyan is, hogy valakivel azelőtt még soha nem dolgoztam, de azt hiszem, eddig sikerült olyan színészeket választanom, akik hinni tudtak abban, amiért akkor együtt voltunk. Így voltam Giacóval (Giacomello Roberto). A *Kés a tyúkban* előtt sosem dolgoztam vele, de ahogy az lejárt, tudtam, hogy Giacóval szeretnék még valamit. Ezért olyan szöveget kerestem, amikor Csíkba mentünk (*Az öldöklés istene*), amiben neki helye van.

Azt szeretném, hogy azokban az előadásokban, amiket rendezek, a színészek nagyon jók legyenek. Ha valami erényem adódik abból, hogy színészként rendezek, az, hogy tudni vélem, mikor mit kell mondani a színésznek, hogy pontosan azt értse, amire gondolok, és hogy amellé ő is gondoljon valamit. Próbákon folyamatosan állítgatom az agyam: hol színészként, hol rendezőként gondolkodom, de leginkább arra törekszem, hogy közös gondolat mentén haladjunk. Brook, akit nagyon szeretek, azt mondja, hogy a rendezőnek néha fel kell mennie a színészhez, be kell mennie abba a térbe, ahol az előadás készül. Ezért is van az, hogy próbán inkább a színész-agyamat használom. A rendező dolgát – felfűzni egy szátra mindazt, ami próbán megszületik; kitalálni, hogy mit hogyan rakunk össze – megpróbálom elvégezni utána.

– *Azt a figyelmet, azt a közös gondolkodást akarod megadni, amit színészként gyakran hiányolsz?*

– Valószínű, hogy igen. Azt keresem, amit nem kapok meg. Olyan alkotói légkört próbálok teremteni, ahol ennek a munkának a lényegével foglalkozhatunk. Ahol a játék a fontos. Azt hiszem, ezt sokszor elfelejtjük. Nem hiszek abban, hogy „tudjuk le”, hogy „ez is csak egy előadás”.

Jó, ha utólag nézed, tényleg egy a sok közül – a világot nem váltottad meg vele. De én mégis azt hiszem, hogy felelősséggel tartozunk. És a mi felelőségünk látszólag nem annyira nagy, mint például a sebészé. Ha itt elrontunk valamit, senki nem fog meghalni. A nézők gondolkodásába viszont akarva-akaratlanul beleavatkozunk. A munkához nem lehet immel-ámmal hozzáállni, mert akkor az egész egy nagy kérdőjel alá kerül. Csak úgy van értelme, ha az, amivel abban a pillanatban

foglalkozunk, a saját örömeivel és buktatóival együtt közös ügyé tud válni számunkra.

Én is csak most kezdek azon gondolkodni, hogy rendezőként az utóbbi időben miért dolgozom kevés emberrel. Talán mert így könnyebben létrejöhet egy közösség. Ha négyen vagyunk, nagyobb az esélye annak, hogy ugyanabban tudjunk hinni. Minél többen vagyunk, annál kevesebb ennek a valószínűsége.

Hogy ez, amit akarok, mennyire látszik kívülről, nem tudom, de az biztos, hogy mi, akik valamin dolgozunk, ragaszkodunk egymáshoz. A végén meg nehéz lezárni a munkát. Néha nem is lehet.

– *Ha most mi itt változtathatnánk a színházon, te mivel kezdenéd?*

– A Forma-1 akkor lenne érdekes számomra, ha mindenki ugyanolyan autóval indulna. Hasonlót érzek a színházban is: mi lenne, ha minden színház ugyanolyan költségvetéssel indulna? Néha pontosan tudjuk, hogy mire lenne szükségünk, de nem tudjuk megfizetni. Purcäretét nem hívhatjuk meg. Mi lenne, ha mindenki elérhető lenne mindenki számára?

Azt sem tudom elfogadni, hogy legtöbbször érdekek működtetik ezt a rendszert. Lehet, hogy túl nagy az igazságérzetem, de azt látom, hogy a közeg sok esetben megalkuvó, gerinctelen. Gyűrűznek itt ezek az álkapcsolatok, lassan már egymás szemébe sem tudunk nézni. Kerüljük a kényes kérdéseket, az őszinte beszélgetéseket. Nem merjük elmondani a véleményünket, mert akkor nem fogunk szerepet kapni. Mindenkiel jóban akarunk lenni, nehogy rosszat mondjanak vagy írjanak rólunk. Ezek mind ránk rakódnak, és egyszer csak oda kerülünk, hogy az egész egy hazugság. Ezt nem lehetne kiiktatni?

– *Amikor elkezdted a pályát, nem ugyanez volt?*

– Folyamatosan alakul az egész: a közeg és te is benne. Én nem érzem otthonosabban magam, mint huszonvalahány évvel ezelőtt. Van egyrészt ez a „csináljunk nagy előadásokat”-kényszer, „legyünk olyanok, mint nem-tudom-ki”; csak közben elveszítjük magunkat. Az az érzésem, hogy addig kerestük az új formákat, amíg elveszítettük a tartalmat. Létrehozzuk az előadásokat, játsszuk a szerepeket, megtapsolnak, elmondják, hogy szerintük jók voltunk vagy nem. De mi van

ezen túl? Az érdekel engem, hogy én mit keresek itt. Mi az, amiért minden nap tízkor bemegyek a színházba?

- *És ha már nem lesz, amiért bemenni?*

- Ha egyszer csak úgy látom, hogy engem itt már semmi nem inspirál, kilépek. A fájdalmasabb kérdés persze az, hogy igen, de mit csinállok utána. Mert máshoz nem nagyon értek. Fogalmam sincs, hogy mi következne azután. Persze, azt sem tudom, mennyi van még ebben. Lehet, hogy húsz év, de az is lehet, hogy kettő sincs.

- *Ha a színészi játékról olvasunk a kritikákban, azt látjuk, hogy legtöbben az energiádat emelik ki. Például: „olyan médium ő, aki összegyűjti, majd szétszórja a világban pulzáló erőket, energiákat” (Kovács Dezső: Öldöklő angyal, Színház, 2017). Honnan gyűjtöd ezt az energiát?*

- '97 nyarán Árkosi Árpád tartott nekünk egy workshopot, ahol azt mondta nekem: „te nem vagy 1,90 magas, viszont energiában mindig 1,90 kell legyen!” Ezt akkor egy életre megjegyeztem. Szeretek jelen lenni a színpadon; nem csak bemenni, aztán kijönni.

- *És nem csak a színházban vagy jelen. A No Sugar zenekarban énekeltél. Dalszövegeket írtál. Több dokumentum- és természetfilmben voltál narrátor. Most a Legendárium című rajzfilm rendezője vagy - szinkronizálsz is benne. Keresed ezeket az új lehetőségeket?*

- Nem keresem, tudatosan biztos nem. Hiszek abban, hogy ami kell, az megtalál. A rajzfilmben például olyasmiket fedezek fel, amelyek a színházról való tudásomat kiegészítik. A rendezés is azért fontos számomra, mert sok mindent akkor értek meg a színészetről, amikor kívülről nézem.

Keresem magam, és azt, amiben hinni tudok. Az előadásokkal magamról szeretnék beszélni, vagy arról, ahol éppen tartok. Talán amit most mondok, két év múlva már nem lesz érvényes; de azt hiszem, beszélni úgylátszóan csak a jelenről lehet.

Cseke Gábor

FIÚK – MUNDÉRBAN

A hadseregben szocializálódott fiatalokról szóló irodalom Európa, sőt világszerte tekintélyes és többé-kevésbé közismert. Olvasótábora is széles, legalábbis a jelenlegi idősebb korosztályok körében. Amióta ugyanis a kötelező katonai szolgálat lassan a múlt kódébe vész a NATO árnyékában, a fiatalok mindinkább már csak olvasmányaikból ismerhetik a sorkatonák életrendjét. Ha egyáltalán érdekli még őket ez a téma...

Nemrég kezembe került *Török Sándor* írónak egy ifjúkori riportkönyve, amit szinte-szinte hogy nem is jegyez a legtöbb írói bibliográfia: az 1928-ban Budapesten, a Magyar Nemzeti Szövetség kiadásában megjelent *Magyar fiúk oláh mundérban* (Pintér Jenő rajzaival, Jon Florea előszavával – megtalálható a csíkszeredai Kájoni János Megyei Könyvtár állományában), amely nem több vékonyka füzetnél, minden bizonnyal a maga idejében, alig egy évtizeddel a trianoni döntés után, kitűnő propaganda anyagot jelentett a revízió mellett. Ám ha csak ennyi szerepe lett volna, talán kézbe sem veszem; ami hirtelen fölkelte az érdeklődésemet, az a nem mindennapi tény, hogy a fiatal erdélyi származású újságíró román hadseregbeli élményeit éppen egy bukaresti pályatársa, Jon Florea ajánlja be a magyar közönségnek.¹ Az előszó tanúsága szerint szerzője erdélyi származású és erőteljesen erdélyi érzelmű, egy korábbi könyve, a *Bukaresti séták* (1923) a bukaresti románság sajátos mindennapjairól szól. Ez pedig nemcsak a szerző iránti empátiában mutatkozik meg, hanem azokban a sorokban is, melyekkel nyíltan Török Sándor mellé áll, az általa elmondottak hitelességét igazolja:

„Hogy minden szava igazság, azt ezer meg ezer más esetből is bizonyíthatom. Ennek a bizonyításnak ugyan nem sok súlya van, de talán mégis csak lesznek még emberek Magyarországon, akik emlékeznek rá, hogy a

1 Jon Florea: az interneten elérhető vonatkozások alapján nagy valószínűséggel a fogarasi születésű, éveken át Bukarestben élt Gagyi Jenő (1880–1936) magyar külügyminisztériumi tisztviselő egyik írói álneve. Rendelkezésre álló életrajzi adatai szerint munkatársa volt a *Gazeta Transilvaniei* című napilapnak is.

rumániai állapotok ismertetését én kezdtem meg először a világháború után egy magyar lap hasábjain; a sok gaztettet én kezdtem nyilvánosságra hozni” – állítja az előszóban Jon Florea, tudván, hogy az erdélyi románság mit veszített és mekkorát csalódott az unióval. Ezért aztán ahelyett, hogy a kisebbségi magyarokat érő atrocitásokat mindenáron kimagyarázza, minimalizálja, a visszásságokra koncentrál. „Valószínűleg ennek a könyvnek is csak az lesz a sorsa, hogy az átlagolvasó megcsóválja rá fejét, s hisz is belőle valamit, nem is – ismeri be. – Mert nehéz is egy nyugati kulturországban – s Magyarország feltétlenül az, még önmagában is, nemcsak a Rumániával való összehasonlításban – elhinni erről a balkáni korrupt rendszerről, ennek csontig fertőzött intellektueljeiről és szadista kiskirályairól mindazt, aminek csak kis részét tartalmazza ez a könyv.” Ugyanakkor arra is figyelmeztet – ami a könyv figyelmes olvasása során a történelemből egyértelműen kiviláglik –, hogy „nemcsak magyar ügy ez, hanem a humanitás egyetemes ügye is”. A bevezetőből elég elolvasni ennyit, hogy az ember kíváncsi legyen: mi jön még ezután?

NEHÉZ A TÖRTÉNELEMRE RÁTROMFOLNI

Olvasóként egyfelől csalódnia kell, ugyanis semmi olyasmi nem történik a könyv lapjain, amiről a katonaviselt embereknek ne lennének fajsúlyban azonos vagy többé-kevésbé egymásra rímelő élményei, benyomásai, történetei – jobbik esetben olvasmányai. Bármennyi ostobaságot és perfid gonoszságot követnek is el a könyvecske szereplői a védtelen regrutákkal szemben – egy részük kétszeresen megalázott magyar fiatal –, nemigen lehet ezt csak román sajátosságként elkönyvelni. A katonaság mint intézmény ugyanis mindenhol a hatalmi visszaélések melegágya, egyfajta megleckéztetése az újoncnak, még akkor is, ha nemzetiségileg szintiszta közegben valósul meg. De a különbözőség – és a magyar fiúk hiányos román nyelvismerete, vagy egyszerűen csak az, hogy más nemzetiségűek – egyfajta vörös posztó lehet az újoncok „betörésére” váró káplárok és öregbakák szemében.

Török Sándor nézőpontja érthetően behatárolt: őt, mint sorköteles bakát, Nagyrománia 1925-ben honos törvényei és előírásai szerint karhatalommal szállították többedmagával Moldvába, ott is Roman városába. Útközben összehozta a sors a többi magyar fiúval, akiket szintén besoroztak, s Erdélyből az Ókirályságba parancsoltak. Útjuk során tapasztalniuk kellett, hogy „...az állomáson egy újonccal rakott

vonattal találkoztunk. Csontos, hosszú, göndör hajú, havasi oláh legények. Átkiáltok az egyik vagonba.

- *Unde mergeti? – Hová mentek?*
- *La Oradea-Mare – Nagyváradra.*

Ezt már ismerjük. A rendszert tudniillik. A regáti mócot hozzánk viszik, mi meg megyünk Moldvába, Besszarábiába. Kivált Besszarábia nyeli el a magyar fiúkat, ahol a határokon szinte napirenden vannak az összetűzések orosz határőrökkel és csempészekkel.

Az itt szolgálatot teljesítő tisztek dupla-fizetést kapnak, s így természetes, hogy a tisztikar szemete, legalja kerül ide. Az elitje sem valami fényes, hát még ezek az önként jelentkezőkből és büntetettekből összeválogatott kalandorok. Ezek aztán annak rendje-módja szerint »elkezelik« az alájuk beosztott magyar fiúkat.”

Ráadásul a szerző nem is akárhogyan került sor alá: egy esztendei késéssel válaszolt a behívóra, mert időközben hosszas kórházi kezelésre szorult. A késést valami módon kezelni kellett – és ezzel vette kezdetét Török Sándor regruta kálváriája, akinek a sorsa, úgy tűnik, kizárólag a román hadsereg vele kapcsolatba kerülő képviselőinek szeszélyeitől, esetleges jóindulatától függött. Ezt a „jóindulatot” esetenként és rendszerint meg lehetett vásárolni, már-már mindenféle szinten, ha az ember elég dörzsölt és volt pénze rá. Máskülönben úgy fejére olvasták a szabályokat, hogy attól koldult.

A szerző ennek a nehezen nyakon csíphető, mégis élő és viruló mechanizmusnak pompás látéletét rögzíti a könyvében. Nem kell egyebet tennie, mint jegyzőkönyvszerűen leírnia utazásukat a kolozsvári állomástól Madéfalva és a Tatros völgye felé, egészen Roman városáig, ahol döbenten tapasztalja: „*A sivár, piszkos peronon csend-örök vesznek át Coriolan Petrescu hadnagytól – így hívják a kísérőnket – és visznek a kövezetlen, sáros utcákon, át a városon. Kaszárnya kaszárnya mellett. Az ország egyik legnagyobb garnizonja. Szinte nem is látunk egyebet az utcán, csak katonát.*”

Katonavilág ez, a javából, s a kaszárnya belterületével mindez csak hatványozódott. Kiderült, hogy a szerző – büntetésből – a tűzoltóosztaghoz került, ami akkoriban büntetőszázadnak számított. Nem telt bele sok idő, rendre fölfedezte maga körül erdélyi magyar sorstársait, akik körültekintően álcázták magukat, hogy kerüljék a feltűnést (és az ezzel járó atrocitásokat), viszont működött bennük annyi néptestvéri

szolidaritás, hogy életmentő jó tanácsokkal lássák el újonc sorstársukat, aki hamar megtanulta, hová rejtse a pénzét, mennyi baksist érdemes adni a gyakori követelözésekre, melyik felettessel miként kell beszélni...

A könyv egyik jellemző epizódjában egy hadnagy másodmagával hazarendeli a szerzőt, egy kis privát kukoricamorzsolásra a konyhán. Tapasztaltabb társa előre figyelmezteti őt a hadnagy Dutka nevezetű tisztiszolgájára, aki egy „korcsitúra”, se magyar, se román – szolgalelkű valaki. *„A hadnagy estére konyhai munkára odarendeli azt az újoncot, aki gyanús – így a figyelmeztetés –, akiből ki akar valamit szedni. Dutka teszi magát, hogy nem tud magyarul. Két magyar összeáll az idegenben, kiöntik minden bajukat, szidják a királyt, az országot, az Istent, mindenkit. Dutka aztán visszamondja az egészet.”* Elhatározzák, hogy csúffá teszik a kétszínű játékot űző káplár-pucerájt.

(A most következő történet számos irodalmi műben helyet kaphatna, kiváltképp azokban, melyek a hadseregben uralkodó mindenkori stupiditást és szolgálzellemet leplezik le – hogy példakért ne menjünk messzire, csak Jaroslav Hašek *Švejk*, a *derék katonájáig*, vagy Anton Bacalbaša *Moş Teacă* [Kardlap apó] című gyűjteményéig, mindkettő a huszadik század fordulójáról.)

„A rendetlen, gőzlepte, mosottruhaszagu konyhában letelepszünk a kosár mellé s nekifogunk. Dutka – undok ragyáspofáju, vöröses legény – vigyorog. Sajnálkozik, széttárja a tenyerét szélesen.

– Nu stiu ungureste... nu stiu... nem tudok magyarul... nem tudok... de sajnálom...

Csorvássy kacsint egyet s megkéri szépen, ne haragudjon, ha a komával – mármint velem – eldiskurál egy kicsit magyarul.

– Poftest-poftest – tessék, tessék. Ó de sajnálom, hogy én nem tudok, nu stiu, nu stiu ...

– Jó fiu ez – mondja Csorvássy magyarul – nagyon jó fiu. – Kitűnő ember, a hadnagy urnak mondhatni, barátja.

Dutka arcán semmi elváltozás nem látszik a nagy dicséretre.

– Kitűnő ember – folytatja Csorvássy –, olyan okos, mint hat püspök.

Dutka egykedvűen morzsolgatja a szemeket. Csönd. Csorvássy hümmög.

– Ő volt a legjobb tornász az osztágban.

Csőnd. Dolgozatunk némán. A falon ketyeg egy nagy, pondusos ingaóra, talán valami tűzoltási emlék. Csorvássy bemondja az adut.

– *Kitűnő ember, okos ember és szebben vezényel, mint az összes káplárok együttvéve.*

Reccs. Ez hatott. Dutka kezében kettétörik a kukoricacsutak. Minden ragyája külön elpirul a boldogságtól.

Egyelőre pihenünk. Morzsolgatjuk csendesen a szemeket, Dutkával beszélünk oláhul az időjárásról és egyéb ártatlanságokról, majd csendesen átváltunk a magyar szóra és Csorvássy int, hogy kezdhetem.

Hát felsóhajtok egyet.

– *Heej, ha tudtam volna, hogy ilyen becsületes emberek közé kerülök, már rég bevonultam volna!*

– *Bizony – rákontrázott Csorvássy fejbólogatva –, különösen az a hadnagy. Ez derék egy ember. Mit szólsz hozzá?*

– *Ó barátom, kitűnő ember. Ma reggel még mielőtt beszéltem volna veled, egy percig láttam az ablak mögött, rögtön megállapítottam magamban; ez az ember tetőtől talpig ur és katona.*

– *Ugy van. Helyes. Jó szemed van, hogy így egyszerre, ilyen hamar... Most jut eszembe... ez az ember... ez a hadnagy... ahogy ott állt reggel az ablaknál abban a ripacsoktól és képeslapokból ellesett egyetlen pózban...*

– *Te – mondom súgva – hallgass ide. – Dutka homlokán megfeszülnek az erek, úgy figyel. – Hallgass ide. A hadnagy ur, a mi hadnagyunk éppen olyan, mint Napóleon!*

Csorvássy élénken helyesel.

– *Ugy van, látod ez az... éppen olyan, de világra olyan.*

Dutka felkel, lesepri kötényéről a kukoricaszemeket, tétován körülnéz, tüntetőleg felemel a sarokból egy pár lakkcsizmát és elindul befelé. Már a számon a nevetés. Csorvássy int.

– *Psztt – hallgatódzik még.*

Percek múlva jött Dutka, majd kijött a hadnagy, papucsban, hímzett oláh inggel a bricsessze felett. Az arca megdicsőülten sugárzik.

Megáll az ajtóban szétvetett lábakkal, jobb keze az ingelőn, a bal hátul, nyomott, félcentis homlokára egy fürt haj lóg le középen.

Haptákba ugrunk. Int kegyesen.

– *Menjetekek aludni, gyerekek. Dutka, de cete o tuica... adj nekik egy-egy pohárka szilvóriumot.”*

A részlet egyúttal pontos mintavétel a könyvből, amely Török Sándor finom, ironikus humorát jellemzi. Szerző ha nem is húzódozik az események éles kontúrjaitól, epizódjai rendre föloldódnak az abszurd,

a nevetségesség hangulatában. Közhelyes történések váltakoznak hátborzongató, ijesztő helyzetekkel, amelyekből nincsen menekvés – olyan túlélő-játék ez, amit muszáj végigcsinálni, mert ha szembeszegül, akkor könnyen ráfázhat az ember.

A katonaságot átélők jól tudják, hogy a hadsereg, demokratikus intézménynek mondva magát, szabályaiban lehetővé teszi, hogy ha valakinek indokolt panasza adódik a seregen belül, azt intézményes keretek között konkrétan szóvá tehesse, az orvoslását kérje. Csakhogy ez a lehetőség minduntalan a visszájára fordul, s áldatlan következményeit a roman-i tűzoltó-alakulatnál is a saját bőrükön tapasztalják meg a naiv regruták.

„A harmadik héten Gergely János rapport-ra jelentkezett a hadnagnál. Hiába próbáltuk lebeszélni – magam még nem tudtam ugyan, milyen következményei lehetnek ennek, – de Csorvássy, aki a második évet szolgálta már, kijelentette, hogy rapportra menni annyi, mint öngyilkosság. Hiába. Gergely megmakacsolta magát.

– Én ezt nem tűröm és nem is bírom tovább. Elvégre büntetőosztag ide, büntetőosztag oda, mégis csak vannak katonai törvények és ezek ránk is érvényesek. Jó, hogy itt még többet szabad nekik, mint másutt, rendben van. Én vagyok az oka, hogy ide kerültem. De nyomorékká verni nem hagyom magam.

Még aznap délután megtörtént a rapport.

Gergely János egyedül állott a hadnagy előtt és elmondta, hogy őt a káplárok, minden ok nélkül, folyton ütik, verik, kéri a hadnagy ur védelmét. A hadnagy tudomásul vette a dolgot és megígérte, hogy intézkedni fog.

Rögtön Gergely után a négy káplárt hívatta. Pár percig maradtak bent, aztán sunyi pofával ódalogtak kifelé.

Intézkedett. Ez az éjszaka már az »intézkedés« jegyében folyt le...”

Ami ezután következik, azt talán már nem is a szerző, hanem maga az Élet írja. A szerző csak a vázlatos jegyzőkönyvet vezeti...

„Esti parancskiosztás után elhangzott az a vezényszó, amit a katonai Törvények arra szántak, hogy utolsó parancsa legyen a napnak.

– Drept – vigyázz... Pentru rugatiune descoperiti... Imához...

A sapkákat lekanyarítjuk, pillanatnyi csend, – felettünk hunyorognak a csillagok – várjuk, ki mondja el a Miatyánkot. De előbb még következik valami. Gergely János köhint egyet. Busila káplár rászól a lépcsőről.

– Seracu Gergely... szegény Gergely, hogy köhög, nem neked való födetlen fővel állni itt a hidegben... eredj be a camerába...

Gergely kilép a sorból és bemegy. A káplár folytatja.

– Szombathy... zi... mondjad. Szombathy mondja.

– Tatul nostru, cine iest in cer, sel sfinteasca numele Ta, se vie imperetia Ta... Miatyánk ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a Te neved, jöjjön el a Te országod...

Gergely már bent van a szobában. Az ablakon át látni, ahogy egyedül áll, bizonytalanul az ágya előtt.

Az éjszaka mindjárt rosszul kezdődött. Lefekvés előtt brascát kellett játszsanunk az ágyak közötti utcákban. Brasca, magyarul – béka. A játék pedig abból áll, hogy térdhajlítással leguggolva, csipőre tett kezekkel ugrálni kell. Ugráltunk, jó tíz percet, akkor – Busila, az éjszakai kinzások rendes vezére – lefekvést parancsolt.

– Gergely – tette utána – a te tudódnak jót tesz egy kis mozgás, te braszkázz tovább.

Lefeküdtünk. Gergely János ugrált az ágyak között. Busila kiült a terem közepére egy székre és onnan dirigálta, egy nádpálcával mutogatva, hogy merre ugráljon.

– Tempó... tempó... – a másik három káplár röhögött.

Gergely János már vörös volt, mint a pipacs és lihegve ugrált ágytól ágyig.

– Brekegél is – rendelte Busila káplár. Gergely János brekegni kezdett. Már nem ugrált, inkább húzta a lábát, egyiket a másik után.

– Csak tovább, csak tovább, de ugorva – intette szelíden Busila. – Ne húzd, drágaságom, – scumpa mea, – ne húzd, csak bátran, ne félj semmit, nem ütlek meg, egy ujjal sem nyúlok hozzád...

Gergely János ugrált, brekegett. A vér lefutott az arcából, már fehér volt, aztán zöldes lett és minden ugrásnál nyekkent egyet, mint egy rossz fujtató, a szeme kidülledt az üregéből, s lassan ónszürke lett az arca, amint nehéz könnyekkel kidülledt szemében, odább-odább vonaglott az ágyak között. A feje lekókadtt, a homlokán ujjniy erek dagadtak ki, az orrából vér indult meg lassan, szivároghva. Elájult.

– Mossátok fel. Felmostuk.

– Dörzsöljétek. Dörzsöltük.

– És most tovább... mai departe... Brasca.

Gergely János tovább indult.”

Életre szóló tanulságnak talán ennyi is bőven elég lenne, de az éjszaka hosszú, s az Élet nem áll meg. Ugyan, várhat-e még valami meglepetés Gergely Jánosra?

„Négyszer mostuk fel ezen az éjszakán Gergely Jánost. Akkor azt mondta a káplár:

– Most ti mozogtok egy kicsit, amíg ez magához jön. Vigyázz. Sorakozó a terem közepén. Inainte, mars! A kert oszlopáig futólépés, indulj!

Kivágtattunk az udvarra, a hóba, mezítláb, hálóingben. Vissza. Négyszer vagy ötször csináltatta egymásután, akkor lefektetett és kiment. Éjfélre járhatott az idő. Pár perc múlva visszajött. Az oszlop nagyobb része már aludt mélyen, kábán. Busila pálinkát hozott egy üvegben. Ittak mind a négyen. Elaludtam.

Az alarmra riadok fel, villanycsengő szól. Alarm general! Hetenként egyszer-kétszer szokott lenni. Nyolc percünk van, de azalatt fel kell öltözni, a pumpákat, szekereket előhúzni, lovakat szerszámozni, befogni és nyolc perc leteltével mindenki utra készen ül a helyén.

Kiugrom, kapok a ruhámhoz, nincs. Bakkancsom nincs. A káplárok a nagy, beépített kemence padkáján állanak röhögve. A ruháink, bakkancsaink egy nagy halomba hányva a terem közepén.

Neki a rakásnak. Hatvannégy egyforma nadrág, zubbony, kabát, bakkancs. Melyik az enyém?

– Ez az enyém, astai al meu, nem a tied, zsupsz... – egymás hegyin-hátán mindenki, a káplárok a hátunkban az ágydeszkákkal, ütnek, vágnak a nehéz fával, mint az örültek, kit hol érnek... jó húsz perc eltelik mig az osztag kékre-zöldre verve ott áll az udvaron utrakészen.

Maga a hadnagy tart szemlét.

Gergely János nincs a helyén. A második szekér nyergesén kellene ülnie. Nincs. Hol van? Most tántorog kifelé roggyanó inakkal.

– Holnap reggel jelentkezz! Értetted?

– Igenis.

Leszerszámozunk. Bemegyünk.

Busila válogatott kínzásokat talál ki. A teremben olyan jelenetek játszódnak le, amelyek nem tűrnek nyomdafestéket. Kizárólag orvosi szakkönyvben lehetne tárgyalni, mindazt a szörnyűséget, amit egy-két césaromaniás, szadizmusában féket nem ismerő vadállat, egészséges fiatal embereken elkövet.”

Na, de itt remélhetőleg megáll az éjszakai ámokfutás azzal, hogy mindenki megkapta a magáét, s ideje nyugovóra térni. Csakhogy...

„Éjféle órváltás után Busila kiállott a szoba közepére és a félhalott Gergelyt maga mellé rendelte.

– Énekelj.

Gergely állott és énekelt. Nyújtott, egymásba kanyargó oláh nótát, amit a káplár rendelt.

– Ugy énekelj, hogy: sáj diri, diri diri, saj diri, diri di – de lélekkel, szívvel... hiszen mulatok, vagy mi a fene.

És bokázva körültáncolta Gergelyt. Beleszilajodott, ugrált, leguggolt, két kézzel csapkodta a csizmaszárát, csattogott, rikoltott, körbetáncolt.

– Ugy énekelj, hogy mindig felém legyen a pofád.

Gergely forgott és énekelt, halk, monoton dudolással.

– Saj diri, diridiri, saj diri diri di...

A két, vérrel aláfutott szeméből megindultak a könnyek, folydogáltak lefelé s énekelt hüppögve, fel-felzokogva:

– Saj diri, diri diri di...

A részeg táncolt körülötte. Megállott.

– Sirsz? Ne sirj. Kacagi! Kacagi, ha én mulatok. Azonnal kacagi!

A fiu elhúzta a két száját, egy erőszakos rándítással, elhúzta a füle felé, a fogai kivigyorodtak sárga ínyéből, a szeme öntötte a könnyeket, az orra körül megalvad a vér.

Megtörtént. Kinyitotta az ajtót.

– Pen' in stilpu gradinei, pas alergator, s dűnnyögött csendesén: saj diri, saj diridi... Körülötte, talpát csapdosva, ugrált a részeg káplár. Borzalmas volt.”

Ennyi azért több mint elég, hiszen a jóból is megárt a sok, vagyis az örületnek is kell, hogy legyen határa. Nem úgy a roman-i Busila káplár esetében! Aki, úgy látszik, mindebben csak előjátékot látott, amivel képtelen betelni. A szerző pedig, mindezt látva és átélve, végzetes lépésre szánta el magát: „Akkor azon az éjszakán megmondtam magamnak: szökni fogok. Itt hagyok nekik mindent, ami pénzem van, odaadom, a kórházban majd kicsinálom valahogy és el... el innen.

A káplár kifáradt, végigdőlt az ágyon. Onnan vezényelte:

– Toate sectia ... egész osztag... ciz-mele!... csizmámat! – és odatartotta a lábát.

Ott álltunk sorban és mindenki húzott egy csöppet a csizmán, míg végre az utolsó lehúzta.

Akkor odaparancsolt az ágyhoz:

– Simogasd meg a fejemet. Megtörtént.

– Mondd utánam: seracu domnu caporal... szegény káplár ur... ma rossz napja volt...

– Szegény káplár ur, ma rossz napja volt.

– Ugy. Most takarodjatok az ágyba!”

A jelentéstevő Gergely ráadásul még három nap „karcert” – ún. szigorított zárkát – is kapott, később pedig egy jóindulatú káplár kikotyogta, milyen utasítást adott végeredményben a hadnagy a jelentéstétel után:

„– Ascultati baieti... ide figyeljeteok fiuk, soldat Gergely János rapporton jelentette nekem, hogy ti rosszul bántok vele, ütitek, veritek. Hát én azt mondom, ne üssétek, megértettétek? Azt mondom, hogyha megveritek, úgy megverjétek, hogy ne merjen még egyszer rapportra jönni hozzám. Takarodjatok.”

A káplárok pedig egyszerűen megfogadták a feljebbvaló parancsát, s a további „rapport” örökre elmaradt.

A könyvbéli történések rendre oda vezettek, hogy a szerzőnek nem járt más a fejében, mint kiszabadulni abból a lelketlen világból, amelyben a gyilkosságokat nem átallják öngyilkosságnak beállítani, és úgy adják-veszik nehéz pénzekért a szabadságot, hogy lehetőleg minél többen nyerészkedhessenek a haszonból – annál kevésbé a szegény baka, aki bármilyen áldozatra készen áll, és az utolsó pillanatig hisz az őt kiszípolozók szavában.

„Soldatul” Török Alexandru, vagyis Török Sándor közlegény is csak úgy képes leleplező élményeit papírra vetni, hogy többszörösen kénytelen a kulisszák mögött megvásárolni a szabadságát, s amíg számos életveszélyes kalandot maga mögött hagyva át nem jutott az országhatáron, csapdába ejtett áldozatnak érezhette magát.

FELMENTÉSÉRT MOLDVÁBAN

Alig hét évvel Török Sándor katonáskodásának históriája után *Dsida Jenő* írta le a korabeli *Erdélyi Lapok*ban (amelynek tudósítója volt) egy kényszerű moldvai utazását, amelynek során a seregből való felmentését akarta kiváltani, a helyszínen megejtett orvosi vizsgálat alapján.

Az újságíróként is dolgozó költő gyerekkora óta köztudottan súlyos szívbeteg volt, amiért felmentés járt a világ bármely hadseregében. Csakhogy a felmentésért a páciensnek el kellett utaznia oda, ahová egyébként katonaként „számúzték” volna (és ahová a Török Sándorokat is elküldték, messzire a szülőhelytől, idegenbe) – a távoli Moldvába, Fálticeni-be. Onnan Dsidát mindjárt tovább is küldték, a román katonakórházba, ahol az illetékes ezredfőorvos rendelt; elvégre ő neki kellett kiállítani a hivatalos okiratot. A találkozások, akár Török Sándor esetében, ezúttal is sorsdöntőnek bizonyultak: Dsida még a vonaton összejött egy Coseac nevezetű tüdőbajos legénnyel, akiről kiderült, hogy orosz nemzetiségű. Ismerkedvén, örömmel konstataáltak közös, kisebbségi voltukat, ami nagy rokonszenvet keltett bennük a másik iránt. Fálticeni-be érve, az egységnél többféle meglepetés várt rájuk: kiderült, nagyon sok az ezredben az erdélyi, s köztük a magyar, akik kitűnő érzékkel találták meg egymást, ugyanakkor az ezredparancsnok – Keintzel Oszkár – szász katonatiszt volt, akinek a tisztiszolgája nem más, mint Kemény János báró marosvécsi inasa; ez viszont igen jól emlékezett Dsidára a Helikon-összejövetelek alkalmából, s ezt lelkesen mindjárt a költő tudtára is adta...

Útjuk így hát simán vezetett tovább, Romanba. Kísérőjük egy félénk, együgyűen viselkedő román káplár, aki félénken húzta meg magát mellettük. Romanba érkezéskor mindjárt szállodába mentek, s míg Dsida és társa a vetett ágyba dőltek, a káplár megelégedett a csupasz földdel.

A katonakórházban elsőnek a fürdőbe vezették a vizsgálatra érkezőket. Dsida és orosz társa, látván a civilizálatlan helyi körülményeket, hevesen szabadkoztak. „– *Be a vízbe! – rivallt ránk a cigány katona, aki a katonafürösztő nemes hivatását töltötte be.*

Elboruló pillantást vettem a piszkos kádban sötétlő zöldes-barna szappanos lére, amelyből egymás után bújtak ki a katonák. Elhatároztam, hogy nem fürdöm meg, nem én, ha mindjárt meg is ölnek. Legfeljebb holttestemet fürösztetik meg, ha akarják.

– *Nem megyek – mondtam komoran.*

– *Én sem – jelentette ki Coseac bajtárs.*

A cigány még kapacitált bennünket rövid ideig. Aztán fenyegetőzött. Mikor látta, hogy semmi sem használ, cigarettát kért. Kapott öt darabot.

– *Készen van a fürdés – mondta vigyorogva.”*

Az adakozás, a baksis ezúttal is hatott. A hadseregbeli viszonyok terén a helyzet tehát változatlan. A katonakórház viszont már a béke és megértés szigeteként maradt meg a költő emlékezetében:

„A kórterem tágas és tiszta hely volt. Tizennyolc ágyban tizennyolc beteg. Merev pedantéria mindenütt. Az ágyak milliméternyi pontossággal egy vonalban. Az ezredes-főorvos szigorú ember, egyetlen porszemet sem tűr a padlón, egyetlen foltot sem az ablaktáblán. Dohányozni tilos. A morzsát étkezés után öt perccel összeseprik, eltüntetik. Hetenként háromszor húzzák tisztába az ágyakat.

Fáradtan és boldogan nyúltunk el a kemény ágyakon. Egy magyar fiú élelmiszereket juttatott hozzánk, hogy könnyebb legyen lemondanunk a katonakosztról, így hát teljesen elégedettek voltunk, és vártuk a másnapot.

Este az egyik fiú – valami bukovinai román legény – mesélni kezdett. Különös, jóízű, roppant eredeti meséket mondott, csupa szín és fordulat volt valamennyi. Közbe-közbe harsányan nevetett mindenki. Elhatároztam, hogy megjegyzem és leírom a meséket, de közben elálmosodtam és elaludtam. Nyolc nap óta ez volt az első nyugodt, tűrhető éjszakám.”

Dsida Jenő tapasztalata szerint kicsi és egymásra utalt a világ, de érdemes megismerni: Fálticeni után Roman, továbbá Pașcani és Iași voltak hivatalos kalandozásainak állomásai, minek utána a költő kézbe vehette a felmentő okiratot, amivel aztán annak rendje s módja szerint sikerült örökre búcsút mondania a fegyvereknek.

Igen érzékletesek és tanulságosak Dsida riportjában a városleírások, az emberábrázolás, az életkörülmények hiteles rajza. Szóvá teszi többek között a hadseregbeli lopás jelenségét, találkozik moldvai és bukovinai csángókkal is, megismeri a iași-i lebuajok apacsvilágát, az éjjeli menedékhelyek nyomorúságát, a helybeli zsidó kereskedők mentalitását, majd egy eredeti iași-i muzikalandról is beszámol, amikor vetítés közben a sötétben tűzriadót jelent be valaki, kétségbeesett hangon, hogy végül kiderüljön: vaklárma az egész, és csak arra volt jó, hogy a pánikos zűrzavarban a nézőtérre beszivárgott zsebtolvajok szabadon garázdálkodhassanak...

A Dsida által lefestett moldovai katonaélet, úgy tűnik, Török Sándor korképéhez képest egy fokkal közelebb került Európához, de a naptárt jobban megnézve, a háborúhoz is.

KATONAKOFFEREN ÜLVE...

2011-ben látott napvilágot Szatmárnémetiben a szerző kiadásában *Sike Lajos* újságírónak (munkahelyei: Előre, RMSZ, ÚMSZ) a Török Sándor könyvecskéjével nagyjából azonos terjedelmű emlékirata (*Tollasodásom története*). Ez az élményvilága révén rendkívül hiteles, életközeli és olvasmányos memoárszöveg három részre tagolódik – az első (*Az ágyútalptól a Sajtóházig*) a szerző két évet átfogó katonai karrierjének eseményeit és tanulságait meséli el, bevonulásától kezdve, tizedesi rangjának megszerzésén át egészen addig, hogy felfedezik, mint népi újságíró tehetséget, és ekkor le is szerelik. Katonai szolgálatának emlékei – bár három évtized választja el a Török Sándor által átéltektől és mintegy húsz év a Dsida-féle látleletől – sokban ugyanazt az arcát mutatják a román katonaságnak, egyben érződik rajtuk, hogy a második világháború utáni hadseregben bizonyos szempontból volt némi esély a humánusabb bánásmódra, amennyiben az ember megbecsülte magát, esetleg szerencséje volt, netán jó időben volt jó helyen és fölismerte társaiban az emberség csíráit.

Sike Lajos józanul, de saját erejében bizakodva, a barátságára érdemes embereket idejében felismerve, összességében pozitív élményekről számolhatott be. Pedig hát az ő indulása is anyaszomorítóan indult...

„Nem mondhatnám, hogy vidáman ültem kofferomon a nagyváradi püspöki palota kertjében, ahonnan nemrég költöztették ki az 1948-as görög polgárháborúból kimenekített gyermekeket. Már untam az olvasást. Az egyetlen erdélyi magyar irodalmi hetilapot, az Utunkat térdemre helyezve, az októberi felhők vonulását figyeltem elrévedezve. A felhők északról, az én szülőföldem, Szatmár felől húztak délnek. Mintha anyám aggódó sóhaját hoznák magukkal. Hogy sírt szegény, amikor megállott házunk előtt a piros és fehér szalaggal felpántlikázott lovas szekér, s a rajta ülő fiúk bekiáltottak: „Laji, most már mennünk kell!” Semmit nem tudtunk arról, hogy hová visznek, csak azt, hogy nagyon messze, túl a Kárpátokon, mert akkor az volt a divat, hogy a baka minél távolabb kerüljön szülőföldjétől, ha magyar, annál inkább... Csak annyit tudtunk, hogy valószínű az esti bukaresti gyorsra szállunk fel, de a célállomás hétpecsétetes titoknak, sőt állam- és katonai titoknak számított.

Ahogy ott mélézok a kofferon ülve, megszólít egy főhadnagy, aki már többször elment csoportunk előtt, miközben rám-rám pillantott. A mi tisztünk éppen hiányzott valamiért.

- Ugye, te magyar vagy?
- Igen, főhadnagy elvtárs!
- Ilyen újságot csak azok olvasnak, akik legalább középiskolát végeztek. Te is?

- Igen, főhadnagy elvtárs!

Aztán halkabbra fogva, megkérdezte: tudom-e, hová visznek? Ugyan, honnan tudám, válaszoltam. Megmondta: le a Dunára, méghozzá a szerbekkel szomszédos részre, ahol három évi határőrség vár rám!

Nagyon megijedtem, elkezdtem pityeregni, mert akkor még nem békültünk meg teljesen Titóval, a jugoszláv vezetővel, akit a korabeli lapok az imperialisták bérencének, láncos kutyaként vagy éppen véres bárdal ábrázoltak. A határőrök még át-átlövöldöztek a Dunán, nem is csak akkor, amikor »diverziós csoportokat« üldöztek. Szinte már éreztem is, amint egy szerb golyó eltalál, s szorult szívvel gondoltam rá, miként esik össze anyám, amikor halálhíremet veszi. Félelmemet látva a főhadnagy vigasztalóan vállamra tette kezét és azt mondta: »Nyugodjál meg, fiam, elintézem, hogy Bukarestbe kerülj, ahol csak két évi katonaság vár rád! Ezért is szólítottalak meg!« Aztán eltűnt. Egy idő után az én tisztemmel tért vissza. Mondták, hogy vegyem a kofferomat és menjek utánuk. Úgy emlékszem, egy hét osztállyal rendelkező móc legénnyel cseréltek ki. Még sajnáltam is szegényt, hogy most már az ő anyja fog sírni... Nem sokra rá viszont már táncolni lett volna kedvem, hisz vélhetően olyan kedvező fordulat állt be életemben, ami csak ritkán adatik meg az embernek. Bukarestbe kerülök, az aszfaltra, és csak két évet katonáskodom!

Felötlött bennem egy gyermekkori olvasmányom. Főhősének életét egy véletlen mentette meg. A kikötő pázsitján négylevelű lóherét keresett, s mikor rátalált, annyira megörült, hogy a hajó indulását nem vette észre. S szerencséjére, mert az a hajó utasaival együtt elsüllyedt! Az én négylevelű lóherém az Utunk és az emberséges főhadnagy volt, aki felfigyelt rám.”

A továbbiakból megtudhatjuk, hogy a hadseregben honos hatalmi játékok – rendszerváltozás ide vagy oda – mit sem változtak: hamar kiderült, hogy mégsem az áhított Bukarest volt a valódi úti cél, hanem a Duna, ahol tüzereknek képezik ki az odakerülőket. Itt aztán Sikének is kijutott a gyakori bozgorozásból, az öncélú, kegyetlen fegyelmezés-

ből, a változatosság kedvéért viszont egy székely káplárfiú követte el mindezt vele szemben, hogy a hadseregbeli trendnek messzemenően megfeleljen. A történetek örök életére megtanították a szerzőt arra, hogy a szolgálalkúság és a buta kivagyiság nem kötelezően nemzetfüggek.

„A Váradon megismert főhadnagy, bár ebből neki semmi egyéni haszna nem származott, kérés nélkül is, mintegy belső parancsra, mellém állt és kiségetett nehéz helyzetemből. A tizedes viszont meg akarta mutatni a románok előtt, hogy ő »jó román« és gondolkodás nélkül mőresre tanítja magyar vérét is, bár erre senki nem kérte, s igazából a helyzet sem igényelte, mert a katonaságnál is lazábban vett szabad foglalkozás közben tette ezt. Talán arra gondolt, hogy még néhány ilyen látványos fellépése után szakaszvezetővé léptetik elő. Tudtommal ez nem történt meg. Engem viszont néhányszor még megizzasztott, egy alkalommal a háló második emeleti lépcsőjén hason csúszva (vagy inkább fékezve) kellett kimenjek az udvarra. Valamiért nagyon nem tetszettem neki, talán azért, mert neki csak öt osztálya volt, s írni is alig tudott, nekem meg valamivel több, s a hiányt brutalitással igyekezett pótolni.”

Sike Lajosnak az ötvenes években kimondottan szerencséje volt a katonaságnál, macska módjára sikerült mindig a „talpára esnie”. Volt ideje és türelme árnyaltabban látni és megítélni mindazt, amit az átéltek mellett tapasztalt. Tanúságtételét nem az indulat, a visszavágás, a bosszú szelleme, hanem az emlékezés hitele vezérelte. (Ami távolról sem jelentette azt, hogy ez alatt sok más társa ne szenvedte volna meg a rideg kaszárnyai bánásmódot és az ott uralkodó embertelen viszonyokat...)

„Mintegy összefoglalóként elmondhatom: a két év katonaság nem volt hiábavaló. Fizikálisan megerősödtem, s lényegében itt jöttem rá, hogy az ember sokkal többet kibír, mint amennyit magáról képzels, persze, egész életpályámat és egyben jövőmet nézve, az adott korban nem éppen azokra az ismeretekre lett volna szükségem, mint amelyeket a katonaság adott, ám nekem ebbe nem volt beleszólásom.”

LENIN VOLT A ZSENI

A közös, átszenvedett katonaélmények okán úgy is mondhatnánk, hogy a katonasors a földrajzi koordináták tekintetében nem válogat: éppen úgy sújtja a kisebbségit, akár a többségit, hiszen a feltétlen

parancsuralom a föld bármely részén elnyomást, megalázást, szenvedést, kegyetlenkedést, önkényt szül.

A világirodalomnak a témát taglaló remekművei (a *Švejk*et már említettem, de ide sorolható Erich Maria Remarque-nak nem egy könyve, s mindenekelőtt a *Nyugaton a helyzet változatlan*-ja, Hemingway *Búcsú a fegyverektől* című regénye, Joseph Heller *A 22-es csapdája*, Henri Barbusse *A tűz* című műve, Kuncz Aladár *Fekete kolostor*-a, Liviu Rebreanu *Akasztottak erdeje*, Ken Follet *Évszázad-trilógiájának* elkészült két első kötete stb., stb.) tárták föl előttünk azt az igazságot, hogy a katonaság intézménye, minél inkább maga alá gyúri a polgári társadalmat, egyúttal képes a saját érdekeinek megfelelően bilincsbé verni és örületbe hajszolni az egész világot. A két világháború, majd az utánuk különféle formákban és megnyilvánulásokban tovább folytatódott, máig tartó – bűvópatakként el-eltűnő, majd újra feléledő – hidegháború kivétel nélkül azt a látszatot kelthetik, hogy a nemzeti hadseregek fenntartása és katonai kiképzése olyan közérdek, ami megálljt parancsolhat a későbbi vérontásoknak.

A háború utáni magyar irodalom egyik hitelesnek tartott (katona)írója, *Gáll István* (1931–1982) ugyancsak kényszerűségből szerzett gazdag élettapasztalatot a zöld parolisok között, az Ausztriával szomszédos nyugati határszakaszon töltött szolgálati évek alatt; novellisztikájának savát-borsát a seregbeli világ valósága szolgáltatta. Írásai, melyeket évtizedeken át alapos műgonddal csiszolt, mielőtt kiadta volna a kezéből, elsősorban azért is figyelemreméltóak, mert annak az átmeneti korszaknak a valóságát közvetítik, mely a régi magyar hadsereg és az új, a népi alapokon szervezett katonai szolgálat elveinek és gyakorlatainak ütközését jellemezték. Különösen *Vaskor* című novellafüzére (in: *Kalendárium*, Budapest, 1982, Szépirodalmi Könyvkiadó) nyújt beszédes tablóképet az új mintákat követni próbáló, de minduntalan a régi kátyúkba süppedő sorkatonáskodás világáról, a mindenütt osztályelleniséget kereső Rákosi-rezsim gyötrelmes éveiből.

Zöldek című novellája, amelyben a határ vadászokhoz történő besorolását meséli el, mintegy sűrítve kínálja a kor abszurdba hajló ellentmondásait.

A bevonulás a soproni kaszárnyába, amelyen lehangoló, annyira gondolatébresztő is: a siralmas körülmények közé érkező újoncok a kaszárnya szalmával felszórt folyosóira fekhettek csak le fárasztó,

marhavagonban történt utazásuk után. „A nemezessé koszolódott lópokrócokból nagyapáink és apáink izzadságszaga áradt, amit az egymás bűzében hortyogó nemzedékek konzerváltak. Én is apámról álmodtam: az állomás felé kígyózó menetoszlopról, a lábikrákhoz verődő katonaládákról, a részeg gajdolásról, anyák és szeretők integető karjáról, sírástól felpuhult, vörös szeme aljáról, ahogy a frontra indulókat a vonatig kísértük, és kamasz irigykedéssel bámultam az elpöfögő szerelvény után, mialatt lenhajú öcsém brünnnyögve rángatott, rohant volna játszani, de keményen markoltam szurtos kis mancsát, mert sejtettem, hogy évekig nem látom majd az apámat, aki tegnap viszont engem kísért az állomásra, és nyurga öcsém, ha a tömött sorokban megpillantott, gúnyosan lengette felém azt a katonazubbonyból varrt dzsekit, amiben a háború utáni ínségben én feszítettem, de amit máris örökölt tőlem, közben a bennünket, bevonulókat kísérő hozzátartozók hada utánunk ömlött az állomásig, apám szemüvege, sárga arca és hátracsúszott homloka fel-feltűnt a tömegben, valamit kiabált felém, de nem engedték közel a civileket, és már a vasúti rámpán tolongtunk, begördültek a nyitott vagonok, amikor apám végre előverekedte magát, s a rendőrök sorfala mögül kiabálta...” – mit is? Hogy ha lehet, a fia kérje magát konyhaszolgálatra. Minden jobb a seregben, csak aknász ne legyen!

Ezen az atyai tanácson töprengett sokáig az író, s igazából csak legyintett a figyelmeztetésre, hiszen az apjával ellentétben, aki maga is aknász volt, nem háborúba készül, hanem a békét védő seregbe... Szeretett volna minél gyorsabban mindent elfelejteni, ami a nyomorúságos otthoni napokhoz kötötte. Sajnos, mindez csak óhaj maradt, mert az első, akivel összefutott, százados unokabátyja volt, aki mindjárt az otthoni helyzetről érdeklődött. A főhős elmesélte: kicsapták az iskolából, mert összevitatkozott a társaival azon, hogy ki volt a nagyobb kommunista: Lenin vagy Sztálin. Hősünk megpróbált igazságot tenni a fiúk között: „*Lenin volt a zseni, csak el kell olvasni, amiket írt, és olvasni én tudok! Sztálin pedig az ő eszméinek a végrehajtója, a népek nagy vezére satöbbi, és ebből az lett, hogy leszóltam Sztálint.*”

A tiszt hiába közeli rokon, nem kívánja tovább hallgatni unokaöccse szentségtörő szavait és szabadulni szeretne: „*Én tudom, én aztán igazán tudom...! Megéltem egyet s mást, és nekem ez a te ügyed... mert a határőrség nem akármilyen szerv, ezt jól jegyezd meg, a zöldeknél szolgálni dicsőség, és csak politikailag megbízható...*”

A hegyibeszed itt megszakad, mert az újonc döbbenetesen kérdi: ha az ő vétke annyira főbenjáró, akkor mit keres ezen az elit helyen? Hogy kerülhetett a zöldek közé idegen elemként, a nép ellenségeként?

A rokon válasza: *„Jelentsd a D-tisztnek. Meg kell előzni, ne ő szaglássza ki a múltadat. Mert borzasztó nagy az éberség! Mi ugyan zöldek vagyunk, de a két ávosok tartanak a markukban.”*

Hősünk szófogadó, irány a D-tiszt. Aki félúton leintette a nyökögő újoncot: *„Maga csak ne kérdezgesse, hogy mit keres itt, mert ide csak azok kerülnek, akikről nincs mit tudni, vagy akikről tudunk valamit, és ez secko-jedno, érti, katona?”*

Katona, sajnos, nem értette. Mire azt sugallták neki a továbbiakban: mivel műszaki rajzoló volt, jobban teszi, ha műszaki kiképzésre jelentkezik, ami ún. „jövő-menő szakma”, így nem lesz szem előtt. Hősünk megkönnyebbült, de csak azért, mert apja elfelejtette fölvilágosítani, hogy a hadseregben a „műszaki” fegyvernem igazából aknáaszt jelent.

A novellafüzér másik darabja (*Pihenjünk le a hűvösben*) aztán bemutatja hősünknek a képzésről alkotott első benyomásait. *„Nem tudtuk, mi az a »műszaki kiképzés«, de előre örültünk. Sorakoztattak, a parancsnokok és oktatók jöttek bemutatkozni és szemügyre venni minket...*

Nem tudom, melyikünknek tűnt fel először, ki tett egy óvatos mozdulatot könyökével szomszédja felé, de máris mindnyájan kiguvadt szemmel bámultunk az előljárók csoportjára... És a rémület ebben a pillanatban fészkelte be magát a szívünkbe.

A félkarú századparancsnok mellett egy sánta hadnagy billegett. Mögötte a törzsőrmesternek göbörcsös-forradásos arca, mint a mező mélyszántás után. Egy alhadnagynak csonk volt a füle helyén. És a többiek is, mind, bicebócák, félkarúak, zúzott arcúak! Mi ez? Hová kerültünk?

Itt és így tudtuk meg, hogy aknászok leszünk. Remek volt a koszt, a kiképzés jórészt tantermekben folyt, nem kellett ázni-fázni – mi mégis rosszul éreztük magunkat, és mentünk volna akárhová, csak onnan el.”

Ezek szerint a katonaságban magában van a hiba? Amiből nincsen menekvés?

„EZ CSAK EGY TEHÉN...”

Arkagyij Babcsenko ma még fiatalembernek számít, s íróként is az orosz próza friss, jelenkori vonulatához tartozik. Helyzetrajza a seregek

belső állapotáról annyira mai keletű, hogy napjaink észleléseiként is betudható. Az 1977-ben született Babcsenko amúgy riporter, fotós; részt vett mind a két csecsenföldi hadjáratban. Háborús elbeszéléseit/riportjait a *Novij Mir* közölte, s ma már világszerte fordítják prózai műveit, Angliában a PEN díjat is elnyerte. Kiemelkedő munkája a *Jelenetek egy háborúból* című novellafüzér, amely 2008-ban jelent meg magyar nyelven (Bazsó Márton fordításában) az Európa Modern Könyvtár sorozatában. Igaz, hogy az a katonaság, amelynek valóságáról hátborzongatóan tudósít, csupán „lokálisan” fejt ki „véresen békés” tevékenységét, s kezdetben „mentsvárnak” bizonyul mindazon orosz fiatalok számára, akik nem találnak saját életútjukra elfogadható megoldást, akik válságba kerültek önmagukkal, környezetükkel, akik valami elől menekülnek vagy egyszerűen kalandra vágnak. Hamar kiderül azonban, hogy a sereg csábítása olyan csapda, amiből nincsen menekvés, és e felismerés súlyos meghasonlással jár. De ez még nem minden: a pusztulás, a halál annyira mindennaposá és prózaivá válik, hogy minden eszközzel megpróbálnak menekülni előle.

A tehén című novella példa arra a ritka művészi érzékenységre, amivel Babcsenko a szavak konkrét jelentésén túl is érzékeltetni képes a rettenet iszonyatát.

„A tehén a bujnakszki dandártól maradt ránk, miután a hegyekben fölváltottuk.

Elképzelhetetlenül sovány volt, a fasiszta koncentrációs táborok foglyaira emlékeztetett és már a végét járta, napokon át csak feküdt, üres tekintettel egy pontra meredve a láthatáron, még a PTUR-szilánk ejtette sebet sem nyalogatta a vállán.

Mindjárt első este odavittünk neki egy jókora öl szénát. Orrlyukai megremegtek, egyik szemével ránk figyelve hosszú nyelvvel belenyalt, és bizalmatlanul enni kezdte, mint aki még nem hiszi el, hogy mekkora szerencse érte.

Két napon át evett, egy percig sem hagyta abba, még aludni is elfelejtett – a deszantosok nem etették. Eleinte enni is ugyanúgy fekvé evett, de aztán felkelt.

Úgy három napra rá, amikor a tehén már bírt járni, Rumlis korsónyi tejet fejt tőle. És bár a tejben cseppnyi zsír sem akadt, ízetlen volt és üres, mi úgy ittuk, mint mennyei nektárt. És ittuk sorban – ki-ki egy kortyot –, és örültünk a tehénnek.

De másnap elkezdett vérezni az orra. Haldoklott.

A tekintetét kerülve vittük ki a horhosba, hogy végezzünk vele. Alig bírt menni, gyenge lábai meg-megroggyantak, és mi szidtuk, hogy késlelteti az agyonlövését.

Ogyegov kivezette a horhos szélére, megfordította, és szinte sietősen, rosszul célozva lelőtte.

A golyó az orrsövényén érte – hallottam, ahogy törte a csontját, afféle tompa ütés és roppanás volt, mint amikor lapjával csapsz a lapáttal a friss hústra – a tehén megtántorodott, ránk nézett, felfogta, hogy megöljük, és engedelmesen lehajította a fejét.

Az orrából dőlt az alvadt darabokkal kevert vér. Ogyegov, aki a második lövésre készülődött, hirtelen leeresztette a géppisztolyát, megfordult, és sietve felment a partfalon. Akkor utána mentem, elvettem a géppisztolyát, és visszatérve szemből a tehén fülei közé löttem. Szemei felfelé rándultak, s követve az őt megölő golyót, fennakadtak, és a tehén lecsúszott a horhos oldalán.

Még sokáig ott álltunk a horhos szélén, és néztük a kimúlt tehenet. A vér megalvadt az orrán, s a legyek már bemásztak az orrlyukaiba, és a tarkóján másztak ki. Aztán megrántottam Ogyegov karját:

- Ez csak egy tehén.*
- Igen.*
- Menjünk.*
- Igen.”*

Babcsenko katonái lépten-nyomon keresik a vigaszt, relativizálják helyzetüket, s a kábítószer, a vodkamámor, a szerencsejátékok ködfüggönye mögül eljutnak a felismerésig: valakik a hatalomból olyan játékba kényszerítették őket, amelyben a gyilkolás, az ölés, a kegyetlenkedés – a kegyetlenül kiszolgáltatott alá-fölérendeltségi viszonyok – még mindig eszményinek mondhatók ahhoz képest, mintha fémkoporsóban küldenék haza az embert. Egy kritikusa szerint Babcsenko „*viszolyogva ír arról, ahogy ő, az elbeszélő, sok társához hasonlóan, már nem tud meglenni a háború nélkül, mert csak ott, ahol gyilkolnak, csak ott lehet igazán érezni, hogy a legutálatosabb élet is ezerszer jobb a halálnál.*”

Könyvének végső tanulsága: a katonaság azért nem lehet megoldás egy emberarcú életmódra, mert az azt működtető rendszer addig nem nyugszik, amíg meg nem találja, ki nem erőszakolja a társadalomból

az eszményi gyakorlóteret – a háborút. Ezt fejezi ki a maga keserű abszurdumával a könyv végszava, a *Kóda*:

„Szeretlek téged, háború.

Szeretlek, mert te vagy az ifjúságom, az életem, a halálom, a fájdalom és a rettegésem. Mert megtanítottál arra, hogy a legutálatosabb élet is ezerszer jobb a halálnál. Mert tebenned még élt Igor, Paska, a Poltiszt... Te vagy az első asszonyom, az első szerelmem. Sok év telt el, de senkit sem tudtam úgy megszeretni, mint téged. Tizennyolc évesen lőktek beléd naiv kölyökként, és megölettem benned. És százéves aggastyánként támadtam fel, betegen, roncsolt bensővel, üres tekintettel és kiégett lélekkel.

Mindörökre bennem vagy.

Egyek vagyunk, te meg én. Nem én és te, mi vagyunk. A világot a te szemeddel látom, az embereket a te mércéddel mérem. Számomra már nincs többé béke. Számomra most már mindörökre háború van.

Többé nem lehetek meg nélküled.

Első alkalommal élőként köptél vissza magadból, elengedtél, de nem bírtam egyedül, visszatértem hozzád.

Valamikor, talán harminc év múlva, amikor majd fegyver nélkül járhatnak ezen a földön oroszok, újra visszatérek. Elmegyek arra a helyre, ahol éhesen kúsztam a mocsárban, ahol a tetveket etettem, és tovább, oda, ahol Groznijt ostromoltam, és aztán a dombra, ahol testvéreim, akikkel megajándékoztál, elestek, térdre hullok, elnézem a vérünk öntözte meleg, termékeny talajt, és azt mondom... Mit is mondok?

Semmi mást, csak ennyit:

– Légy átkozott, rohadék!”

A KATONASÁG VITATOTT „ALKONYA”

A katonaság mint intézmény – azáltal, hogy a teljes lakosságra kiterjedő harci képzés biztosításáról látszik gondoskodni – szüntelenül felértékeli önmagát, igyekeztén megszerezni – szolgálatai fejében – a társadalmi erőforrások mind tetemesebb részét, beruházásoktól kezdve a zsiros zsoldokig és a külön-nyugdíjakig, s hovatovább képtelen lemondani ekként szerzett előjogairól s a források által felkínált korrupciós csatornáktól.

Románia azon országok közé tartozott, akik Európában az utolsók között látták be, hogy a kötelező katonai szolgálat intézménye túlhaladott, és a belső korrupció egyik teremtő melegágya. Közvetlenül a

rendszerelváltás előtti években nem véletlenül nőtt meg ugrásszerűen azon fiatalok száma, akik bármilyen úton-módon igyekeztek elkerülni a kötelező sorkatonai szolgálatot. Ehhez kapóra jött a beiratkozás a teológiai fakultásokra, az illegális külföldre távozás, különféle hamis orvosi igazolványok beszerzése, a sorozóirodákban, a katonai hierarchia különböző szintjein dolgozó befolyásos személyek pénzben és/vagy természetben való megkenése. Tanulságos ebből a szempontból egy tartalékos ezredessel készített interjú (*Carmen Preotesoiu: „Riscăm să ieșim din istorie” – Félő, hogy kiszorulunk a történelemből*), amit a *Jurnalul Național* közölt 2006 októberében – a Román Hadsereg Napján – a sorkatonai szolgálat fejlődéséről a kezdetektől (vagyis Cuza vonatkozó törvényétől) napjainkig. A riportalany, bár szívvel-lélekkel a népi-nemzeti hadsereg fenntartásának a híve, őszintén elismerte: annak ellenére, hogy a népi hadsereg sok jeles megvalósításból, nehéz helyzet megoldásából hősiesen kivette a részét (egyik példának – a Duna–Fekete-tenger csatorna mellett – a transzfogarasi utat nevezte meg), a hadseregre bízott munkálatok szoros határideje nem tette lehetővé az amúgy létező, a hadseregben foglalkoztatottak emberi biztonságát és méltóságát célzó törvények betartását. Nem biztosították az előírt élelmiszeradagokat, nem tartották tiszteletben a munkaidőt, a katonák pihenését. A nehéz munkákra, feladatokra rendszerint a büntetett előéletű fiatalokat, továbbá a parancsoknak könnyen engedelmessé, egyszerűbb embereket fogták be, akikkel bármit el lehetett végeztetni. A fiatalok értelmesebbjei a különböző fegyvernekmeknél kaptak kiképzést.

Az interjú dióhéjban végigvezet bennünket a román sorkatonaság történetén. Eszerint 1864-ben fogadják el a sorozásról szóló ama törvényt, amelyben megjelenik a fegyverforgató nemzet fogalma, s vele együtt a kötelező katonai szolgálat minden állampolgár számára. Ez volt az az elv, amelyen a későbbi idők folyamán a történelmi helyzet és szükségletek függvényében finomítottak. Így a kötelező szolgálat időtartama és feltételei gyakran változtak. A két világháború mindenképpen jócskán szorított a srófokon, a haderő mennyiségi igényei, illetve a nagy emberveszteségek miatt.

Régebben a kötelező szolgálat akár hét évre is szólt. A katona napi programja reggel fél hat és este fél tíz között zajlott. Eltávozásról szó sem lehetett, az csak egy későbbi időpontban vált lehetővé. A sorozási

korhatár 21 év volt – egybeesett a nagykorúsággal –, később 16-17 éves korra is lecsökkent, a honvédelmi szükségleteknek megfelelően.

Úgy tűnhet, hogy a nép általános fegyverforgatásra való befogása akár forradalmi veszélyt is rejthetett volna magában. De a gyakorlat azt mutatta, hogy a katonaság inkább egyfajta életiskolává vált nemcsak a fiatalok, de az egész társadalom szemében. Nem számíthatott házasságra érett fiatalnak az a legény, aki nem esett át a kötelező katonai szolgálaton – ez a mentalitás ma még elevenen él Máramaros falusi településein, annak ellenére, hogy jó pár éve a katonaság intézménye szerződéses alapon működik; a fiatalok fizetésért szegődnek el a hadseregbe és meghatározott feladatokat végeznek. Az önkéntesség viszont könnyen elcsúszhat a zsoldos szellem irányába. A NATO keretében történő és egyéb külföldi küldetések alkalmanként vonzóvá teszik a katonai mesterség felvállalását, de a helyzet mégis csak az: a fiatalság nagy része pillanatnyilag tartózkodik a hadsereg intézményétől, mert nem lát benne értelmes, életre szóló célt. Ugyanakkor taszítja a hadseregben továbbélő kincstári szigor, a soha meg nem szűnt büntetőrendszer.

Az interjúalany szerint nagyszámú tisztos akad a román hadseregben, akik önkényesen visszaélnék a büntetéssel mint nevelési eszközzel. A kollektív büntetés elvét jó ideje eltörölték ugyan, de a gyakorlatban továbbra is alkalmazzák. Régen például egy elvesztett ütközet után minden tizedik katona fejét lecsapták. Később „csak” agyonlőtték őket, még később már csak alaposan agyba-főbe verték.

A hadseregben rendnek kell lenni és fegyelemnek, de ezt nem lehet bármilyen eszközzel elérni. A parancsnokok e téren sem álltak a helyzet magaslatán.

A hadsereg tekintélyének mindenekelőtt azok a katonai vezetők ártottak, akik mindenből megpróbálták anyagi előnyt húzni, akik loptak és csaltak, s a beosztottjaik munkaerejét saját hasznukra fordították. A szovjet típusú hadsereg-koncepció átvételével elterjedt az a mentalitás, hogy az egyes ember érdeke eltöri az általános, a nagy érdek mellett. A katona mint egyén nem sokat számít – egy hadigépezet része.

A múlt és a jelen, a beidegződések és a mentalitások óhatatlanul összekeveredtek a román hadsereg életében, és ez okozta a veszét...

*

Nem is olyan régen még eleven hagyománynak számított Erdély-szer-
te, de Magyarországon is az ún. regruta búcsúztató, a regruta bál.
Aminek mindenütt az volt a lényege, hogy a hadseregbe vonuló
újoncokat közösségileg megünnepelték, elbúcsúztatták.

Sike Lajosékat még ilyen nóták kísérték el útjukon a nagyváradi
állomásig:

*„Mikor kezdtem kofferomat pakolni,
Édesanyám akkor kezdett siratni.
Édesanyám ne sirass,
Inkább pálinkát hozass.
Hadd igyon a szegény regruta-fiad!”*

*„...Mikor megy a legény októberben katonának,
Azt mondja a lánynak, kísérv ki az állomásra,
Nem kísérek, babám, lehullott a gyöngyharmat a földre.
Vizes lesz a ruhám, édesanyám megver érte.”*

Közben pedig itták a bort, s a felpántlikázott regruták csak úgy
sepertek szekerükkel a község főutcáján...

Amióta megszűnt a kötelező katonai szolgálat, a hagyomány mind-
inkább holt rítusként háttérbe szorult, bár némely helyen még igyekez-
nek ünnepi külsőségeit, szokásrendjét felújítva megtartani, előadássze-
rűen, néprajzi látványossággként kultiválni. Ez is azt jelzi, hogy a
katonáskodás intézményében bekövetkezett gyökeres változás fogadta-
tása távolról sem egyértelmű.

Romániában számos politikus fölvetette már, hogy jó lenne vissza-
térni a kötelező sorkatonaság intézményéhez. A döntést egyelőre
bölcsen halogatják, várván, hogy miként lépnek a kötelező katonaságot
már korábban eltörlő országok. Magyarországon, bár politikai konszen-
zus alapján Romániánál hamarabb törölték el a sorkatonaságot, ma
már mind erőteljesebbek azok a hangok, melyek a visszaállítást
követelik. Szándékaik alá játszanak azok az európai folyamatok is,
melyek eredményeképpen például Ausztriában még mindig szilárdan
áll a kötelező katonaság intézménye. Norvégiában nemhogy eltörölnék,
de újabban a nőkre is kiterjesztették a kötelező szolgálatot, a nemi

semlegesség jegyében. Izraelben is tartja még magát a kötelező sorozás törvénye, de már radikálisan csökken a szolgálat időtartama és egyre nagyobb a tömeges tiltakozás az intézmény fenntartása ellen.

Tény, hogy pro és kontra vélemények egyforma súllyal és vehemenciával csapnak össze, ami arra utal, hogy Európa – és valamiképpen a világ – erőegyensúlya távolról sem annyira szilárd, ahogy azt mutatni szeretnénk. Sokan vélekednek úgy, hogy a sorkatonaság eltörlése lett táptalaja egy egész sor társadalmi lazaság, deviancia, perverzió elterjedésének. Vannak, akik mindenekelőtt nem is honvédelemnek tekintik a hadsereget, hanem egyfajta életiskolának, amely megtanítja a fiatalokat a különféle túlélési technikákra. Ja, hogy eközben hull, pusztul, életre szóló sérüléseket kaphat a „férgese” is? Ez már ilyen – vélik a túlélésre kész keménykedők, akik a legkülönbözőbb égtájakon szentül hiszik, hogy történik a világon, ami történik, mégis csak nekik áll a zászló...

Impact (100x130 cm, olaj, vászon, 2016)

Tófalvi Zoltán

DANCS RÓZSA POKOLJÁRÁSA, AVAGY:
SZÍVBEMARKOLÓ VALLOMÁS
AZ ANYASÁG DIADALÁRÓL¹

Brutálisan fogy Románia népessége. 2016. január 1-jén 19 870 000 lakos élt Romániában, 1990 elején 23,2 millió. Románia lakossága 2014-ben csökkent 20 millió alá. A 2015-ben közzétett előreszámítás szerint 2050-ben Romániának 14,5 millió lakosa lesz, 2100-ra pedig 12 millióra zsugorodhat az ország lakossága! (www.korkep.sk/cikkek/kulugyek /2017/08/10/ brutalisan-fogy-romania-nepessege-is).

A romániai magyarság lélekszáma az 1977. évi 1 720 630 főről (ennyien vallották magukat magyar anyanyelvűeknek, magyar nemzetiségűnek pedig 1 713 900-an!) – a hivatalos népszámlálások során ekkor írták össze a legtöbb romániai magyart! – 2011 októberére 1 237 746 főre csökkent: 476 182 magyarral kevesebb él ma Romániában, mint negyven évvel korábban!

„1990 után Romániában a művi terhesség-megszakítás aránya világviszonylatban a legmagasabb szintek egyikét érte el: 200 ezreléket. (...) 1990-ben és 1991-ben minden élve születésre három szándékos abortusz esett.” (Mureşan, Cornelia: A reprodukív magatartás változásai Romániában. In: *Demográfia*. Az MTA Demográfiai Bizottsága és a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet folyóirata. 1997/4. szám, 285–299. oldal.)

„Romániában minden órában kilenc személlyel csökken az ország lakossága. 2016-ban 120 000 fővel éltek kevesebben az országban, mint egy évvel korábban. 2016-ban 85 000 személy vándorolt ki Romániából. Az ENSZ egyik tanulmánya szerint 3 400 000 román állampolgár emigrált az országból. Ez Románia lakosságának tizenhét százaléka!” (Marius Paşcan: Ne rămâne, în curând, să stingem lumina în țară! [Rövidesen nem marad más számunkra az országban, mint leoltani a villanyt!] In: *Cuvântul Liber*, 2017. szeptember 7.)

1 Dancs Rózsa: *Pokoljárás. Sorsok az egykori romániai abortusztörvény idején*. Lakitelek, 2014, Antológia Kiadó, 159. p.

A mai romániai népesedési folyamatok megértéséhez minduntalan „vissza-vissza kell csatolnunk” a Nicolae Ceaușescu kommunista diktátor nevével „fémjelzett” 770/1966-os, az abortuszt és a fogamzásgátló szerek, tabletták használatát tiltó, több mint tízezer fiatal nő halálát okozó, mintegy 170 000 gyereket már-már állati sorsban tartó, árva-házakba, otthonokba kényszerítő hírhedt törvényrendeletéhez! Ceaușescu megalomániás víziója negyven milliós Romániát „álmodott”! Dancs Rózsa *Pokoljárás* című kötete nélkülözhetetlen fogódzó e szörnyű vízió és következményeinek megértésében.

**NEMCSAK A KÖNYVEKNEK, HANEM A RECENZIÓKNAK IS
MEGVAN A MAGUK SORSA**

Habent sua fata libelli, azaz *A könyveknek is megvan a maguk sorsa* – ismétелgetjük a Krisztus után 2. században élt, észak-afrikai származású Terentianus Maurus késő római stilisztától, grammatikustól származó közismert latin mondást, valahányszor egy könyv, egy kézirat különös történetéről, révbe jutásáról írunk, beszélünk. A teljes szöveget kellene idéznünk ahhoz, hogy a latin nyelven megfogalmazott jelképes értelme magyar nyelven is pontos legyen: „*Pro captu lectoris habent sua fata libelli*”, vagyis: „*A könyvek sorsa attól függ, hogyan érti őket az olvasó*”.

Az idézett latin mondás foglalkoztat most is, amikor hónapokon át tartó vajúdas, levéltári búvárkodás, kötetek, tanulmányok sorának elolvasása után papírra vetem Dancs Rózsa *Pokoljárás* című kötetéről szóló, valójában az anyaságért vívott páratlan és felemelő küzdelméről szóló tanulmány-recenziómat. Azt is bevallom: ahhoz, hogy megismerjem a kötet székelő népballadákat és görög sorstragédiákat idéző viszontagságos anyaságtörténetét, gazdagon indázó sajátos nyelvezetét – amelynek sokszínűségéről az Olvasó bőven kaphatott ízelítőt a budapesti Kairosz Könyvkiadó gondozásában 2010-ben megjelent *Vad-disznók törték a törökbúzá*t című kötetéből, illetve a torontói *Magyar Ház* történetét bemutató monumentális opuszából –, felkerestem a Dancs Rózsa felnevelő, dajkáló, eldugott háromszéki Sepsimagyaróst is. (Dancs Rózsa a második világháború végi menekülési hullámban 1944-ben Érmihályfalván látta meg a napvilágot, az a Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkész keresztelte meg az egyik nagyváradi óvóhelyen – „ha mégis telitalálat érné a házat, ne pogányként pusztuljak el” –, akit a kantonális Erdély-tervezetért, a Szent István-i

Magyarország kisebbségi kérdéseit elemző tanulmányáért, valamint 1956-os verseiért hazaárulás és kémkedés vádjával koncepciók perben halálra ítélték és 1958. december 2-án a szamosújvári börtönben kivégezték!) Egykori falusfeleivel, sorsosaival beszélgettem, hogy együtt izlelgessük az idézett novellából kölcsönzött, az iskoláskorúak megnevezésére használt metafora, az „*ütéstoplónyi gyerek*”, „*tarkatuli-pán*”, „*şef-de-semmiség – öncsinálta, semmirekellő főnököske*” jelentését. Mert Dancs Rózsa számára a messzi Torontóban is a Márai Sándortól kölcsönzött „*Nincs más haza, csak az anyanyelv!*” írói vallomás az egyetlen lehetséges ars poetica! Ő a főszerkesztője az amerikai magyar diaszpórában egyedülálló minőséget képviselő, Szervátiusz Jenő-díjjal és a clevelandi Árpád Akadémia díjával kitüntetett, magyar és angol nyelvű, kéthavonta nyomdafestéket látó *Kalejdoszkóp – Kaleidoscope* címet viselő folyóiratnak, és a 2013-tól havonta megjelenő, a kisgyermekes magyar és vegyes családoknak, a magyar hétvégi iskoláknak, a cserkészeknek óriási segítséget jelentő *Bóbita Bóbitája* gyermeklapnak. Dancs Rózsa Sütő Andrást tekinti példaképének, akinek Torontóban elhangzott igéje – „*Úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk!*” – hatására kezdett rendszeresen és hivatásszerűen foglalkozni a publicisztikával és a szépírással. „Írásaiban olykor tetten érhető nemcsak Tamási Áron népi mítoszba, szürrealizmusba hajló líraiságának hatása, hanem a kortárs Sütő András realista ábrázolása is.” (Miska János: Bevezető a *Vaddisznók törték a törökbúzá*t című kötet 2010. évi kiadásához, 16–18. oldal.)

Dancs Rózsa egykori sepsikőröspataki, sepsiszentgyörgyi magyartanárként, 1988-tól Torontóban a Magyar Ház sajtóigazgatójaként, magyar kulturális rendezvények szervezőjeként, íróként egész életútjával, az írás, a lapszerkesztés és könyvkiadás összekapcsolásával hirdeti: távol az anyaországtól, az anyanyelv színes forगतagától, nem könnyű magyarnak megmaradni, de „*büszke gyönyörűség érte küzdeni, a magyarságot nem teherként, hanem pluszként kell vállalni, mert csak így lehet harmonikus életet élni*” (kanadavilaga.com/2016/02/22/nincs-mas-haza-csak-az-anyanyelv-interju-dancs-rozsaval). Dancs Rózsa az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 40. évfordulójára kiírt novellapályázaton a *Vaddisznók törték a törökbúzá*t című elbeszélésével elnyerte a Szabad Magyar Újságírók Szövetsége első díját, majd 2000-ben, a clevelandi Árpád Akadémia a hasonló címmel megjelent gyűjteményes

kötetét jutalmazta ugyancsak első díjjal. A sepsimagyarósi férfiak az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc napjaiban közel két héten át azzal „indokolták” a lármafák gyújtását és őrzését az ölelésnyi település erdők övezte határában, mert „*vaddisznók törték a törökbúzáat*”. Terveket dolgoztak ki a román–magyar határon való átszökésre – meg is kísérelték az átszökést! –, a fegyveres harcokban résztvevők megsegítésére.

Mindezek után azt is töredelmesen bevallhatom: nagyon megdolgoztam ezért a recenzióért! Maximalista megközelítéssel a Ceaușescu-féle „aranykor” népesedéspolitikájának minden vetülete érdekelt. Azt sem hallgathatom el: a 770/1966-os, az abortuszt megtiltó törvényrendelet-hez a „muníciót” nemzetközi hírnevű román demográfusok, népesedéspolitikával foglalkozó kutatók is szolgáltatták! Megpróbáltam minden elérhető információt, statisztikai adatot, úgynevezett háttér-anyagot felkutatni a Nicolae Ceaușescu diktatúrája által 1966. október 2-án törvényerőre emelt törvényrendelet keletkezésének körülményeiről, legfőképpen az egész országot, annak népét sújtó, tragédiák sorát kiváltó következményeiről. A huszonhárom éven át a legszigorúbban betartott és betartatott törvényrendelet nyomán kétmillió nem kívánt gyerekkel gyarapodott Románia lakossága: ők voltak a csípős román köznyelv szerint a „*decreșii*”-ek, a *dekrétum-gyerekek*! A ma már elérhető hivatalos statisztikai adatok szerint is: 1966 októbere és 1989 decembere között *9452 fiatal nő, édesanya halt meg az illegális abortusz nyomán fellépő szövődmények, vérmérgezés, általános szepszis következtében! A mintegy 170 000 félárva, vagy teljesen árva közül nagyon sokan állami intézetekbe, árvaházakba, embertelen körülmények közé kerültek, egy részük a rossz bánásmód miatt szellemi és testi fogyatékos emberi roncsokká vált!* (Lásd: Lavinia Betea: *Decretul antiavort, prostituția și decreșii*. [Az abortusz elleni törvényrendelet, prostitúció, dekrét-gyermekek]. *Historia*: <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/decretul-antiavort-prostituția-si-decreșii>) A statisztikák nem tartalmazták azokat a hamisításokat, csúsztatásokat, amikor a fiatalon elhunyt nők halálának okaként vese- vagy szívelégtelenséget, a keringési rendszer hirtelen összeomlását, vagy általános szepszist tüntettek fel. Dancs Rózsa *Pokoljárás* című kötetének egyik nagy érdeme: *méltó emléket állít azoknak a fiatal nőknek, édesanyáknak – közvetlenül családok tízezreinek –, akik az embertelen romániai abortusztörvény áldozatai*. Mindezt úgy

közvetíti az Olvasó felé, hogy kibomlik előttünk az 1965. március 22-e és 1989. december 22-e közötti cseausiszta diktatúra minden szörnyűsége: a vaj-, hús-, cukor- és más élelmiszerjegyek megalázó rendszere, a tömbház-lakások fűtésének drasztikus megvonása. (1990 januárjában a recenzens marosvásárhelyi, marosszentgyörgyi lakások sorában készített filmfelvételeket a kondenzált víztől csöpögő, penésszel átítatott szobák falairól: a fűtés korlátozása miatt a konyhában, a sütőben állandóan égették a gázt, ez okozta a kondenzált vizet!) Az áramellátás naponta többszöri szüneteltetése (a magyar nyelv a leleményes „elvették, visszaadták a villanyt!”-fordulattal összegezte mindezt!), télen az állandó és teljes sötétségbe kényszerített utcák, az ingázók – Dancs Rózsa tanárként Sepsiszentgyörgyről Sepsikőröspatakra ingázott – fagyoskodásai, didergései a szabadtéri megállóknak, az autótulajdonosoknak havonta odalökött hús liter benzín okozta kálvária: a páros rendszámú autók, akárcsak a páratlanok, felváltva, csak minden második vasárnapon közlekedhettek, függetlenül attól, hogy súlyos betegség, halál hozta kétségbeesítő helyzetbe a családokat! Közben folyamatosan nyomatták a *Megéneklünk, Románia* elnevezésű tömény nemzeti öntiradát, a földkerekség „legdicsőbb”, „tenyérből jósolt” történelmét. A keddtől vasárnapig sugárzott napi kétórás, a „konduktor”-t dicsőítő tévéműsorok mind-mind hozzátartoztak a lelkek, a szellem, a kultúra Nicolae Ceușescu által meghirdetett és levevényelt holokausztjához. A „szocialista oktatás és nevelés” pokoljárásairól is képet alkothatunk: a mindennapos gyűlésekről, a politikai „fejtágítóról”, a tanfelügyelőségek által kinevezett, a pártot és szocialista ideológiát hűségesen kiszolgáló iskolaigazgatók basáskodásairól. Dancs Rózsa hiába írt tízes osztályzatú dolgozatot a sepsiszentgyörgyi címzetes tanári állás elnyeréséhez, nem ő kapta meg a megérdemelt tanári katedrát! *Pokoljárás* című könyvében saját golgotajárásával hitelesíti a megélt, az 1989 után született fiatalok jelentős része által talán csak mesének tartott szörnyűségeket.

A levéltári források szerint Nicolae Ceușescu az abortuszt tiltó törvényrendelettel a prostitúciót, az erkölcsi és szexuális „szabadosságot” is fel akarta számolni. A népesedéspolitikával foglalkozó kutatók a „Kárpátok Génusza” által meghirdetett negyvenmilliós Romániáról szóló megalomániás víziót *az emberiség története egyik legnagyobb*

szociális kísérleteként aposztrofálják! (Lásd: ro.nccmn.wikia.com/wiki/Decretul_anti_avort_al_lui_Ceauescu).

1965-től kezdődően Nicolae Ceaușescu nemzeti-kommunista diktatúrát hozott létre. Az 1966-os dekrétummal az *anyaság állami problémává vált*. Egy nőnek csak akkor volt joga az abortuszra, ha betöltötte a negyvenedik életévét, vagy már négy gyereke született. 1972 után azoknak a nőknek is kellett vállalniuk a „gyermekáldást”, akik még nem töltötték be a 45. életévüket. A törvényrendelet alapján úgynevezett „gyermektelenségi adót” vetettek ki az egyedülálló, 25. életévüket betöltött fiatalokra, a gyermektelen házastársakra. A törvényrendelet abszurditását bizonyítja: a római katolikus papoknak is „gyermektelenségi adót” kellett fizetniük! Az már csak hab volt a tortán, hogy a gyermeknevelés legelemibb feltételei is hiányoztak: fűtés hiányában, a téli hidegben egy csecsemő gondozása óriási tehertételt jelentett. A legalapvetőbb élelmiszerek hiányoztak. Az 1980-as évek elejétől a gyerekeink déli gyümölcsöket, narancsot, banánt csak filmekben láttak. Az oktatási rendszerben a szexuális nevelés ismeretlen volt. A terhesség-megszakítást végző orvostól – ha a Szekuritáté az esetet felgöngyöltette – elvették a diplomáját, börtönbe zárták. Ceaușescu azok számára sem engedte a fogamzásgátlók behozatalát, akik betöltötték a negyvenedik vagy később a negyvenötödik életévüket és megszülték a négy gyereket! A rendszer embertelenségét, cinizmusát bizonyítja: bár hivatalosan semmilyen törvény nem tiltotta a fogamzásgátlók használatát, mégis a legszigorúbban büntették, ha a pragmatikus Nyugatra, Magyarországra utazó „szerencsések”-nél óvszert, fogamzásgátlót találtak.

1989 decembere után – mint a zsilipszakadást követően a tározóból lezúduló hatalmas víztömeg – a nem kívánt terhességet illegálisan megszakító nők drámai visszaemlékezései jogosan árasztották el az írott és elektronikus sajtót, állásfoglalásra készítették az egész társadalmat: *huszonhárom éven át még egy halovány tiltakozás sem volt mintegy tízezer nő, édesanya meggyilkolása, több tízezer gyerek árvaságra kényszerítése miatt!?!?*

Az amerikai ABC TV-csatorna „20/20” dokumentumfilm-sorozatának legendás adása a romániai árvaházak minden képzeletet felülmúló embertelen világáról – John Upton *Discovers The Need of Romanian Orphans* – megszólaltat egy, a Ceaușescu-érában nevelkedett román

pszichiátert, aki a társadalmat is felelőssé tette mindazért, ami Romániában az árvaházakban, gyermekotthonokban történt: „A gyermekotthonok a mostoha körülmények és a totális hozzá nem értés miatt tulajdonképpen tökéletes emberkísérleti színhelyekké váltak, ahol dokumentálni lehetett, micsoda rombolást tud előidézni a család teljes hiánya egy fiatal, fejlődő elmében. Csak éppen a dokumentálásra a kommunizmusban kikupálódott, az árvaházak rendszerét voltaképpen támogató romániai pszichiátriai társadalom alkalmatlannak bizonyult, így mindez a Charles Nelson (a Harvard Tudományegyetem gyerekgyógyász neurológus professzora – T. Z.) vezette amerikai csoportra maradt.” (<https://science.meetup.444.hu/2014/11/19/szulok-nelkul>).

„A GYEREKED LEGYEN A TÁRSADALOMMAL SZEMBENI KÖTELESSÉG!” AZ ABORTUSZTILTÓ RENDELET FURCSA „SZÜLETÉSE”

A Román Kommunista Párt Központi Bizottsága 1966. augusztus 2-án a Fekete-tenger partján, a Neptun üdülőhelyen ülésezett. Napirendjén szerepelt az egészségügyi és szociális ügyekért felelős miniszter, Voinea Marinescu vezette bizottság által összeállított demográfiai tanulmány megvitatása. Magyar nyelven először jelenik meg összefoglaló erről az abortusztiltó törvényrendeletet „megszülő” KB-ülésről!

Alexandru Drăghici (Tisău, Buzău megye, 1913. szeptember 26. – Budapest, 1993. december 12.), az 1952. szeptember 20-a és 1957. március 19-e közötti véres kezű belügyminiszter, az Állambiztonság minisztere – egyik vallatója volt az 1954-ben kivégzett Lucrețiu Pătrășcanu kommunista igazságügyi miniszternek, aki magyarellenességével is „beírta magát a történelembe”. Drăghici kezéhez sok-sok bebörtönzött, megkínzott, kivégzett magyar vére tapadt! –, 1965 és 1967 között az RKP KB Végrehajtó Bizottságának tagjaként durván megtámadta a Voinea Marinescu miniszter és társai által összeállított tanulmányt és annak szerzőit. A különböző országokból összegyűjtött demográfiai adatok, vélemények „szajkózásának” nevezte a tanulmányt, amely azt javasolta: *az állam fizessen bizonyos prémiumokat, anyagilag támogassa a több gyermek születését.* Mintha az állam – „érvelt” Drăghici – „köteles lenne megvásárolni a születendő gyermekeket. Egyszer s mindenkorra érvényteleníteni kell az abortusz liberalizációját előíró törvényrendeletet.” (Az abortuszt megengedő 1957-es törvény-

rendeletre utalt – T. Z.) Alexandru Drăghici ezt az éles kritikát azután fogalmazta meg, hogy Ceaușescuval az ülés előtt gondosan egyeztetett. Ion Gheorghe Maurer bátortalanul annyit tett hozzá: „egy családnak nem lehet megszabni, hogy több gyermeke legyen, mint amennyit vállalni tud”. Nicolae Ceaușescu vonta le a KB-ülés végkövetkeztetését, túlszárnyalva Drăghici virulens kirohanását is: „Véleményem szerint az abortuszok törvényesítését előíró törvényrendelettel a prostitúciót és a válások megkönnyítését legalizáltuk.” John Rockefeller hozta fel példaként: azért nem jelöltethette magát az Amerikai Egyesült Államok elnöki tisztségéért folyó versenyben, mert elvált és újránősült. „Nekünk több elvtársunk is van, akikkel telefonon közlik, hogy a feleségüktől elváltak!” A párton belüli hatalmi harc jeleként Gheorghe Gheorghiu-Dej „báróit” erkölcsstelenséggel vádolta, őket tette felelőssé az abortusz liberalizálását megkönnyítő 1957-es törvényrendeletért. Az abortusztiltó 770/1966-os törvényrendelet Stoica Chivu miniszterelnök aláírásával 1966. október 2-án jelent meg a *Monitorul Oficial*-ban (*Hivatalos Közlönyben*). Egy hét múlva megjelent a válásokat szinte lehetetlenné tevő törvénymódosítás is. Az összes európai országtól eltérően egyedül Romániában tiltották meg a fogamzásgátló tabletták, gyógyszerek forgalmazását. A 770/1966-os törvényrendelettel börtönbe zárhatták azokat a nőket, akiket spontán – illegális – vetéléssel vádolhattak, és azokat az orvosokat és asszisztenseket, akik a vérző – legtöbbször már elvérző! – nő segítségére siettek. A Milícia, jogászok, a Szekuritáté operatív tisztjei, besúgók, orvosok, vállalatvezetők, iskolaigazgatók részvételével bizottságokat hoztak létre, hogy a nőket időszakos nőgyógyászati ellenőrzésekre kötelezzék és kiderítsék: kik vannak áldott állapotban? Ezáltal az emberi élet legintimebb szegmensét a párt ellenőrzése alá vonták! Így születtek a „dekrét-gyermekek”, a nem kívánt gyermekek! 1967-ben a születések száma megkétszereződött. 1966. október 1-je és 1967. május 31-e között a válások száma 87,7 százalékkal csökkent az egy évvel korábbihoz képest! (Lavina Betea: *i.m.* <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/decretul-antiavort-prostituția-și-decreteleii>).

Az abortusztilalmat kezdettől fogva támogatta a marxi-lenini-sztálini ideológia. A Szovjetunióban 1935-ben emelték törvényerőre a művi terhességmegszakítást tiltó törvényt. A kelet-közép-európai „népi demokratikus” államok a kommunista hatalomátvétel után igazodtak a

szovjet „modellhez”. Romániában 1948-ban került sor az abortusz betiltására. Az akkori Büntető Törvénykönyv szerint a művi terhességmegszakítás bűncselekménynek számított. A rendelet betartását azonban nem vették komolyan. A Szovjetunióban a művi terhességmegszakítást 1955-ben legalizálták. Az úgynevezett desztalinizáció jegyében a „szovjet blokk” országai ezúttal is követték a szovjet modellt. Romániában 1955-ben egy törvényrendelettel megszüntették a terhességmegszakítás áthághatatlan jellegét, veszélyeztetett terhességek esetében engedélyezték az orvosi beavatkozást. 1956-tól a 463/1957-es számú törvényrendelettel liberalizálták az abortuszt. A népesedés kérdéseivel foglalkozó kutatók egy részének véleménye szerint ebben az is közrejátszott, hogy így próbálták mozgósítani a női munkaerőt. A művi terhességmegszakítás liberalizálásának eredményeként Romániában 1964-ben 278 000 élveszületés mellett 1 112 000 abortuszt hajtottak végre. Romániában a teljes termékenységi arányszám – demográfiai szakkifejezése: TFR – 1961-ben 2,17, 1965-ben és 1966-ban ez az arányszám lecsökkent 1,9-re. A romániai magyar népesség esetében 1964-ben 1,7, 1966-ban 1,8 volt. Az 1960-as évek közepén Románia Magyarországgal együtt Európa legalacsonyabb termékenységű országai közé tartozott.²

A fogamzásgátlással több pápai dokumentum is foglalkozik. A katolikus egyház szexualitással kapcsolatos álláspontját rögzítő és a művi fogamzásgátlást megtiltó pápai körlevél: VI. Pál pápa *Humanae vitae* (Az emberi életnek) címet viselő 1968. évi enciklikája. II. János Pál pápa 1978-ban védelmébe vette a *Humanae Vitae* enciklikát. Ugyanezt tette utóda, XVI. Benedek pápa is. A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1992. évi pásztorlevelében kelt a magzati élet védelmére. Lengyelországban csak az országos tüntetések, tiltakozások után szavazták le az abortusztörvényt. (*Magyar Nemzet*, 2016. október 6.) Legutóbb, 2017 augusztusában Magyarországon kavart óriási vihart és tiltakozást Veres András, a Győri Egyházmegye püspökének, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnökének kijelentése, miszerint bűnnek tartja a

2 Cornelia Mureșan: Reprodukív magatartás változásai Romániában. In: *Demográfia*. Az MTA Demográfiai Bizottsága és a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet folyóirata, 40. évfolyam, 4. szám, 285–299. o.
Csata István – Kiss Tamás: *Népesedési perspektívák*. Kolozsvár, 2007, Kriterion Könyvkiadó, 67. o. (Lásd még: Transindex.adatbank. Transindex.ro/vendeg/htmlk/dok4531.doc.)

lombikbébi-programot: „Egy fondorlatosan megfogalmazott, a jó szándék köntösébe bújtatott törvény”-nek nevezte. „Istent játszani – a lombikprogram árnyoldalai” (szemlelek.blog.hu/2017/08/21/istent_jatszani-891). Novák Katalin családügyi államtitkár a magyar közvélemény többsége szerint jogosan „határolódott el a lombikbébi-programot bűnnek nevező Veres András püspöktől”. (2017. augusztus 25.) Jobbágyi Gábor, a Miskolci Tudományegyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának professzora, a magzati jog szakértője, jogászként emel kardot a küretkanalat forgatók ellen: „A magyar politikát és jogrendszert 40 éve folyamatosan gyermek- és családellenesség uralja. Az 1921-től kezdődő 70 éves időszak első 35 évében 1 838 000-rel több gyermek született, mint a következő 35 évben. A második 35 éves időszakra esik a világ nemzetei között példátlan arányú, 5 000 000 legális abortusz végrehajtása.”³

Dancs Rózsa *Pokoljárás* című kötete azért is különleges, mert a pro-és kontra abortusz-, egyke vagy több gyermek vitában, amikor ezzel párhuzamosan világszerte egyre több család – nő és férfi! – küzd a meddőség kilátástalanságával, a szerző a saját, az anyaságért hosszú éveken át folytatott küzdelmének bemutatásával minden statisztikánál, tudós demográfiai eszmefuttatásoknál hitelesebben demonstrálja: nyolc spontán vetélés után is van remény arra, hogy anya legyen, hogy *a gyermek valóban áldás legyen!* A legvadabb romániai abortusztiltó világban a székelyföldi Gyergyószentmiklóson – dr. Pachota Gyula nőgyógyász főorvos irányításával – működött egy kis műhely, omladozó szülészeti, ahol a gyermekekre vágó asszonyok átélhették az anyaság semmi máshoz nem hasonlítható katarziszt!

ASSZONY- ÉS NŐI SORSOK A HÍRHEDT ROMÁNIAI ABORTUSZ-TÖRVÉNY-RENDELET IDŐSZAKÁBAN

Két korabeli romániai vice az abortusztörvény abszurdításáról:

1. *„Egy rendőr előállított egy párt, akik a bokrok között szeretkeztek. Vádemelést követően a bíróság elé kerültek. A tárgyalás során a lánynak gratuláltak hazafiasságához, a fiúnak a kezdeményező készségéhez, a rendőrt pedig letartóztatták tiltott terhességmegszakítás miatt.”*

3 Jobbágyi Gábor: *A méhmagzat életjoga*. Budapest, 1997, Szent István Társulat kiadása. 280. o.

2. „Az 1967. év kezdetétől a nemi erőszak termelők munkájának minőségű, s mint ilyen, nem büntethető!”⁴

Delia Budeanu az 1970-es években az egyetlen román tévécsatorna bementetője volt. A nem hivatalos közvéleménykutatások szerint népszerűsége messze túlszárnyalta a félanalfabéta „akadémikusnő” Elena Ceaușescuét. Fogamzásgátló tabletták hiányában ő is saját módszerhez folyamodott: „Ahhoz, hogy elkerüljem a nem kívánt terhességet, beleugrottam egy jéghideg vizű medencébe. Az bizonyos, hogy sokkhatása volt. Akár szívinfarkttal is végezhettem volna, de ez nem számított, a »problémát« valahogy meg kellett oldani!” Ugyancsak az 1970-es évek elején a romániai divat egyik meghatározó egyénisége, Zina Dumitrescu, a saját konyhája asztalán végeztette el a nem kívánt terhesség megszakítását az alkalmi – utólag kiderült: amatőr – nőgyógyással. A bukaresti Lizica Dușcă végső kétségbeesésében szintén egy alkalmi nőgyógyászhoz fordult az illegális abortusz kérdésében. Ő maga is kételkedett, de az első abortusz sikerült és nem halt bele. Két év múlva újra terhes lett, újra elment a jól ismert lakáshoz. Kiderült: időközben a „doktor urat” letartóztatták, börtönbe zárták. Nem orvos, nőgyógyász, hanem autószerelő volt!

Adrian Sângeorzan brassói nőgyógyász szakorvos visszaemlékezése szerint „a nem kívánt terhességtől szabadulni kényszerülő nők mindenféle bizarr tárgyakat feldugtak a hüvelyükbe: mustárt, teát, antibiotikumot, olyan növényeket, amelyekről a néphagyomány azt tartotta, hogy spontán vetélést indítanak el. A cél az volt, hogy elinduljon a vérzés, ezt követően jelentkezessenek a nőgyógyászati klinikán, hátha sor kerül az abortuszra”. Fiatal nők tucatjai az orvosok, a Szekuritáté pibékjei előtt véreztek el, mert nem voltak hajlandóak elárulni: ki segédkezett a magzatelhajtásnál?

A húszéves korában elhunyt Maria Goranról a kommunista propagandagépezet által irányított „művészfilm” készült: a fiatal édesanyák, nők ne folyamodjanak az illegális abortuszhoz, inkább szüljenek öt-hat

4 Gail Kligman: Népesedéspolitika. Reprodukció, abortusz és társadalmi ellenőrzés Ceaușescu Romániájában. In: *Demográfia*, 2001/1. szám, 47. o. A kötet eredeti címe: Gail Kligman: *The Politics of Duplicity: Controlling, Reproduction in Ceaușescu's Romania (A kétszínűség politikája. Román népesedéspolitika a Ceaușescu-érában)*. Los Angeles University of California Press, 1998. Román nyelvű fordítása: *Politica duplicității. Controlul reproducției în România lui Ceaușescu.*, București, 2000, Editura Humanitas.

gyereket Ceauşescunak! Maria Goran holttestét eltűnése után két év elteltével találták meg Trandafira Popescu „asszisztensnő” udvarában, elásva. Trandafira Popescu jelentős pénzüsszegekért törvénytelen terhesség-megszakításokat végzett. Az amatőr asszisztensnő tizenkét évet ült a börtönben. (Lásd: ro.nccmn. wikia.com/wiki/Decretul_anti_avort_al_lui_Ceauşescu).

Dancs Rózsa kötetében a nőgyógyászati klinika csöndjében megszó-
láló sors- és kortárs nők az említettekhez hasonló, rendszerint halálos
kimenetelű, jóddal, kötőtűvel, kikalapált bicikliküllővel végzett ter-
hességmegszakítási kísérletekről beszéltek. Egy nyolcgyermekes, a
változó kor előtt teherbeesett román asszony mellette vérzett el
a kolozsvári kórházi ágyon, mert elhalt magzatot hordott a méhében,
és emiatt nagyfokú vérzés indult el. Éjjel-nappal faggatták az orvosok,
a Milícia verőlegényei, a megyei ügyészség kirendeltje: mivel idézte elő
a spontán vetélést? Hiába bizonygatta, hogy ő már öreg, nem is vette
észre, hogy terhes, nem segítettek rajta az orvosok. A kórteremben a
betegek megrettenve nézték, hogy a szemük láttára kivérzik az asszony.
Még egy korty vizet sem adhattak neki, mert a milicista azonnal a
gumibotjához kapott, ha valaki az agonizáló asszonyhoz közeledett.
Nyolc gyermek maradt árván! Dancs Rózsa hangja akkor válik igazán
balladisztikussá, amikor önmagát „szólaltatja meg”: *„A vonat egykedvű-
en zakatolt, a füledt fülkében mindenki aludt már. (...) Figyeltem a
testemet. Többször kimentem a mosdóba, szerencsére az ajtó mellett kaptam
helyet, nem kellett senkit álmban, ültében megzavarnom. Nem volt
vérzésem, csak az a figyelmeztető vérfolt. Istenem, talán nem is...*

*És akkor belenyilalt a derekamba az első éles fájdalom. A következő
már a hasamban éreztem. Nem ámitottam tovább magamat, mert tudtam,
hogy elkerülhetetlen a tragédia. (...) Megúsztam az éjszakát, nem vetéltem
el a vonatban. A pályaudvarról telefonáltam a férjemnek, de – bár
korahajnal volt még – nem találtam otthon. Később sem kérdeztem meg
tőle, hol és kivel töltötte az éjszakát. Mi értelme lett volna?*

*A taxiban a kínoktól kékre-zöldre torzulva kucorogtam az ülésen,
elsötétült előttem a világ, aztán egyszerre melegség öntött el. A klinikán
ismerős orvosom, a jó öreg Kесе doktor nem mert hozzám nyúlni, de az
alsóneműmben megakadt magzatot papírsebkeendőbe csomagolta és berak-
ta a táskámba. – Ezt majd adja oda az ambulancián nekik – tuszkolt kifelé
a rendelő ajtaján. Mintha nem akart volna tudni a bajról, riadtan, félszeg*

téblábolással fordult el tőlem, amíg be nem csukódott mögöttem az ajtó. Normális körülmények között biztosan hívott volna nekem egy taxit vagy akár mentőt is, hiszen tudhatta, hogy ilyen állapotban nem lesz könnyű gyalogolnom. Normális körülmények között... (...) Tudtam az irányt és mentem. Az utcán folyt utánam a vér. A munkába igyekvő emberek rám bámultak, és ívben kikerültek a járdán. (...) Már nem emlékszem, hogyan kerültem be egy műtőterembe, de azt tudom, hogy nagy bajban voltam, mert nem volt erőm tovább állni, ülni pedig a túlzott vérzés miatt nem tudtam. Valaki felségített egy vizsgálóasztalra. Magamra maradtam. Sokáig...

Otthagytak, csak úgy, mint egy döglődő állatot, amelyikre nem érdemes egy lepedőt sem dobni, hiszen úgysis bemocskolná. Kiszolgáltató állapotban feküdtem ott kiterítve, megalázottan, egyre jobban gyengülve – órákon keresztül. (...) Az órák pedig teltek, újból és újból rám jött a hidegrázás, vacogtam, majd forróság öntött el, aztán ismét kocogtak a fogaim, de sokáig nem történt egyéb. Aztán valaki bedugta a fejét az ajtón, közölte velem, hogy a kolozsvári rendőrség és ügyészség várja az otthoni hatóságok visszajelzését, ami elég hosszadalmas folyamat. (...) Amikor végre a sepsiszentgyörgyi hivatalos szervek válaszoltak valamit, akkor ismét sietve beszólt egy középkorú orvos, és mondta, hogy a hatósági emberek megérkeztek ugyan, de várniuk kell a professzorra, addig nem foglalkozhatnak velem.

– Vízet kérnék, egy pohár vizet – nyögtem, de az orvos legyintett: majd.

A professzor alacsony, kedves, kövérkés román ember volt, kacagva, tánclépésekkel érkezett be a műtőbe.

– Na, mi van, leányka, nem tudsz gyermeket csinálni? – kedélyeskedett, és a derű hirtelen átragadt a többi jelenlévőre is. Még a rendőrök is nevettek. (...) Majd beintett, hogy indulhat a műtét, és még mindig kuncogva elballettozott.” (Dancs Rózsa: i. m., 37–41. o.)

Dancs Rózsa *Pokoljárás* című, megfilmesítésre váró kötetében mindezek az egyéni tragédiák nemcsak jelen vannak, hanem a személyes sorsán át, tapasztalatai révén minden tudományos fejtegetésnél hangsúlyozottabban bizonyítja: Nicolae Ceaușescu a világ egyik legszigorúbb népese-dési politikáját kényszerítette országa állampolgáira, mindez szervesen hozzátartozott „az új szocialista embertípus megalkotásához” és „a szocialista társadalom kiépítéséhez”. A törvényrendelet igazolására és végrehajtásuk biztosításához a rendszer igénybe vette, sőt megkövetelte

számos foglalkozási- és tudományág, a statisztika, a demográfia, az orvostudomány segítségével. „*Ceașescu Romániája szélsőséges példája annak, amikor az állam testükben és életvitelükben zaklatja a saját állampolgárait.*”⁵

„*Mi, a középiskolai padokból éppen kikerült csitrik éppen úgy nem is sejtettük, mint az átlag női társadalom, hogy az egyetemi, főiskolai felvételi vizsgákat követő év eleji, elkerülhetetlen nőgyógyászati ellenőrzésnek ugyanaz volt a célja, mint a munkahelyi rendszerített és kötelező egészségügyi szűrővizsgálatoknak: a terhesség korai felfedezése, az esetleges vetélés nyomainak feltárása. Mindez általában az állambiztonsági szervek képviselőinek, az ún. menstruáció rendőröknek jelenlétében*” – írja Dancs Rózsa recenzált könyve 23–24. oldalán. Pokoljárásának az a páratlan egyedi-sége, hogy *ő valójában szembe megy az abortusztilalommal*. Miközben minden fiatalkorú nő, édesanya, akár az élete feláldozásával, gyermekei árvaságba taszításával, szabadulni akart a nem kívánt terhességtől, Dancs Rózsa a férje (vallomása szerint húsz éven át valójában a Szekuritáté egyik „szorgalmas” besúgójaival, róla jelentő ügynökével élt egy házasságban!), a nőgyógyászati rendelők, klinikák gáncsoskodása, a sorozatos, összesen nyolc vetélés, halva született magzatok ellenére is megszállott gyermekbolondként gyereket, gyerekeket akart! Édesanya szeretett volna lenni!! Ezért bármilyen áldozatra, akár az élete feláldozására is képes volt!! Csak a nagyon megszenvedett anyaság drámája nyomán születhet ilyen vallomás: „*A vonat mosdójában vettem észre a vérfoltot. Halálos dermetség fogott el, majdnem összecsuklottam. Tudtam, hogy mit jelent. Ám fájdalom nem volt, és a szédülést, ami elfogott, fáradtságnak is vehettem. Kolozsvár még távol volt, az otthonom viszont már messzire maradt. A vonatnak az egyetemi város állomására kellett befutnia. Addig a senki földjén voltam, egyedül, segítség nélkül. (...) Nem veszíthetem el ezt a magzatot is, hiszen még szemem előtt lebegett a kisfiam képe, akit oxigén nélkül az inkubátorban felejtettek. A nővér azt ordította a telefonba, hogy: »Ez a kölyök megfulladt! Józsika, jöjjön gyorsan, cserélje ki az oxigénpalackot!«*

Az ápolónő durva kiabálása döbrentett rá arra, hogy miért vártam hiába a szoptatáskor a kisfiamat. Hiszen már órák óta halott volt! (...) Gyönyörű baba volt, soha olyan csodás kis arcot még nem láttam, mint akkor, amikor

5 Gail Kligman: *i. m.*, 53. o.

verejtékemben úszva, könnyeimen át megpillantottam. 1974. augusztus 14-e volt. Büszke voltam, noha tudtam, hogy korán, hét hónapra érkezett erre a világra. Nem baj az, nyugtatott meg a szülész főorvos, Pálmai doktor, a csecsemők gondozását kitűnő szakember, dr. Zadurian Cherestes Irma végzi, »bízhat benne, jó kezekben van a kisfia«. Ezt mondta dr. Koczka György is, a belgyógyászati osztály főorvosa, aki mint hosszú ideig szervi szívbajom kezelője, átjött a szülészetre, és megvárta az első fürösztést, mert meg akar győződni arról, hogy mind a baba, mind én, túl vagyunk a veszélyen.

Ugyanez a gondolat vezethette vissza este fél tizenegykor az újszülött osztályra, ahol a folyosón a férjembe csimpaszkodva reszkettem, egy kis biztató gesztusra várva. A belgyógyászaton 24 órás ügyeletet teljesítő Koczka doktor megdöbbsent kétségbeesett állapotom láttán, és azonnal akarta tudni a biztos helyzetet. Visszatérve hozzám közölte, hogy a baba délután 4 óra pár perckor meghalt. Megfulladt az oxigén nélkül maradt inkubátorban.

Együgyű feljajdulásomra, hogy »legalább tudom, hogy most már mindegy«, dühösen kifakadt:

– A maga esetében nem mindegy, mert évekig kezeltük a szívével! Nem mindegy, hogy hányszor teszi próbára! – és dühösen berúgta a nővéri szoba ajtaját, ahonnan vidám kacarászás és zene hallatszott ki.

Véresre haraptam az ajkam, hogy ne zavarjam a reggeli szoptatás meghitt boldogságát, majd lerohantam a kapuházba, hogy taxiért telefonáljak. A kórházi kibocsátás hivatalos menetét más intézte helyettem. 1974. augusztus 15., hajnal volt, alig kezdett mocorogni még a város – és én menekültem a helytől, ahová két óra múlva belép majd a kitűnő szakember hírében álló, elegáns, karcsú Cherestes doktornő, akiben én teljesen megbíztam. Elképzelhettem, hogy miután rutinosan aláírta a halotti igazolást, közömbösen böngészi majd az előző napi jelentéseket. Volt egy halott is? Nos, megtörténik. Ez már benne van a pakliban. Különben is nem kapott hálapénzt érte... Mert a férjem elfelejtette átadni, mint utólag mondta, a hálapénzzel kitömött borítékokat, amelyeket jó előre a kezébe nyomtam, hogy szülés előtt elegyengesse a szokásos utakat. »Csubuk« (kenőpénz) nélkül akár otthon is maradhatott bárki, sem orvos, sem bába nem nézett a betegre. Ez volt akkor ott, Sepsiszentgyörgyön az íratlan törvény.” (Dancs Rózsa: i. m., 33–36. o.)

Azért idéztem hosszasan Dancs Rózának a sepsiszentgyörgyi szülészeten meg- és átélt drámáját, mert 1972. augusztus 23-án – „a nemzeti,

antifasiszta, antiimperialista fegyveres felkelés”-nek nevezett „királypuccs” 28. évfordulóján – leendő apaként ugyanezt a drámát a feleséggel együtt mi is átéltük. 1972. augusztus 23-án délután váratlanul jöttek rá a feleségemre a szülési fájdalmak. Azonnal taxit hívtam, és rohantunk a Marosvásárhely főtere fölött emelkedő Czakóféle szülészeti klinikára. Nagyon „emelkedett” hangulatot találtunk. Az ugyancsak „kiváló nőgyógyásként, szülész szakorvosként” emlegetett Salcă főorvos annyira be volt rúgva, hogy a feleséggel hiába magyaráztuk: a szívhangok alapján ikreket várunk, nagyon vigyázzanak! A kérésre – a Dancs Rózsa által is említett és általam átadott hálapénz ellenére! – alkoholgőzös röhögés volt a válasz: „Mit szövegelnek, hogy még csak a terhesség hetedik hónapjában van? Korábban megcsinálták a gyereket, a feleségének azért ilyen nagy a hasa!” Magunkra, illetve a bábaasszonyra hagyott bennünket, folytatta a „nemzeti ünnep” tiszteletére rendezett általános ivászatot. A sárga földig leitta magát! Amitől oly nagyon tartottunk, bekövetkezett: a hét hónapra született fiú-ikerpárt inkubátorba tették, s a slendriánság, az inkubátor szabálytalan kezelése miatt másfél nap után a két fiunk elhunyt! Valószínű, ők is a „vesetálban” végezték, akárcsak Dancs Rózsa második koraszülött kisfia. Keresztlevelet, majd halotti bizonyítványt kaptunk, így „rontottuk” a gyermekhalandósági statisztikát.

Négy gyereket akartunk! Elhatároztuk: a következő gyerekek születésénél nem a szülész-nőgyógyász orvosnak, hanem a szülésznőnek, a bábának adunk hálapénzt, mert ő az első hívószavunkra ott lesz és levezeti a szülést. Ennek köszönhetően maradt életben Szabolcs fiunk, aki 1974. szeptember 21-én született, és akit a nyakára tekeredett köldökzsinór fojtásából az utolsó pillanatban szabadított ki a szülésznő. Két év múlva született Zselyke lányunk. Annyi év távlatából nagyon nehéz tudományos vagy laikus magyarázatot találni arra kérdésre: a feleségem a nyilvánvaló orvosi műhiba, és ennek következményeként a szülés utáni anyatejképződés visszafejlesztése miatt betegedett meg előbb mell-, majd csontrákban? 2009. október 2-án visszaadta a lelkét a Teremtőjének!

A hírhedt 770/1966-os abortuszellenes törvényrendeletnek Marosvásárhelyen volt egy, az orvostársadalom – a románság szerint „bántóan magyar többségű” – etnikai összetételét „javító” hatása is: lakásunk az „ispotályalapító” Gecse Dánielről – a létező szocializmusban és azt

követően immár a világ végezetéig Ștefan cel Mare-ről – elnevezett utcában volt, van. Ebből az utcából nyílt a Kistemplom tér – Ceaușescu „aranykorában” szintén a világ végezetéig Memorandum tér lett –, ahol zömmel magyar orvosok, elsősorban hírneves szülész-nőgyógyász szakorvosok éltek, laktak, sokak által irigyelt jómódban. Az abortusztilalom megjelenése után a magyar orvosoknak valósággal felajánlották: rekordidő alatt – „piros szoba”, meg egyéb macera nélkül! – átvehetik a végleges áttelepedést igazoló útlevelet az általuk választott országba, cserében lemondanak a lakásukról, kertjükéről. A szó valódi értelmében, egyik napról a másikra, a kizárólag magyarok által lakott Kistemplom teret román anyanyelvű magas rangú pártfunkcionáriusok, aktivisták, ügyvédek, ügyészek, 1990-től kezdődően besszarábiai románok „népesítették be”: a Vatra Românească magyarelles „kulturális szervezet” lelkes alapítói, éltetői. Az egykori orvos-lakások helyében villák, fürdőmedencés lakások épültek – egy részük közpénzből. Két legyet ütöttek egy csapásra: megszabadultak az abortuszt tiltó rendelet potenciális megszegőitől, ugyanakkor csökkent a magyar főlény a marosvásárhelyi orvostársadalom körében.

Nem győzöm eléggé hangsúlyozni: Dancs Rózsa *Pokoljárás* című kötete a cseausiszta diktatúra abszurditásának egyfajta diagnózisa. Úgy, ahogyan azt a Nobel-díjas író, Albert Camus megfogalmazta: „A kelet-európai szerzők az abszurdításban a valóságot mutatják be, nyugati társaik a valóságban az abszurditást.” Az abszurdításban a valóságot mutatja be, amikor arról ír: az első terhessége után hét hónapra megszült kisfia oxigén hiányában az inkubátorban megfulladt, mégis azzal bízták meg, hogy Sepsikőröspatak asszonyainak és leányaik tanárként ő tartson előadást arról, hogy ha nem szaporodnak, akkor a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom nagy és nemes célkitűzései ellen vétkeznek, hazaárulást követnek el! Hogyne lenne abszurd az a lidércnyomásos állapot, amikor a második, ugyancsak héthónapos terhessége után, az orvosok által kikényszerített császármetszést követően a megszült kisfiát a férje – az édesapa! – határozott kérésére nem helyezték inkubátorba, hanem halva született babának nyilvánították, mert így nem szerepelt az amúgy is rendkívül magas romániai csecsemőhalandósági statisztikában. Valaki megjegyezte a műtőben: „*még piheg a vesetáiban, még nem dobták ki!*” Mivel nem számolt be elvtársiasan a sepsikőröspataki kántortanító igazgatónak a

tragikus kimenetelű második szüléséről, szankcióra javasolta, mert: „még a legszemélyesebb tragédiánk is a szocialista társadalom nyilván tartásába tartozik”. Az abszurd abszurdja, ahogyan az iskola igazgatója arra akarja kényszeríteni: veszélyeztetett terhesként is részt kell vennie az Árkosra és a műemlékként számon tartott Szentkereszty-kastélyhoz látogató Nicolae és Elena Caeuşescu „méltó” fogadására elrendelt végeérhetetlen „próbákon”. Végző elkeseredésében – mindenki füle hallatára – az egyik habzó szájú hoppmestertől megkérdezte: „Ugye, Caeuşescu elvtárs nem akarja, hogy elveszítsem a magzatomat?” Mire érkezett az ugyancsak abszurd válasz: Caeuşescu elvtárs sok sikert kíván, és természetesen nem kívánja, hogy a terhes Dancs Rózsa vállalja a fogadás fáradalmait. A szerző markáns „kor- és kórrajz” megfogalmazásakor azt sem hallgatja el: a Kárpátok Géniuszának és fél-analfabéta „akadémikus” feleségének a diktatúráját, az egész országot megnyomorító abszurd döntéseit – évtizedeken át, egészen a bukás előestéjéig – nemcsak a többségi nemzet, a románság nagy többsége, hanem a romániai magyarság jelentős tömegei is támogatták, éltették! Köztük a „kisemberként” aposztrofált iskolaigazgató!

Katherine Verdery amerikai antropológus, író, a New York-i Tudományegyetem professzora, romániai tereptapasztalatai alapján a *zadruga-állam* metaforát használta. A román kommunista diktatúrát olyan családi terminológiával írta le, ahol az állampárt tölti be a családfe atyai szerepét. A *zadruga* kifejezés arra utal: miként a kiterjedt nagy családok esetében, a szocializmusban is a társadalom alapját a „mag-családok” képezték. Ezekre a „mag-családokra” úgy terjedt ki a párt és vezetőinek autoritása, miként a *zadrugában* a nemzetségfő irányítása.⁶

Gail Kligmant idézve a rendszer és az abortusztilalom abszurditása abban rejlett, hogy „a női testet a társadalmi reprodukció eszközeként sajátította ki.”⁷ Katherine Verdery egy később közölt tanulmánya szerint: „A *zadruga-állam*... megpróbálta a születéshez vezető utat is államosítani. (...) Kötelező nőgyógyászati vizsgálatok voltak hivatottak bizonyítani, hogy a nők ne vethessenek véget terhességüknek, és az orvosokat terhelte a felelősség a születési rátáért a körzetükben: az

6 Csata István – Kiss Tamás: *i. m.*, 80–81. o.

7 *The Politics of Reproduction in Ceausescu's Romania: A Case Study in Political Culture*. East European Politics and Societies, 1992/6.

állam csökkentette a fizetést, ha a születési ráta a vártnál alacsonyabbnak bizonyult. Így nemcsak a nők, hanem a nőgyógyászok is a biológiai reprodukció tényezőivé váltak a szocialista Romániában. (...) Nicolae Ceaușescu szerint: »A magzat az egész társadalom szocialista tulajdona. A szülés hazafias kötelesség. (...) Aki nem hajlandó gyermeket vállalni, az hazaáruló«.⁸

Tévedés azt állítani, hogy a romániai magyarság számának csökkenéséért, az egykezésért jogosan aggódó, a demográfiai kérdésekkel foglalkozó magyar kutatók, publicisták mindvégig csak a rosszat és drámait látták a 770/1966-os abortusztiltó rendeletben. Az 1970-es és 1980-as években a havonta megjelenő *Korunk*ban a néprajz és a népi kultúra mögött a népesedés problémaköre volt a leggyakrabban taglalt társadalomtudományi téma. Csata István és Kiss Tamás összeszámolta: 1967 és 1989 között a *Korunk* 55 népesedéssel, egykezéssel, demográfiai helyzettel kapcsolatos tanulmányt, esszét közölt.⁹ Az egykezésnek valóságos irodalma van. Keszi-Harmath Sándor és Keszi-Harmathné Moravszki Edit a *Korunk* 1957-es évfolyamában *A kalotaszegi egykeről* címmel közöltek részletes felmérést, illetve tanulmányt az „egyke” térhódításáról. A *Korunk*ban 1977-ben jelent meg Keszi-Harmath Sándor *Ingázás, vándorlás, szaporulat Kalotaszegen* című tanulmánya. Kutatásai alapján fogalmazta meg: az egyke nem magyar és nem csak kalotaszegi sajátosság: a 18. századtól jelen van a százszok körében, valamint a 20. század elejétől az egykori Hunyad és Krassó-Szörény vármegyében is. A Keszi-házaspár méltatta Czira Bálint nádasdaróci református lelkész tevékenységét, aki egész életét a kalotaszegi „egyke-divat”, a tudatos születéskorlátozás felszámolásának szentelte. Hiába nevelt fel tíz gyermeket, hiába adott mindeniknek kenyeret a kezébe, „Czira Bálint példáját nem követték Nádasdaróc földművesei”. Sajnos az egyke-kérdés megoldását a Keszi-házaspár – mutat rá találóan a Csata István és Kiss Tamás szerzőpáros – a kollektivizálásban látta, mert Kispetriben, a kollektivistá faluban, ideig-óráig növekedett a születésszám.¹⁰

8 Katherine Verdery: A szülő-államtól a családi patriarcháig: társadalmi nem és nemzet napjaink Kelet-Európájában. In: *Regio*, 12. évfolyam, 2001/2. szám, 9. o.; Henry P.-Donnay, France-Wolf, Merill: *Reproductive Health in Romania: Reversing the Ceausescu Legacy*, IPAS Reports 22 (July, August), 1991, 232. o.

9 Csata István – Kiss Tamás: *i. m.*, 86–87. o.

10 Csata István – Kiss Tamás: *i. m.*, 81–84. o.

A Román Televízió magyar nyelvű adása 1975-ben sugározta Csépi Sándor *Egyetlenem* című dokumentumfilmjét a kalotaszegi egykezésről. A film körül széleskörű sajtóvita indult, valóságos mozgalom bontakozott ki az „egyke-divat” visszaszorítására. Kevés eredménnyel! Az egyke, illetve a minél kevesebb gyermek divatja már nemcsak a protestáns falvakban, hanem a korábbi, folyamatosan növekvő természetes szaporulattal büszkélkedő római katolikus falvakban is elterjedt. A *Korunk* 1982-es évkönyvében közöltem *A Temesváron élő atyhaiak közössége* című szociológiai felmérésemet, amelyben statisztikai adatokkal bizonyítottam: nemcsak a kibocsájtó településben, a római katolikus Atyhában, hanem a temesvári, nagyszebeni, marosvásárhelyi, sepsiszentgyörgyi atyhai „diaszpórában” is drasztikusan csökkent a születések száma.

1982-ben, Bukarestben, a Kriterion Könyvkiadó gondozásában jelent meg Semlyén István *A népességrobbanás és az egyke* című kötete. Ugyancsak Semlyén István közölte a *Korunk* 1980-as évkönyvében – 41–87. o. – az *Országos és nemzetiségi népességgyarapodás* című tanulmányát. Herédi Gusztáv, a *Korunk* szerkesztője több tanulmányt is közölt az erdélyi magyarság fogyásáról és az abortusztilalom magyar népességet is gyarapító hatásáról.¹¹ Herédi Gusztáv 1978-ban vetette papírra a következő sorokat: „*Megengedhetetlen, hogy ha egy ittas traktoros az árokba fordul, arról nyomban írnak a lapok, de ha egy faluban lelepleznek egy terhes asszonyok tucatjával abortuszt végző »védőnőt« (miként az pár évvel ezelőtt Vistán történt), arról szemérmesen hallgat a sajtó.*”¹² Kezdetben a romániai magyar értelmiségi elit is örömmel üdvözölte Nicolae Ceaușescu rendszerének pro-natalista kampányát, a népességfogyást jogi eszközökkel is gátolni próbáló rendszabályozást.

A scornicești-i suszterinasnak a demográfiai kérdésekben is sikerült alaposan átvernie, megvezetnie a „pragmatikus Nyugatot”. A hatalomra jutását követő első években Romániát a népesedéstudomány kutató-laboratóriumának tekintették, ahol a népesedéspolitikai intézkedések hatékonysága látványosan tesztelhető. Az ENSZ égisze alatt 1974-ben Bukarestben Világnépesedési Konferenciát tartottak. Buka-

11 Herédi Gusztáv: Állandó kérdésünk a népszaporulat. In: *Korunk*, 1971/1., 28–30. o.; Uő: Az élet érdekében. Házasságról, családról, gyerekekről, elfoglaltan. In: *Korunk Évkönyve*, Kolozsvár, 1986, 27–52. o.

12 Herédi Gusztáv: *i. m.*, 29. o.

restben az ENSZ-nek Demográfiai Kutatóközpontja (CEDOR) működött. Megkezdődött a román demográfia deruszifikálása, átvette a helyét a francia demográfiai szakterminológia. Ceaușescu diktatúrájának kezdetén a demográfia a társadalomtudományok körében kivételezett tudománynak számított. A kezdeti „örömujjongás” hamarosan dőbbenetbe, majd kiábrándulásba csapott át. Az 1970-es¹³ évektől a demográfusok fokozatosan kiszorultak a döntéshozatalból. A Comisia Națională de Demografie – Nemzeti Demográfiai Bizottság, amelynek a román demográfia vezéregyénisége, Vladimir Trebici is tagja volt – helyét átvette a Consiliul Sanitar Suprem (Legfelsőbb Egészségügyi Tanács). A népesedéspolitika valójában abortuszpolitikává vált. A pozitív ösztönzők háttérbe szorultak, a büntetőjogi felelősségre-vonás vette át a helyét. A demográfusok társadalommérnöki szerepére már nem volt szükség!

Az 1980-as években Románia egészségügyi körzetei számára *kötelezően teljesítendő születési tervszámokat írtak elő. Amennyiben nem teljesítették a születési tervszámot, az egészségügyi személyzetet, az orvosokat, asszisztenseket, nővéreket anyagilag is büntették. Ha sorozatosan nem teljesítették a kötelező születési tervszámokat, akkor az egészségügyi körzetet „veszélyeztetett övezet”-nek minősítették. Fokozott „ellenőrzésnek és propagandának vetették alá”. Gail Kligman szerint a „represszió medikalizálódott”. Mivel a romániai magyarság az abortusztilalom huszonhárom éve idején a kötelező születési tervszámok esetében „alulteljesített”, egy nagy képzeletbeli „veszélyeztetett övezet”-nek kell tekintenünk! – írja Gail Kligman.*

„Általában háromhavi rendszerességgel látogattuk meg a többségében nőket foglalkoztató üzemeket, »megelőző jellegű«, illetve »betegségfelfedező« nőgyógyászati vizsgálatokat végezvén. A cél – és ezt mindenki tudta – a terhességi állapot korai felfedezése volt. Megalázó helyzetet teremtett az a körülmény, hogy a munkásnőknek felkészületlenül, tisztálkodási lehetőség nélkül, a leelemibb higiéniai lehetőségeket mellőzve, a munkahelyről kilépve nőgyógyászati vizsgálaton kellett részt venniük. Nőiségükben és önérzetükben mélységesen megalázottnak érezték magukat, amit sokan meg is könnyeztek. A felfedezett fiatal terhességek azonnali nyilvántartásba és szigorú követési rendszerbe kerültek.

13 Gail Kligman: i. m., 105–112. o.

A területről származó spontán vesztések számának és körülményeinek elemzése hetente egyszer a kora reggeli órákban történt a kórházigazgató vezényletével (ezt magunk között abortuszróráténak neveztük). Feltérképeztük az esetek megjelenésének helyét és számát. Az elemzés kiterjedt azokra a három hónapot elmúlt terhességekre is, amelyeket először jelentettek be a terhes-nyilvántartásba. Ezekért természetesen a körzeti orvos, a terepes káder és mi is, szakorvosok, kemény bírálatot kaptunk.

(...) A hivatalos terhesség-megszakítást bizottság engedélyezte, amelyben ügyész, milicista, orvos, titkárnő vett részt. A jóváhagyásnak szigorú feltételei voltak, például az, hogy a nő négy gyereket szült és neveli őket. Ez mélységesen embertelen volt, hiszen ha a gyerekek közül az egyik házasságra lépett, vagy netán elhalálozott, akkor az ötödiket is meg kellett szülnie, mert a törvény szó szerinti értelmezése ezt írta elő.

(...) Ha egy terhes nő bő vérzés (folyamatban lévő vetélés) miatt jelentkezett, és sürgős műtéti beavatkozást igényelt, akkor a következő volt a rendszabály: orvosi bizottság összehívása és ennek döntése, bejelentési kötelezettség a Milícia felé (óra, perc), műszerek használatának engedélyezése. A szertár két lakattal volt lezárva, a kulcsok külön-külön két nővérnél voltak. Ezáltal az ajtót csak mindkettő jelenlétében lehetett kinyitni. A műszerek forgalmát nyilvántartóban kellett vezetni és aláírással igazolni. A rendszeres hatósági ellenőrzés a nap bármely időszakában várható volt.”

„4 HÓNAP, 3 HÉT, 2 NAP”

Cristian Mungiu nemzetközi hírnevű román filmrendezőnek, producernek és forgatókönyvírónak a 2007. évi Cannes-i – sorrendben a hatvanadik – filmfesztiválon Arany Palma- és Fipresci-díjas, a legjobb idegen nyelvű filmek kategóriájában Golden Globe-díjra jelölt, a román filmgyártás 2000-es évekbeli reneszánszának jelképeként számon tartott, az abortusztiltás következményeiről szóló filmdrámájának megidézésével és méltatásával ismételten hangsúlyozni szeretném: Dancs Rózsa *Pokoljárás* című kötete tálcán kínálja a lehetőséget arra, hogy az utóbbi években két Oscar-díjjal, a berlinálén Arany Medve-díjjal, a Cannes-i filmfesztiválon és más nemzetközi filmfesztiválokon sok-sok rangos díjjal bennünket elkényeztető magyar filmgyártás elkészítse a Cristian Mungiu filmdrámája sikeréhez hasonló elismerést biztosító filmművészeti alkotást! Ráadásásként: Dancs Rózsa pokoljárása nem fikció, a megszenvedett anyaság kivételes drámája! Annál is inkább

szükséges lenne egy ilyen nagyjátékfilm elkészítése, mert nincs adunk arra vonatkozóan, hogy Nicolae Ceușescu grandomániás örülete miatt hány romániai magyar nő, édesanya veszítette életét az illegális abortuszok következményeként. Dancs Rózsa *Pokoljárás* című kötete a diktátor által halálba kergetett romániai magyar édesanyáknak, fiatal nőknek, illetve az árvaházakban névtelenül vegetáló magyar gyerekeknek is – sorsok bemutatásával – egyedülálló emléket állít! A romániai magyarság a többségi románsághoz ugyanolyan véráldozattal fizetett egy örült elképzelés – az abortusztiltás – közel negyedszázadon át tartó könyörtelen végrehajtásáért! Az alcímként külön kiemelt *4 hónap, 3 hét, 2 nap* című Arany Pálma-díjas filmre való fókuszálással azt is szeretném hangsúlyozni: milyen imponáló, mellbeverő az abortusz-golgotajárás román és nemzetközi irodalma, játék- és dokumentumfilmes bemutatása!¹⁴ Sajnos nem készült – az etnikai arányokat, adatokat

- 14 Vladimír Trebici: *Demografia între știință și acțiune socială (A demográfia a tudomány és a társadalmi cselekvés között)*. București, 1988.; Ghețau, Vasile: Fertilitatea unor generații feminine în România (A nők egyes generációinak termékenysége Romániában). In: *Viitorul Social*, 1987/6., 548–556. o.; Uő: Fertility trends in Romania. From period to cohort analysis (Termékenységi trendek Romániában. Időszak és kohorsz szerinti elemzés). In: *Bibliotheca Demographica*, nr. 5. Bucharest, 1997, 90. o.; Uő: Declinul demografic al României: ce perspective? (Románia demográfiai hanyatlása: melyek a perspektívák?) *Sociologia Românească*, 2004/2., 5–42. o.; Péter Angéla: „Akik saját maguknak felpiszkáltak...” Az 1966/770-es abortusztörvény hatása és a vele szembeni attitűdök alakulása Hargita megyében. Szakdolgozat, BBTE – Szociológiai Tanszék, Kolozsvár, 2005. A recenzens számára az igazi revelációt Csata István–Kiss Tamás: *Népesedési perspektívák* című, a Kriterion Könyvkiadó gondozásában 2007-ben megjelent kötete, valamint Kiss Tamás *A magyar népesség előreszámításának lehetőségei Erdélyben* című tanulmánya jelentette. (Lásd: demografia.hu /kiadványokonline/index.php/demografia/ article/ viewFile / 555/498.); *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása 1991-ről 2021-re*. In: Hablicsek László–Tóth Pál Péter–Veress Valér: *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása 1991–2021*. KSH-Népeségtudományi Kutatóintézet kiadása, Budapest, 2004. (Lásd: file:///D:/Letöltések_399-152-1-PB%20(2).pdf. A letöltés időpontja: 2017. szeptember 18, 23.21 óra.); Stonkal, Libor: A közép-és kelet-európai „abortusz-kultúra” megértése. In: *Regio*, 2001/1.; Katherine Verdery: *A szülő-államtól a család patriarchákhig: társadalmi nem és nemzet napjaink Kelet-Európájában*. (Lásd: epa.oszk.hu/ 00000/00036/00041/pdf/01.pdf.); Cornelia Mureșan: *Evoluția demografică a României. Tendințe vechi, schimbări recente, perspective (1870–2030)*. Cluj-Napoca, 2000, Presa Universitară Clujană. Chețau, Vasile–Trebici, Vladimír: Populația României și minoritățile naționale: prezent și perspective. In: *Bibliotheca Demographica*, nr. 2, București, 1996, Editura Academică.
- Az abortusztiltó rendelet nyomán született egyedi leírások: Papp Kincses Emese: *Ha meglegbőn a függőny*. Csíkszereda, 2007, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 7–8. o.; Meister Éva színművésznő: Drákói abortusztörvény. In: *Szózat – Keresztény, konzervatív irodalmi és társadalomkritikai folyóirat*. 2011. március 11.

tudatosan mellőző román demográfia „jóvöltából” nem is készülhetett! – semmilyen statisztika arról, hogy az 1966. október 2-a és 1989. december 22-e közötti időszakban a romániai magyar nők körében az illegális művi terhesség-megszakítások következtében hányan veszítettek életüket, hány magyar anyanyelvű gyerek jutott fél- vagy teljes árvaságra, hány szellemi és testi fogyatékos magyar gyerek került a „menthetetlenek kórházá”-nak nevezett árvaházakba? *Dancs Rózsa kötete ezt a hiányosságot igyekszik pótolni!*

Cristian Mungiu eredetileg *Memories from the Golden Age (Emlékek az aranykorról)* címen akart filmet forgatni, amely több, párhuzamosan futó élettörténetet mutatott volna be Ceaușescu Romániájából. Végül is a csapatával egy valós történeten alapuló illegális abortuszról és annak drámai emberi, erkölcsi következményeiről készített egy tökéletes összjátékon alapuló „hiperrealista” filmet, amelyet a 2007. évi Cannes-i filmfesztiválon és a későbbi filmfesztiválokon elsöprő ovációval fogadott a közönség. (Bujdosó Bori: Nyakunkba szakad a valóság. In: *Origo*, 2008. január 13.) A szörnydiktátor, Nicolae Ceaușescu, aki az olténiai Scornicești-ben egy tízgyermekes család harmadik gyerekeként látta meg a napvilágot – a családban ketten is ugyanazt a nevet viselték! –, fanatikusan vágyott arra, hogy egy huszonötmilliós, közép hatalomnak számító Románia államelnöke, pártfőtitkára legyen! Ceaușescu víziója szerint a román nép nagyságához elengedhetetlen a népszaporulat felgyorsítása, az abortusz megtiltása! Ez az egyik ok-okozati magyarázata annak, hogy a rezsim „megszülte” a 770/1966-os abortuszt és a fogamzásgátlók használatát tiltó törvényrendeletét.

A *4 hónap, 3 hét, 2 nap* című film Otilia és Gabița román egyetemista lányok egyetlen napját meséli el, 1987-ben, egy romániai kisvárosban. Mungiu filmje hihetetlen erővel és magas művészi fokon mutatja be a Ceaușescu-korszakot mindvégig jellemző világot, ahol az éhezés, a nélkülözés, a diktatúra által levezényelt anyagi és szellemi sötétség egyszerre „követelt könnyed ügyeskedést és súlyos, megalkuvó önfeláldozást” (Mesterházy Lili: Művészi vetélés. In: *Origo*, 2007. május 19.) Otilia és Gabița egy málló falú, lerobbant bukaresti egyetemi kollégiumban laknak, Gabița illegális abortusza megszervezésére készülnek. Gabița madárcsontú lány, félájultan és remegve nézi az abortusz furcsa előkészületeit. Otilia a leleményesebb – a román nyelv telitalálatos és a romániai magyarok által használt megnevezése szerint: „*descurcă*–

reată” – talpraesett, élelmes –, szállodaszobát keres, beszerzi az illegális abortuszhoz szükséges szappant, cigarettával lekenyerezi az unott szállodai recepciósnököt, ő szervezi meg a találkozót a nyers modorú „abortuszdoktorral”, bizonyos Bebével, aki kertelés nélkül közli a terhesség-megszakítás „feltételeit”: „a beavatkozásért mindkét lánynak természetben kell fizetnie, azaz le kell feküdniük velem! Gabiát Laura Vasiliu, Otiliát Anamaria Marinca, Bebét Vlad Ivanov alakította. Mindhárman kiváló román színészek. A 4 hónap, 3 hét, 2 nap cannes-i sikere is hozzájárult ahhoz, hogy Vlad Ivanov játssza Brill Oszkár, a budapesti kalapos szalon tulajdonosának szerepét az Arany Glóbusz és Oscar-díjjal kitüntetett *Saul fia* rendezőjének, Nemes Jeles Lászlónak nemrég befejezett, a magyar mozikban 2018 nyarán vetítésre kerülő *Sunset* című nagyjátékfilmjében.

Florin Iepan filmrendező a román állami levéltárakban fellelhető dokumentumok alapján, illetve több ezer nővel és orvossal folytatott beszélgetések alapján, több éves kutatás és előkészítés után, *Parancsra születtek. Rendelet-gyerekek* címmel hetven perces dokumentumfilmet készített, amelyről Mona Muscă – 2005-ben Románia kulturális minisztere – azt nyilatkozta: „Ez a film a nőkről szól, a nőknek készült, de nemcsak nekik. A román nők ebben az időszakban átérték a pokol minden kínját, ami történt velük, az a lehető legrosszabb volt.” (Lásd: ujso.com/cikkek/velemenyes-hatter/2005/05/24/ceausescu-gyermekei).

Nicolae Ceaușescu bukását követően, 1990 elejétől a televíziók képernyőjét – már-már törvényszerűen! – cunamiként előzönlötték a romániai árvázakat bemutató dokumentumfilmek: kopaszra nyírt fiúk, lányok, ágynak nevezett alkalmatossághoz kötözött gyerekek, szemét, sötétség, sivárság, börtönökre emlékeztető rácsok. *Az 1980-as években mintegy 170 000 romániai gyerek élt ilyen körülmények között.* „Ketrebe zárt vadállatokként tartottak fogva” – írja a 2002-ben megjelent *Abandoned for life (Elhagyatva az élet számára)* című önéletrajzi regényében Izidor Ruckel, aki Nicolae Ceaușescu „aranykorában” egy fogyatékosoknak fenntartott árvaházban nőtt fel. Ruckel hat hónapos korában megbetegedett, szülei elvitték a máramarosszigeti kórházba, ahol gyermekbénulást állapítottak meg. A szülők egyszerűen „ottfelejtették”! Az állam Ruckelt a fogyatékkal élőknek fenntartott egyik árvaházban helyezte el, a „menthetetlenek kórházában”. Izidor Ruckelt 1991-ben egy kaliforniai család örökbe fogadta, de a kezdet kezdetén

nagyon nehezen tudott beilleszkedni az új környezetbe: „*Nem voltak érzéseink, nem kaptunk szeretetet, még részvétet sem éreztünk irántunk. Csak vegetáltunk. Vadállatok voltunk, akiket ketrecren kell tartani! Annyira megszoktam az intézményi életet, hogy mindenáron vissza akartam térni Romániába.*” (Transindex, 2016. április 7.: itthon.transindex.ro/?cikk=25883). Izidor Ruckel 2011-ben visszatért Romániába, ellátogató az árvaházba, a szüleit is felkereste, válaszokat remélt, hogy miért hagyták a máramarosszigeti kórházban: „*Próbáltam megérteni az anyámat, hogy miért tette, amit tett, de sajnos nem minden szülő akar szülő lenni.*”

A romániai árvaházi poklok poklát megjáró gyerekek közül nagyon soknak nem sikerült olyan látványos utat, felemelkedést megtennie, mint Izidor Ruckelnek. A Suceava közeli Siret nevű kisvárosban egy négyemeletes egykori osztrák–magyar katonai barakképület rejtette Románia legnagyobb árvaházát – elhagyott fogyatékos gyerekekkel tele. 1990 után lassan kiürült az épület. Száz lakója azonban nem volt képes önállóan élni, ezért egy kisebb, de ugyanolyan zord épületbe költöztek be. Ma is drótkerítés veszi körül, lakói egy hatalmas betonudvarra tekintenek. Megmaradtak ugyanazok a szagok, ugyanolyan sivár, kilátástalan a „hangulat”, mint huszónégy évvel ezelőtt.

2011 októberében Torontóban, Dancs Rózsa és férje, Telch György lap- és könyvkiadó vendégeként – úgymond – jelen voltam a magyar és a román irodalomban is egyedülálló *Pokoljárás* „fogantatásánál”: a férj és a feleség egyetértett abban, hogy a sorstragédiát meg kell írni, tanulságként minél több édesanyához, fiatal nőhöz – nemcsak magyarokhoz! – el kellene juttatni! Személyesen ismerem a Dancs Rózsa páratlan elszántsága eredményeként és dr. Pachota Gyula, gyergyószentmiklósi szülész-nőgyógyász főorvos szakmai hozzáértésével és segítségével megszületett két nagyszerű gyermeket, Tamást és Katinát – Tinkát. Nyugodt lelkiismerettel írhatom le: *méltók Dancs Rózsa áldozatához! Pontosan tudják: az édesanyjuk azért, hogy megszülethesse nek, kétszer közel nyolc hónapon a gyergyószentmiklósi szülésznek, de nevezzük inkább „anyasági kutató-laboratóriumnak” úgy volt a lakója, hogy: „A szülészlet ajtaján ki és be csak a személyzet járhatott, látogató soha nem léphetett be az épületbe, mi, veszélyeztetettek pedig soha nem mehettünk ki a kertbe. (...) Dr. Pachota Gyula speciális szakmai gondoskodásának köszönhetően 1977. október 5-én reggel 7.30-kor boldog anya*

lettem, és még akkor elhatároztam, hogy testvérrrel is meg fogom ajándékozni a koraszülött fiacskámat.” (Dancs Rózsa: *i. m.*, 90–97. o.)

DR. PACHOTA GYULA GYERGYÓSZENTMIKLÓSI SZÜLÉSZETE

Talán egyszer kötet, tanulmányfüzér is születik arról a kis gyergyószentmiklósi szülészetről, ahol dr. Pachota Gyula azokat a gyermeket akaró, vállaló nőket átsegítette a tragikus vergődéseiken, akik azt hangoztatták: „Én gyermeket akarok, nem érdekel az abortusztörvény!” Hadd idézzek a Dancs Rózsa kötete bevezetőjében közölt dr. Pachota György-visszaemlékezésből:

„Kedves Rózsika! A hajdani, roskadozó szülézet épületében, ahol emlékeim szerint hét-nyolc hónapot töltöttél káprázatos elszántsággal, mindketten versenyt futottunk gyermekeid életéért – Isten segítségével sikeresen.

A kanadai ismeretségen keresztül modern méhlazítót (*Partusisten*) szereztél be, ami döntőnek bizonyult a vetélés megelőzésében, illetve a koraszülés elnapolásában. Bizonyára emlékszel arra, hogy hányszor kényszerültünk az izomrelaxáns gyors bevezetésére, szerencsére mindannyiszor eredményesen, örvendve minden megnyert napnak. Még így is – ha jól emlékszem – a terhesség 36-37. hetében szültél (a te anyai memóriád bizonyára jobban emlékszik erre), de ez már a közös erőfeszítés győzelmét jelentette.

A régi szülézet épületét jórészt lebontották, megőrizve annak első részét, amely kőből és téglából épült, valamint a homlokzatot a terasszal együtt, ahol egy kis napsugárhoz és friss levegőhöz jutottak a betegek, Te is. Az emlékek is megőregedtek, több mint harmincévesek. Jelenleg az épületben Bőjte Csaba testvér érdemeként húsz árva iskolásgyermek él és tanul. Tervezem, hogy bekéredzkedek körülnézni, megszemlélni azt a helyet, ahol tizenhét évig dolgoztam, jobban mondván viseltem a hideg inget az osztály működéséért.” (Dancs Rózsa: *i. m.*, 27–28. o.)

Mindent elolvastam dr. Pachota Gyula nőgyógyász főorvos szakmai, emberi tevékenységéről. Gyergyószentmiklósi barátaimat is mozgósítottam, hogy teljességre törekvő információk birtokában megismerjem emberi, orvosi habitusát. Örömmel olvastam a *Székelyhon* hírportál 2013. július 22-i kiadásában: „szülészeti osztályon nélkülözhetetlen dr. Pachota Gyula...” 2013 szeptemberében nyugdíjas nőgyógyász szakor-

vosként „fizetés nélkül is vállalta a szakorvosi ellátást dr. Pachota Gyula”. (Szekelyhon, 2013. szeptember 18.) 2016. május 5.: „A születés hete rendezvénysorozatot dr. Pachota Gyula nőgyógyász vezette. Előadásokat tartott a Gyergyói-medence településeiben.” Mindezt tette olyan körülmények között, amikor a gyergyószentmiklósi kórházat – az új épület és modern felszereltség ellenére – 4-es kategóriájú kórházzá fokozták le, amikor – a posztkommunista „volt szovjet blokk” egészét átfogó „egészségügyi takarékoság” mindent felülíró dilettantizmusa jegyében – Gyergyószentmiklóson huszonhat egészségügyi „dolgozó”, orvos, nővér, asszisztens munkaszerződését bontották fel, és a sokkal gyengébben felszerelt, szakember-gondokkal küzdő maroshévízi kórházhoz akarták csatolni.

Erdély mindig a kis alkotó és tudományos műhelyeiről volt híres, közismert. Teljes mértékben érthetetlen: a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek a különböző színezetű román kormányokban három egészségügyi minisztere is volt, dr. Bárányi Ferenc orvos, Cseke Attila jogász, dr. Ritli László orvos (az utóbbi kettő az Emil Boc vezette kormányban). Még ötlet szintjén sem vetette fel egyikük sem: a központi költségvetésből anyagilag is támogatni kellene, országos jelentőségű kutatóműhellyé kellene bővíteni a dr. Pachota Gyula vezette gyergyószentmiklósi szülészetet, ahol a korai vetélés megelőzésében, a koraszülés elnapolásában valóban látványos, nemzetközileg is méltányolható eredményeket értek el! Félő, hogy a döntéshozók nem is hallottak „az anyaság laboratóriumáról”.

Az abortusztiltó törvényrendelet hatályon kívül helyezése után is nagyon sok romániai fiatal nő – köztük romániai magyar feleségek, fiatalasszonyok! – ugyanúgy küzdött, küzd az anyaságért, a gyermekáldásért, mint ahogyan tette azt Dancs Rózsa az 1970-es években! Rajtuk is ugyanúgy nem segített a csodaként emlegetett szovétai Medve-tó gyógyvize, az ottani fürdőkezelés, sem az orvosi beavatkozások sora, sem a nagyon drága gyógyszerek sokasága. Dancs Rózsának és asszonyi sorsosainak utolsó mentsvárként ott volt dr. Pachota Gyula gyergyószentmiklósi szülészete, ahol *volt remény arra, hogy megmaradjon a megfogant magzatuk, édesanyává váljanak!* Dr. Pachota Gyula – a háta mögött jelképesen *Papának* becézték a betegei! – a szülészeten alkalmazott drákói szigor mellett kísérletezett is: a modern méhlazítót, az intravénásan adagolt Partusistent – amelyet Dancs Rózsa a Kana-

dában élő Arany családtól kapott ajándékba – felváltva alkalmazta az alkoholos infúzióval. Magyarán: intravénásan száz százalékos alkoholt juttatott a korai vetéléstől rettegő anyuka szervezetébe, amitől az anyuka – a szó valódi értelmében – teljesen berúgott ugyan, de mire felébredt, a méhizom ellazult, a magzat nyugalma helyreállt. A módszer legelőször egy amerikai orvos alkalmazta a repülőgépen, amikor a feleségénél megjelentek a szülés előjelei: whiskyvel leitatta az asszonyát, szerencsésen földet értek és a felesége a kórházban normális körülmények között szülte meg az egészséges gyereket. Csak a gyakori korai vetélés rémével viaskodó székelyföldi anyukák tudják, mekkora veszteség a gyergyószentmiklósi szülészeti kutatóműhely megszűnése!

A kiváló székelyföldi főorvos a *Pokoljárás* című kötet megjelenése után egyfajta belső számvetést végzett. A Dancs Rózának küldött leveléből az a szerénység sugárzik, ami elemi követelmény kellene legyen minden tudós, kutató, értelmiségi életében. Politikusokról nem is beszélve!

„A könyved viharos érzelmeket keltő korrajz és benne személyes múltunk vaskos lenyomata. Írásodra nagy szükség volt egyszerűen azért, mert hiánypótló és dokumentumértékű. Nagyon tetszik, amint hitelesen és megindító módon beszélsz közös múltunk torzulásairól. Igazgyöngyös sorsvállalás csendül ki könyved minden sorából. Minden álszerénység nélkül egyvalamit ki kell mondanom: szerepemet a Te viaskodó küzdelmedben helyenként olyan erkölcsi magaslathoz emeled, ami már a »nimbuszoszás« határát súrolja, s ami, úgy vélem, méltatlan hozzám, hiszen én csak végeztem a dolgomat! Tettem, amit tenni kellett, úgy, ahogy énemből fakadt. Minden dicséret nélkül azonban meg kell állapítanom, hogy a Te nyugtalan szellemiséged nagy értéket jelent számunkra, tiszta forrás, amiből érdemes meríteni.» (www.hungarian reporter.com/egyacuteb/pokoljaras-dramai-asszonyorsok-a-multbol-dancs-rozsa-uj-konyveben).

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁG JELENLEGI ÉS JÖVŐBELI DEMOGRÁFIAI HELYZETE AZ ELŐRESZÁMÍTÁSOK TÜKRÉBEN

Dancs Rózsa kötete lehetőséget kínál arra is, hogy összegezzük a Kárpát-medencei, de a nagyvilágba szétszóródott magyarság jelenlegi demográfiai helyzetével kapcsolatos adatokat, ugyanakkor a rendszerváltás után formálódott, nemzetközi hírnévnek örvendő magyar demográfus- és népességtudománnyal foglalkozó kutatók előreszámításai alapján felvillantsuk: a jelenlegi trendeket figyelembe véve hogyan

alakul, hogyan alakulhat a magyarság lélekszáma 2021-ben, 2032-ben, esetleg 2050-ben? Mindezt nem sokkoló, nem a magyarság kihalását, a nemzethalált, Herder jóslatának beteljesedését előrevetítő víziók, rémlátomások, hanem nagyon pontos, „az ENSZ által kidolgozott, a nemzetközi előreszámítási gyakorlatban szinte kizárólagosan alkalmazott alkotóelem-módszerrel”. (*A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete*. pdf-Adobe Acrobat Reader DC, 25-32. oldal. A letöltés ideje: 2017. szeptember 22. Kiss Tamás: *A magyar népesség előreszámításának lehetőségei Erdélyben*. demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php /demografia/article/viewFile/555/498.)

E sorok írója is osztja azok véleményét, miszerint Európa, és benne a magyarság előregedésének, vészes fogyásának, a munkaerőhiány problémájának megoldása nem a közel-keleti, ázsiai és afrikai – szinte kizárólag muszlim – bevándorlók millióinak, tízmillióinak letelepítése, hanem az Európai Unió és minden egyes európai ország által kidolgozott, a jelenleginél többszörösen magasabb családtámogatási terv alapján a családok, a több gyermeket vállalók anyagi, lakásépítési, gyermeknevelési, munkahely-teremtési támogatása.

Az Eurostat összesítő statisztikái szerint mélyponton van a munkanélküliség az Európai Unióban, a 2013. novemberi 26,6 millióról – ebből az eurózónában 19,2 millió volt az állást keresők száma – 20,429 millióra mérséklődött a munkát keresők száma. A legalacsonyabb a Cseh Köztársaságban volt – 3,7% –, Németországban 4,1 százalék, Magyarországon 4,3 százalék – 2017. szeptember végén már csak 4,2 százalék volt! –, a legmagasabb Görögországban 23,1 százalék, Spanyolországban 19,2 százalék. A fiatalok körében 5,7 millióan voltak munkanélküliek. Az Európai Unióban vannak olyan régiók, ahol az ifjúság munkanélküliségi rátája meghaladja a 25 százalékot! (www.hirado.hu/2017/01/09/europai-unio-melyponton-a-munkanelkuliseg) A 20 429 000 munkanélküli is hatalmas tömeg, több mint egy Románia méretű ország teljes népessége! Nem kell közgazdász zseninek lenni annak megállapításához, hogy az ő felkészítésük a keresett és a hiányszakmákra, egyáltalán a munkába-állításuk, akár százszor is kevesebbe kerül, mint a semmilyen szakmai tudással nem rendelkező, analfabéta, Európát előzőnlő migránsok százezreinek, majd millióinak az integrálása! Nemcsak kizárólag atomfizikusok, informatikusok és orvosok érkeznek Európába a szárazföldi és tengeri migrációs útvona-

lakon! A 20 429 000, hivatalosan nyilvántartott európai munkanélküli mellett számolni kell az 1997-ben a luxemburgi foglalkoztatási csúcs-találkozón útjára indított, majd a lisszaboni célkitűzésekkel 2005-ben összhangba hozott európai foglalkoztatási stratégia – European Employment Strategy, EES – szerinti igen nagyszámú tömegekkel is: 2020-ig a 20-64 év közötti nők és férfiak foglalkoztatási rátáját 75 százalékra kell emelni, az iskolai lemorzsolódási arányt tíz százalék alá kell csökkenteni, legalább húsz millióval kell mérsékelni a szegénységben élők vagy az elszegényedés és a társadalmi kirekesztettség kockázatának kitettek számát (lásd: ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Employment_statistics/hu).

Ha olyan nagyvonalúan és bőkezűen támogatnák az Európai Unióban a munkanélküliek, a szegénységben élők, a kirekesztettség kockázatának kitett uniós állampolgárokat, a több milliós nagyságrendű hajléktalanok tömegét, mint ahogy tette nemrég az egyik svéd önkormányzat, akkor talán az elöregedés, a népességfogyás is megállna Európában. A három feleséggel, tizenhat gyermekkel érkező 57 éves szír migránsnak 14 millió svéd koronába – 1,8 millió dollárba – kerülő három szuperházat adtak át a népszerű Balti-tengeri Sasltsjöbaden-i üdülőközpontban. A három feleség mindenikének megvan a saját háza, a gyermekeket közöttük osztották el. Nacka önkormányzata egyedül 250 millió svéd koronát – 32 millió dollárt – költött arra, hogy az újonnan érkező bevándorlók modern lakásokban nagyon jól érezzék magukat Svédországban. Dühös kommentek formájában megkérdezték Nacka önkormányzatától: a többnejűséget támogatják? A hajléktalanok is olyan luxuslakásokat kapnak, mint az említett szír bevándorló, három felesége és tizenhat gyermeke? (*Magyar Idők*, 2017. szeptember 20.) A marosvásárhelyi Mentor Könyvkiadónál 2000-ben *Északi változatok* címen megjelent kötetemben pontosan felmértem: a Svédországban letelepedett, semmilyen integrálódási gondot nem jelentő, mintegy 30 000 magyar milyen iszonyatos áldozatokat hozott azért, hogy egyáltalán lakása vagy megfelelő albérlete legyen! Mindezt tették és teszik úgy, hogy a svéd gazdaság, a tudomány, az irodalom és művészet hihetetlenül sokat profitál abból, hogy mintegy 30 000-re tehető svédországi magyar az őshonosokat túlszárnyaló szorgalommal dolgozik, minden területen bizonyít! Az emigrációba kényszerült vagy kényszerített magyarok a világ egyetlen országában sem jelentenek

integrációs gondot, mindenhol elismerik: milyen jelentős mértékben gazdagították az őket befogadó országokat. Dancs Rózsa *Pokoljárás* című kötete kapcsán már-már „törvényszerűen” fogalmazódik meg a kérdés: *megállítható a Kárpát-medencei magyarság vészes fogyása?*

Magyarországon és a vele közvetlenül szomszédos hét országban az 1990-et követő népszámlások idején 12,9 millió fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A harmadik évezredben végrehajtott népszámlálások során már csak 12,4 millió volt a Kárpát-medencei magyarok lélekszáma.¹⁵ A kutatási jelentés megállapításai: általában a magyarság termékenysége alacsonyabb az országos átlagoknál. Legtöbb országban a magyar nők gyermekvállalási hajlandósága csak mintegy nyolcvan százaléka az országos átlagoknak. Riasztóan alacsony a szlovéniai magyarok termékenysége, igen alacsony a romániai magyarság termékenysége. Az előreszámítás alapváltozata szerint: *„a Kárpát-medencei magyarság létszámára a zsugorodás és az öregedés lesz a jellemző a következő két évtizedben. A 2001. évi 12,4 millió fő, a 2021. évi 11,6 millió fő. Ez azt is jelenti, hogy a vizsgálatot átfogó három évtizedben – 1991-től – 1,3 millió fővel csökken a magyarság száma, mondjuk annyival, amennyi az erdélyi magyarság létszáma. Miközben tovább csökken a fiatalok aránya, a 60+ évesek súlya fölé kerül a 25 százaléknak, két évtized múlva legalább minden negyedik magyar legalább 60 éves lesz.*

(...) Leggyorsabban a szlovéniai magyarság fogy, szinte eltűnik a következő két évtizedben. Nem sokkal jobb a helyzet a horvátországi magyarságnál sem. Igen jelentősen csökken (arányaiban) a szerbiai, döntően vajdasági magyarok száma is. De Kárpátalján, Romániában, Szlovákiában is 20 százalékos lesz a létszámfogyás 2001-hez képest.”¹⁶

Az előreszámítások szerint a 2011. évi népszámlálás adataihoz viszonyítva 2021-ig egyedül csak az Ausztriában élő magyarok lélekszáma gyarapodik, 48 592-ről 56 852-re. Horvátországban 11 106-ről 7785-re, Szlovéniában pedig 4429-ről 3463-ra zsugorodik a magyarok száma! Az előreszámítások szerint Magyarországon a 2011-ben a

15 A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása 1991–2021. Készítették: Habcsek László, Tóth Pál Péter, Veres Valér. In *A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései 78.* Igazgató: Spéder Zsolt. Budapest, 2004/3., 25. o.

16 Uo., 76. o.

számláló biztosok által összeírt 9 817 683 fős lakossággal szemben 2021-ben csak 9 650 505 fő fog élni! Látványos a fogyás a romániai magyarság körében, ahol a 2011. évi népszámlálás során összeírt 1 237 746 fős magyar lakossághoz viszonyítva a statisztikai összesítő adatok 2016-ban már hatvanezer fős fogyást jeleztek: 2016-ban a romániai magyarok lélekszáma 1 173 302 fő volt! Az előreszámítások szerint a romániai magyarok lélekszáma 2021-ben várhatóan 1 089 495 fő lesz, megközelíti a bűvös egymilliót, amikortól kezdve egy népközösség elindul a szimbolikus közösséggé válás útján. Szerbiában sem alakul kedvezően a magyarság száma: a 2011. évi 242 365 főről 208 341-re csökken a magyarok száma. Szlovákiában a 2011. évi 480 655 fővel szemben 2021-ben csak 443 287-en fognak lakni a „legendás felvidéken”. Ukrajnában, Kárpátalján, az előreszámítások szerint, közel húszezer fő lesz a magyarság fogyása: 143 475-ről 124 929-re csökken a magyarok száma. Összességében: a Kárpát-medencében az 1991-ben összeírt 12 903 196 magyarral szemben csak 11 584 657 magyar fog élni.¹⁷ Az előreszámítások során a demográfusok és népesedés kérdéseivel foglalkozó kutatók nem számoltak olyan váratlan politikai döntésekkel, mint az ukrán parlament által 2017. szeptember 5-én elfogadott új oktatási törvény, amely csak az óvodában és az I–IV. osztályokban engedélyezi az anyanyelvi oktatást – az orosz, a magyar, a román, a lengyel és bolgár állam tiltakozása ellenére Petro Porosenko államelnök aláírta a vitatott törvényt, és ezzel 2017. szeptember 28-án hatályba lépett – tömegesen fogják tehát elhagyni Kárpátalját a magyarok, elsősorban a fiatalok! Magyaroktól mentes, „megtisztított” régió lesz Kárpátalja!

Veres Valér kolozsvári demográfus, a népesedés kérdéseinek kiváló kutatója *A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a 20. század utolsó negyedében* címmel külön tanulmányban elemezte, táblázatokkal, adatsorokkal bizonyította: a magyarság veszteségének legalább a fékezésére, lassítására a legfelsőbb döntéshozó szinteken kell külön stratégiát kidolgozni! Csak 1977 és 1992 között 89 000 fővel csökkent a romániai magyarok száma!¹⁸ A létszámcsökkenés okait a nagyarányú kivándorlásban, a magyarság alacsony termékenységi arányszámában,

17 Uo., 77. o.

18 Veres Valér: *A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a 20. század utolsó negyedében*. (adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf621.pdf)

és nem utolsósorban az asszimilációban kell keresnünk!¹⁹ A tanulmányban statisztikai adatsorokkal bizonyítja: miközben a románok körében 1977 és 1992 között 1000 nőre átlagosan 1798, a roma nőknél 2700 élveszületés jutott, addig a romániai magyarság esetében 1000 nőre csak 1708 élveszületést mutattak az adatok. A gyermekvállalási kedv azóta sem növekedett, sőt, csökkent. A romániai magyar népesség előregedettebb, mint a romániai össznépesség, átlagosan öt százalékkal. A magyarok termékenységi arányszáma is alacsonyabb az össznépességnél, szintén öt százalékkal, míg a romániai magyarok halandósági arányszáma mintegy húsz százalékkal magasabb, mint az ország össznépességéé.²⁰

A tanulmány egyik legizgalmasabb fejezete az asszimiláció: a beolvadás a román népbe, román nemzetbe milyen mértékben járul hozzá a romániai magyarság számbeli fogyásához? Az 1992. évi népszámlálás adatai szerint Romániában összesen 45 444 olyan család volt, ahol a családfő nemzetisége magyar. A 45 444 családból 32 341 családnak született gyereke. A gyerekek közül csak 11 248 – a gyerekek 35 százaléka – lett magyar nemzetiségű. 48 969 család esetében magyar a feleség, román a családfő. A 48 969 családból 32 691 családban született gyerek. Közülük csak 17 százaléknál, azaz 5530 gyereknél jelezték a számlálóbiztosok, hogy magyar nemzetiségűnek vallották magukat!²¹ A romániai magyar nők körében, ha román férjet választanak, sokkal magasabb a teljes mértékű asszimiláció, az identitásváltás, mint a férfiak esetében, ha román anyanyelvű nő a feleségük.

Veres Valér *A romániai magyarság termékenysége* című tanulmányában²² azt az immár axiomatikus igazságot vonta górcső alá: a romániai magyarság létszámcsökkenésének egyik legfőbb oka az alacsony gyermekvállalási kedv. A 2002. évi népszámlálás a romániai magyarság fogyásával kapcsolatos előzetes negatív scénáriót is „túlszárnyalta”: az 1992. évi népszámláláshoz viszonyítva a romániai magyarság lélekszáma 193 152 fővel csökkent! 1992-ben 14 837 romániai magyar gyerek született, 2002-ben már csak 10 687! 1992-ben 24 000 romániai

19 Veres Valér: *i.m.*, 4–5. o.

20 Uo., 8. o.

21 Uo., 11. o.

22 Veres Valér: *A romániai magyarság termékenysége*. (adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf623.pdf)

magyar hunyt el. 2002-ig mindvégig húszezren felüli a romániai magyar elhunytak száma! A fogyás nagyságrendje évente tízezer fő körüli.²³

A demográfia, öndefiníciója szerint, a legegzezaktabb társadalomtudomány. A Kárpát-medencei magyarság 1991 és 2021 közötti előreszámítási adatsorai kérlelhetetlenül, már-már óraműpontossággal, néha még a vártnál is korábban teljesülnek. A demográfusok négy scenáriót dolgoztak ki a Kárpát-medencei magyarság létszámmegtartására. Az első forgatókönyv a születendő gyermekek számának emelkedése. *Ennek megvalósulása csak akkor lenne eredményes, ha a teljes termékenységi arányszámot – TFR-t – a Kárpát-medencei magyarság egészénél a jelenlegi 1,28-ról 2,28-ra sikerülne emelni. Ez csak abban az esetben valósulna meg, ha a Kárpát-medencei magyar nők száz százaléka egy gyerekkel többet vállalna, mint ma! A scenárió megvalósulásának esélyeit maguk a szerzők sem tartják valószínűnek, még akkor sem, ha a jelenlegi és jövőbeni magyarságpolitika első számú prioritása a gyermekvállalás növelése lesz!*

A második forgatókönyv szerint a javuló halandóság eredményezhetné a létszámmegőrzést: az élethossz kilátásait tizenhét évvel kellene növelni, ami azt jelentené: a Kárpát-medencei magyarok közül senki nem hal meg 2021-ig! A harmadik scenárió: az identitás-váltás, a fordított asszimiláció. A Kárpát-medencében élő nem magyarok identitást váltanak, magyarokká válnak. A negyedik forgatókönyv megosztja a létszámmegőrzés feladatait a gyermekszám emelkedése, az élettartam növelése, a fordított asszimiláció és a Kárpát-medencén kívül élő magyarok Magyarországra történő visszavándorlása között.²⁴ Az utolsó három forgatókönyv megvalósulásának esélyei egyenlők a nullával!

MENNYIT ÉR EGY GYEREK?

A recenzens, tanulmányíró álma mindig a nagycsalád volt. Dokumentumfilmet forgattam a Kárpát-medence legnépesebb magyar családjáról, a sepsiárkosi Tamás családról: egy anyától és egy apától 21 gyermek született! Mindannyian élnek és nagyon szeretik egymást. Amikor a hatodik gyerek Budapesten súlyos szív műtéten esett át, nemcsak a szülők, hanem a húsz testvér is ott szorongott a folyosón:

23 Uo., 12. o.

24 Hablicsek László, Tóth Pál Péter, Veres Valér: *i. m.*, 99. o.

sikerül a műtét, életben marad a testvérük? Minden étkezésnél három, kétkilós kenyeret szelt fel az édesanya. Boldogabb családot még nem láttam! Az egymás iránti törődést, szeretetet tanítani kellene! Nagyon remélem, ha újra filmet készíthetnék a családról, ugyanaz az összhang fogadna!

Filmet készítettem szülőfalumban, Korondon, Tófalvi Nyakas Márton – Marci bátyám – tízgyermekes családjáról. A fővárosnyi kiterjedésű tanyavilágból, Fenyőkútról költöztek a közvetlen szomszédunkba, a Piac térre. Ahogy mondani szokás: a jég hátán is megéltek! A gyerekek között volt táncos a Maros Művészegyüttesnél, farmer, „gondúzó” panzió- és vendéglőtulajdonos, traktorista, orvosi asszisztens. Tőlük azt tanultam: a nagyobb gyerekek nevelték a kisebbeket, óriási felhajtó erőt jelentett a családon belül a gyerekek közötti „konkurencia”.

Különös élmény volt számomra, amikor filmet készíthettem Kristófi János nagyváradi festőművészről és feleségéről, Hoványi Judit szobrász- és keramikus művészről és tíz gyermekükről. A 90 éves korában, 2014. január 5-én, Nagyváradon elhunyt, marospetri származású, világszerte ismert festőművész és felesége tíz gyermeke között kettő orgonaművész, de van énekes, festő, fotóművész, jogász, mérnök, orvos. Mind a tíz gyerek egyetemet végzett!

Az alcím „története” röviden: a Nyárád-menti, somosdi születésű Nagy Zoltán 1989-ig Konstancán takarítóként, majd matrózként hajókon szolgált. Munkája, kapcsolatai révén mintegy egy milliárd lej értékű aranyékszereket, aranyláncokat gyűjtött össze. 54 évesen a marosvásárhelyi lakásába, albérletbe befogadott egy fiatal nőt. Az albérletből vonzalom lett, majd megszületett a gyerek. Amikor a fiúcska három hónapos volt, a nő megszökött és magával vitte az egymilliárd lej értékű ékszert. A férfi nem az ellopott ékszerért bántódott, feljelentést sem tett a rendőrségen, mert számára a megszületett gyerek többet ért minden aranynál, ékszernél! Három hónapos korától maga nevelte fel egy szem gyermekét. A filmet a Román Televízió magyar adása és a Duna Televízió is *Mennyit ér egy gyerek?* címen sugározta.

A gyerek a legnagyobb érték! Pénzben, ingó és ingatlan vagyonban kifejezhetetlen! Dancs Rózsa mindezt a gyergyószentmiklósi szülészet takarítónőjének, Pálnénak a visszaemlékezésével illusztrálja: *„Mint fiatal székhely cselédlány, valamelyik gazdag zsidó családnál szolgált. Gyönyörű asszonya imádta egyetlen kisfiát, akit a nácik a családjával együtt*

elhurcoltak. Amikor a megsemmisítő láger katonái a hasznavehetetlen kicsinyeket, betegeket, öregeket a „fürdőbe” (gázkamrákba – T. Z.) terelték, a kemény asszony, nem törődve a rá mért ütlegekkel, megfogta az egyik fegyverest, félrependerítette a kemence ajtajától és gyermeke után lépett. Ott pusztult el vele. Azóta is a holokauszt és Pálné története egyet jelent számomra.” (Dancs Rózsa: i. m., 92. o.)

Dancs Rózsa *Pokoljárása* az anyaság mindent és mindenkit legyőző erejének megszenvedett bizonyítéka. Kétszer közel nyolc hónapot töltött a gyergyószentmiklósi szülészeten, míg nyolc korábbi koraszülés, spontán vetélés után megszületett a kislfia, majd a kislánya! *„Nekem minden asszony, aki oda bekerült, abba a nyikorgó lépcsőjű öreg épületbe, a nőgyógyászatra, mind sorstárs volt, anya, aki vagy így, vagy úgy, de gyermekéért hozott áldozatot. Az életével! Mi ott mind a reménység jegyében gyűltünk dr. Pachota Gyula szakmai tudásának fénykörébe.” (Uo., 90. o.)*

Ha az anyaságért minden magyar anya, fiatal nő vállalná a Dancs Rózsához hasonló golgotajarást, akkor talán a Kárpát-medencei magyarság fogyása megállna, lelassulna, megkezdődhetne a lassú létszámgyarapodás is. Minden édesanya, édesapa figyelmébe ajánlom Dancs Rózsa *Pokoljárás* című kötetét. Hátha ezek a sorok segítenek abban is, hogy a kötet nyomán elkészüljön a játékfilm.

Roncsakt 2. (100x200 cm, olaj, vászon, 2006)

SZELLEMI SZEKERESSÉG

– *Székely Ferenc beszélgetése Barabás László néprajzkutatóval* –

– *1970-ben végzett a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarán, s még abban az évben megjelent egy tanulmánya a Korunkban a sóvidéki szüreti bálról. Ez volt az első belépője a néprajz pitvarába?*

– A vásárhelyi várban már tizenhét éves középiskolásként besoroztak, de csak az egyetemi évek után vittek el katonának. Katonalegényként így sokáig táncolhattam a parajdi bálók katonalegényeknek fenntartott nótáiban, párjaiban. Az egyetemi előadások október közepén kezdődtek, a szüreti bálokat Sóvidéken addigra megtartották, legtöbbjükön ott lehettem, résztvevőként megismertem e bálók szokásrendjét, érzékeltem a falvak közötti hasonlóságokat és különbségeket. Kezdett érdekelni nemcsak a megismert akkori formájuk, hanem a múltjuk is. Kérdézősködni kezdtem, és érdekes dolgok derültek ki. Az egyik, hogy a szüreti bál szokásrendjének nincs még száz éves múltja sem a Sóvidéken. A másik: városi közvetítéssel honosodott meg a 20. század elején; Temesváron, Kolozsváron szolgáló, munkát vállaló sóvidéki fiatalok külvárosi kocsmákban ismerkedtek meg a szőlőtermesztő vidékeken hagyományos, majd egységesített, hivatalosan szorgalmazott szüreti bállal. Falujukba hazatérve, otthon is elterjesztették. A szüreti bál a nem szőlőtermesztő Sóvidéken fokozatosan beilleszkedett a táncos, színjátékszerű szokások rendjébe, gazdagodott, legény- és leányavató funkcióval telítődött. Az említett tanulmányban ezt a folyamatot próbáltam érzékeltetni addigi helyszíni tapasztalataim, fényképek, visszaemlékezések és a fellelhető kevés szakirodalom alapján. Valóban ez volt az első, rangos folyóiratban megjelent sóvidéki tanulmányom, de már azelőtt is közöltem hasonló jellegű írásokat, főleg a *Falvak Dolgozó Népe* hetilapban.

– *Meséljen a gyermekkori évekről, a hely szelleméről.*

– Parajdi földművelő, gazdálkodó szülők hatodik gyermekeként születtem azon az őszi végi-téli eleji napon, amikor, anyám elbeszélése szerint, leesett az első hó és a juhokat is hazahajtották a pásztorok. A pakulárokat nálunk Miklós napjáig, december 6-ig fogadták a szeres-

ségbe társult juhtartó gazdák, de ha hamarabb lehullott a hó, hazaadták az egyezés szerint, és elszámoltak. De ugyanígy megvolt a rendje a mezei munkáknak, az erdőlésnek, a szapulásnak, fonásnak, szövésnek, a bakancs-, bocskor- és csizmaviselésnek, a gyermeki mezítláb járásnak, a templomba járásnak, az ünnepeknek. Csak később, felnőtt koromban értettem meg, Imreh István kiváló történészünk írásait olvasva, hogy ez a rendtartó székely falu világa. Ebbe születtem, ebben nevelkedtem az 1950-es években. Ekkora családot eltartani parajdi viszonylatban a nem kevés, de gyenge minőségű agyagos, köves-sziklás, alig megmunkálható földből, hegyi kaszálókból, tejet, kenyeret, puliszkát, túró, szalonnát, kolbászt előállítani és az asztalra tenni, csak úgy lehetett, ha a gyermek nem csupán száj volt a háznál, hanem kéz is. Mindenkinek dolgoznia kellett életkorának megfelelően. A fiúgyermeknek szántáskor lovakat vezetni vagy legelőn őrizni, ha aznap nem dolgoztunk velük, korondi korsóval vizet hordani a kaszálóknak, aratóknak, madarakat hessegetni cserregtetővel a búzatáblákról, a lekaszált fűrendeket elrázni, a szénaboglyát taposni, a majorháznál fejőlyukba terelni a juhokat, fát vágni, tűzre tenni, hogy főjön a puliszkvíz, segíteni az állatok etetésében, szombaton este vagy vasárnap reggel megseperni az udvart és a kapu elejét. Máig emlékszem kedves lovaimra és juhaimra, ezer közül is megismertem, kiválasztottam volna őket.

Nem éreztem e gyermeki munkák terhét, apám, anyám, testvéreim mellett jókedvvel végeztem. Szántás, szénamunka vagy fahordás közben apám jól tartott mesékkal, történetekkel, énekekkel. Tőle hallottam először, majd később a téli fonókban is Csaba királyfiról, Árpád apánkról, Szent Istvánról, kérdés és óhaj formájában, hogy hol vagy István király, téged magyar kíván, Petőfiről, akinek a verseit a fonóban felváltva olvasták. Az egyik kaszálóhelyünk Rapsóné vára, sziklája közelében volt, több éjszaka ott aludtunk a cserefák tövében hirtelen összetakolt kalibában, s az esti tűz mellett apám Rapsónéről mesélt. Valamikor itt lakott a várban ez a tündéresszony a házanépével. Vasárnaponként hatlovas hintóval száguldott a templomba, nem is akárhova, hanem Tordára. Az első harangszókor fésülködött, a másodikra elindult, a harmadikra már a tordai templomban volt. Most is megvan az út, amin járt, a Rapsóné útja, bárki megkeresheti, itt van nem messze a várkapunál. Máskor énekeket dúdolgatott, anyámmal együtt szépen énekelt, presbiterként sokáig volt a református egyház

énekkarában. Anyám imádkozni tanított, estéli, reggeli, étel előtti és utáni imákra, énekelte a zsoltárokat, bár ritkábban járt templomba, de ott is mondott verset ünnepeken még idős korában is, engem is versekkel vigasztalt, ha kellett. Pesztráltak, palléroztak a testvéreim, a nagycsalád, a szomszédság, a teljes falu népe. A rendtartó székelő falu volt az első tanítóm.

Iskolába csak hébe-hóba jártam, inkább hóban, mint hévben, akkor biztosan, amikor nagy hó volt és nem kellett az említett munkákat végezni vagy a juhokkal járni. Nemzedéktársaim többsége így járt iskolába, ötödik osztálytól többen ki is maradtak. Hogy ez velem nem történt meg, jórészt anyámnak köszönhető. Kezdte sürgetni apámnál, hogy ezt a gyermeket, akiről többször panaszolták szülőértekezleten, hogy igen rossz, nem tud percig sem egy helyen ülni, de van feje, iskolába kell küldeni, hogy tanuljon. Rendszeresebben kezdtem hát iskolába járni, de egy év múlva, 1961 tavaszán az iskola mondta azt, hogy elege van belőlem és néhány barátomból. Állítólag sztrájkot indítottunk, hogy senki ne feleljen az egyik tankönyvbéli, a kommunisztákat tömjénező tartalmú versből. Háromnapos kicsapás lett a vége. (A sors iróniája, hogy az egyik kicsapott társam, Serényi János szintén tanári végzettséget szerzett és hosszú évekig volt az alsósófalvi, majd a parajdi iskola igazgatója). Sebaj, legalább lett időnk eljátszani a *Pál utcai fiúk* történetét, csapatoztunk, fakardoztunk a nagyanyámék-féle Topló-kertben vagy a katolikus temető tetején, a kőkeresztnél. Ehhez viszont el kellett olvasni Molnár Ferenc regényét és más történeteket a török világból, a kuruc-labanc harcokról. Olvasni hamar megtanultam és nagyon megszerettem. Mindig ott lapult a tarisznyámban valamiféle könyv, olvastam a lovak mellett, olvastam elbújva a szénapadláson, ha esett az eső, előbb Verne Gyulát, meg *Robinson* s a többieket, aztán Jókait, Móriczot, Balzacot.

- *Szovátán járt középiskolába, ahol a környék egyik legjobb tanintézete volt a '60-as években, s megvolt a lehetőség az egyetemre való felkészülésre.*

- A középiskolát jó messze, egy Nagyvárad és Szatmár közötti nagyközségben, Érmihályfalván kezdtem. Édesanyám azt mondta Rozália nővéremnek, aki nemrég végezte az egyetemet, s odahelyezték matematika tanárnőnek: vidd el ezt a gyermeket, jön reánk a kollektív, az újabb nyomorúság, veszik el a földeket, apátokat már hívogatják,

nem tudom, mi lesz velünk, legalább ő szabaduljon meg ettől. Ők tényleg nem szabadultak meg: 1962 tavaszán, szinte utolsóként megalakult a Havasalja kollektív gazdaság. Többen tudni vélték, hogy egyes helybeliek túlbuzgóságából, mert nem szerepelt a központi kollektivizálási tervben, éppen havasalji jellege miatt.

De én sem szabadultam meg parajdi-sóvidéki mivoltomtól Érmihályfalván! Azon vettem észre magam, hogy mindenkinek „góbé” lettem, pedig ezt a megnevezést addig nem is hallottam; kacagták székelyes kiejtésemet, beszédemet, furcsállták, s talán le is nézték priccses nadrágomat, bakancsomat. Nővérem és sógorom családja kedves volt hozzám, de nekem nagyon hiányoztak a dombok, a hegyek, Rapsóné vára, a Küküllő csobogó zenéje. Hogy lássak valamit a homokos, sík vidéken, gyakran felkérérdzkedtem a református templom tornyába. Körös-körül vagy tíz templomtornyot számolhattam sorba, átláttam az erdön túlra, ott megy a magyar határ, magyarázták, s nem messze van arra, nyugat felé Debrecen. De én inkább kelet felé kémleltem az eget, és alig vártam az iskolai év végét, hogy hazajöhessenek. Itthon viszont nem örömbe, de temetési hangulatba csöppentem. Akkor láttam apámat először sírni, amikor lovak nélkül jött haza, mert ott kellett hagynia őket a kollektív istállóban; elvitték az ekénket, boronánkat, szekereinket is. Amikor szokásos módon találkozni szerettem volna gyermekkorom egyik munkával és játékkal teli színhelyével, a sziklás Kopac hegy oldalán a Barabás-kert gyümölcsfáival – amelyeket még nagyapám ültetett, fél élete abban telt –, egy pálcás ember állított meg, s tudtomra adta: ez a közös gazdaságé, s többet oda be ne tegyem a lábam...

Ezekkel az élményekkel a tarisznyámban kezdtem szovétai tanulmányaimat. Kiváló tanárok tanítottak az akkori Ady Endre középiskolában; hálával emlékszem mindannyiukra. Néhány példa. Kusztoz Endréné Piroska zenetanárnő először hívta fel figyelmemet Bartók Béla és Kodály Zoltán életművére, népzenekutatói munkásságára, segítségével zeneaudíciókat szerveztünk. Werner Hugó a maga különös, elragadó módján a magyar irodalom klasszikus értékeivel gazdagított a szűk tantárgyi keretben, Maria Danciu fiatal tanárnő megszerettette a román irodalmat, Fekete Árpád azon sajnálkozott, hogy a történelem dolgozataim jók lennének, de az írásom, az szinte olvashatatlan, Czellecz István, a szigorú matematikus, amikor látta, hogy humán tantárgyakból jobban állok, elnézőbb lett, és a maga stílusában,

félig gúnyosan, félig elismerően hol Cicerónak, hol kikerónak szólított. Derzsi Ferenc testnevelő tanárunk azt mondta egyszer: látom, te biciklivel jársz Parajdról, vidéki legény vagy, kell legyen kondíciód, vegyél részt az iskolai futóbajnokságon. Így lettem az iskola hosszútáv-futó bajnoka. Volt egyéb futásom is, annak is van története. Szovátán kezdetben a bentlakásban laktam, de nagyon messze volt az iskolától, egy harmadik helyen étkeztünk, nem az én falusi gyomromnak való lötytyöket, de nem ez volt a fő bajom, hanem a túlszabályozott, merev, sőt megalázó, pofozkodó bentlakási bánásmód. Nem ilyenhez voltam szokva, nem bírtam elviselni, hamarosan megszöktem. Nyári keresetemből, amit a Bucsinon málnaszászból gyűjtöttem, biciklit vásároltam, azzal kezdtem járni naponta Szovátára. Futásomat és szökésemet itt nem kicsapással, hanem a hét eleji iskolai négyszög (a gyengébbek kedvéért: „careu”) elé állítással és dorgálással jutalmazták. A későbbi komolyabb ügyekről és „honorálásukról” most nem szólnék...

- *Hogyan emlékszik a kolozsvári egyetemi évekre?*

- Érettségi után Marosvásárhelyen szerettem volna tovább tanulni, ez volt számomra a város, a világváros, abban az időben rajoni és tartományi központunk, ide kellett jönnöm a személyazonosságimért is. A pedagógiai főiskolán viszont megtudtam, hogy a magyar-történelem szakon, ahová felvételizni szerettem volna, 1965-ben nem indítanak újabb évfolyamot. Mitévő legyek? Kolozsváron, az egyetemen teljesen külön szak volt a történelem és a bölcsészet. Némi habozás és hegyalatti abrakolás után a francia-magyar szakra felvételiztem sikeresen, de az első félév közepén átiratkoztam az önálló magyar szakra. Ez a döntésem nagyban meghatározta a továbbiakat.

Az egyetemen sokféle impulzus ért, kiváló tanárok, professzorok tanítottak. A nyelvészek gyorsan felfedezték, hogy hiteles adatközlő szinten ejtem a székelyes, rövid, zárt *e* és az illabiális *á* hangot, és mindjárt nyelvjárási gyűjtőt, cédulázót és kutatót szerettek volna belőlem is faragni Márton Gyula professzor vezetésével. Szabó T. Attila nem akart ilyen hamar senkit sem nyelvtörténésszé előléptetni, de annál jobban tiszteltük hatalmas tudásáért és tudtuk: minden reggel öt órakor első útja a levéltárba vezet. Példája lassan hatott, erjesztett, rákaptam névtani, helytörténeti, néprajzi írásaira. Az irodalomtörténeti órák mellett a szabadon választható kurzusok jelentették a többletet,

számomra elsősorban Antal Árpád magyar művelődéstörténeti sorozata, ez állt legközelebb az érdeklődésemhez, a vérszegény népköltészeti órák nem hagytak maradandó nyomot, ennek ellenére a diplomadolgozatomat folklórból írtam.

Mindezek mellett életem legfelhőtlenebb öt évét töltöttem Kolozsváron. Erdély kulturális fővárosában habzsoltam a kultúrát, mindenbe belekóstoltam. Kitűnő magyar színháza, operája volt, évekig koncertbérlet is lapult a zsebemben, inkább eladtam a fél menzajegyemet, felváltva ebédeltünk, csakhogy színházba, koncertekre járassunk. Felejthetetlen előadásokat láttam, *Az ember tragédiáját* például. Máig emlékszem Kovács György mint Lucifer, Vitályos Ildikó mint Éva és László Gerő mint Ádám színészi arcára, kifejező gesztusaira. Egyetemistaként színészeletet éltem magam is, heti próbákkal, előadásokkal. Már elsőéves koromban beszerveztek az egyetem színjátszó csoportjába, és Márton János zetelaki származású színész-rendezővel minden évben bemutattuk a magyar irodalom egy-egy kevésbé ismert színművét: Bolyai Farkas *Párisi per-ét*, Csokonai *Karnyóné-ját*, Kisfaludy Károly *Kérők-jét*, Petőfi Sándor *Tigris és hiéná-ját*. Olyan felsőbb évesekkel játszhattam egy csapatban, mint a költő Király László, Farkas Árpád, Magyarai Lajos, Molnos Lajos, a szerkesztő Kuti Márta, Léstyán Dénes. Előadásainkkal bejártuk a Kolozsvár környéki és aranyosszéki falvakat, eljutottunk Marosvásárhelyre, Szovátára, Csikszeredába. Egyedül is útnak indultam, nemcsak diákszínjátszó előadásokat szervezni, hanem felkeresni nagyjaink emlékhelyeit, rozoga biciklimre ülve nyári vakációban elzarándokoltam Farkaslakára, Tamási Áron friss sírjához, s tovább, egyhuzamban a Hargitán át Csiksomlyóra és Zsögödre, Nagy Imre festményei közé, Zágonba, hogy végre lássam azt a tájat, a Kárpátok karéját, amely után annyit sóvárgott Kelemen deák, Kisbaconba Benedek Elek apóhoz tiszteletet tenni. Egyik mondata Marci fiának írt testamentumából nekem is szólt, megjegyeztem: „csak az valamennyire egész ember, kinek könnyű a toll, s nem nehéz a kasza”. És láttam az utolsó leírt mondatát is, mikor kiesett a kezéből a toll, fiatal munkatársainak írta: „fő, hogy dolgozzanak”. A fehéregyházi csatateret ekkor csak egy teherkocsi ablakából figyelhettem, energiáim fogytát látva vett fel Kóhalom környékén a magyarul nem beszélő derék sofőr, nem állt meg Petőfi miatt, örülhettem, hogy biciklistől elhozott Balavásárig. A következő nyáron

már úriasabban jártam-keltem, gyalogoltam, bármikor buszra, vonatra ülhettem Nyárádszeredától Csíkszentmártonig, a gyergyói Borzonttól a távoli Bánságig, megbízott alkalmi riporterként és megbízatlan, fogadatlan, kezdő néprajzosként.

- *Pályafutását a Mezőségen kezdte, de hamar „odébbállt”, azaz a Felső-Maros mentén folytatta...*

- Egyetemi tanulmányaim vége felé az a dilemma gyötört, hogy milyen munkakörben tudnék néprajzi szakvégtzettség nélkül, csak úgy egyszerűen a népi kultúra jelenségeivel foglalkozni, hiszen az már világos volt, hogy ezt szeretném. Hívott az első éveit élő csíkszeredai megyei napilap, a *Hargita*, a *Falvak Dolgozó Népe* is szívesen közölte írásaimat, végül mégis a tanárság mellett döntöttem. Jövendőbeli feleségemmel egyszerre végeztünk, ő fizika szakon és a dédai líceumba kapott kinevezést. Én az egyetlen meghirdetett Maros megyei magyartanári helyet választottam, hogy viszonylag közel legyünk egymáshoz. Így kerültem évfolyamelsőként egy mezőségi szórványfaluba, szinte tanyatelepülésre, a Mezőbánd melletti Mezőfeketére. Megkerestem Orbán Balázs enciklopédikus művében, és a térképen a Székelyföld legnyugatibb pontján, a székely Mezőség szélén találtam magamat.

Mozgalmas évek következtek, családalapítás, gyermekek születése, katonaság, újabb tanári állomáshelyek, most már a Felső-Maros mentén, először Marosvécsen, utána Disznajón és Szászrégenben. Disznajón három évig az iskolát is igazgattam, miközben építettük az újat. Szászrégenben egy jó fiatal csapattal újjászerveztük, rendszeresítettük a városi irodalmi kör addig csak papíron létező tevékenységét. Szászrégennek az 1970-es években erős magyar közössége volt, kiváló tanárokkal és más értelmiségiekkel, hogy csak néhányukat soroljam: Szász Gyula líceumigazgató, Antal Gusztáv és Fülöp G. Dénes református lelkipásztorok, a Székelyföldről odaszármazott Balázs László, Máthé Márta, Bíró Dónát, Bíró Nándor, Darvas Ignác, a diákjaitól rajongva szeretett Haltrich Sára, a képzőművész Baróthy Ádám. Az irodalmi kör nevét Kemény Zsigmondról Kemény Jánosra változtattam, bár semmi bajom nem volt a nagyszerű regényíróval, mégis úgy gondoltam, közebb áll hozzánk a vécsi író és művelődésszervező. Egy évvel azelőtt, 1971-ben temettük, éppen vécsi tanárkodásom idején az *Erdélyi Helikon* létrehozóját, az erdélyi kultúra nagy mecénását, és

valami olyasmi mocorgott bennünk, hogy fórumot teremtsünk az anyanyelvi kultúrának, hívjuk ide irodalmi és művelődési életünk jeleseit Vásárhelytől Kolozsvárig és Sepsiszentgyörgytől Bukarestig, vegyük számba a vidék történelmi, művelődés- és művészettörténeti hagyományait, értékeit, és segítsük a helybéli vagy kezdő tollforgatókat. Bartók-estet, Móricz Zsigmond centenáriumi megemlékezést szerveztünk. Annyira jól sikerült mindez, hogy hamar felkeltettük az illetéktelen illetékes szervek érdeklődését, dossziégyarapító szándékát is. Tíz évig voltam a kör elnöke, s örülök annak, hogy azóta is szinte megszakítatlanul működik, a zágoni Bőjthe Lídia tanárnő vezetésével.

- *Mi következett Szászrégen után, hogy került Marosvásárhelyre?*

- Múltak az évek és egyre inkább éreztem, hogy nem haladok a néprajzi munkában, szerettem volna jobban elmélyülni. Az a terület, aminek nekifogtam, a népszokások, eléggé gazdátlan volt. Közben megszületett a sóvidéki monográfia terve, abban éppen a népszokások fejezetét vállaltam, de sok szokásanyagom gyűlt össze a nyárárdmenti falvakból is. Úgy gondoltam: egy országos hetilap, a *Munkásélet* Maros és Hargita megyei tudósítójaként, amelyre megbízatást kaptam, több időm jut a terepmunkára, a szokásalkalmakon való személyes részvételre, s a lapban az egyszerű emberek ügyes-bajos dolgaival és közművelődésével lehet foglalkozni - ezt előbb Régenből láttam el, majd Marosvásárhelyről.

- *A '70-'80-as évek néprajzi gyűjtései, tanulmányai a Népismereti Dolgozatokban és a Művelődésben jelentek meg. Mikor ismerkedett meg a két nagy tudású néprajzkutatóval, Faragó Józseffel és Kós Károllyal, milyen emlékei van róluk?*

- Mivel az egyetemen nem volt néprajzos képzés, kerestem a kapcsolatot a szakterület akkori kiválójaival. Be-bejárogattam a Folklór Intézet könyvtárába, és többször találkoztam Nagy Olgával, akivel később szorosabb szellemi kapcsolatba kerültem. Faragó Józseffel is jó darabig leveleztem. Érdeklődésem Budapestre is elvitt még utolsó egyetemi évem előtt, de a professzorasszony, akinek a könyvét olvastam és tanácsot vártam volna tőle, egyetemi dolgozószobájának ajtajában néhány mondat után átpasszolt egy tanársegédnek, ő pedig a diákszövetségnek, ha szállásra, ételre lenne szükségem - szegény

erdélyi diáknak, turistának néztek. Egészen másként alakult a dr. Kós Károllyal való ismeretségem. Hozzá kész dolgozattal állítottam be. A tavaszi határkerülésről még egyetemi hallgató koromban végeztem gyűjtést a Nyárád és a Kis-Küküllő menti falvakban, majd 1977-ben szakirodalmi és a szokás életének alakulására vonatkozó adatokkal egészítettem ki. Kós Károly múzeumi dolgozószobájában leültetett, cigarettát vett elő, hosszú szipkájába tömte és rágyújtott. Egyet-egy szippantva és füstkarikákat engedve kikérdezett: hol tanítottam, mióta foglalkozom népszokásokkal, majd olvasni kezdte a kéziratot. Mikor befejezte és megszólalt, László öcsémnek nevezett. Lehetséges, hogy öcsém volt a szokásos megszólítása, de ez nekem akkor olyan jólesett! Otthagyatta a kéziratot, hogy tüzetesen elolvassa, majd átjavitva visszaküldi újbóli gépelésre. Nemsokára levél érkezett Faragó Józseftől, a *Népismereti Dolgozatok* társszerkesztőjétől is. Dolgozatom egyik adatának ellenőrzésére kért, majd ilyen biztatással folytatta: „Mindettől függetlenül dolgozata nagyon jó, egyike lesz 1979-es kötetünk erősségeinek”. Az 1979-es kötet kiadói okokból végül 1980-ban jelent meg. A kötet első írásában Kós Károly számba vette a romániai magyar néprajzkutatás eredményeit, feladatait, és szólt az utánpótlásról is. Az „utánpótlásban” felsoroltak között nem kis meglepetéssel vettem észre a nevemet. Egyrészt örültem, hogy egyből az utánpótlásba sorolt, mielőtt az olvasó a kötetbeli dolgozatomhoz eljutott volna, de kétségek is gyötörték: nem túl nagy-e a megelőlegezett bizalom? A kötetet eljuttattam dr. Hoppál Mihály budapesti folklórkutatónak, akit bár személyesen nem ismertem, tudtam, hogy többször járt Korondon és környékén gyűjteni, kerülő úton tőle is igen elismerő választ kaptam. A három, általam nagyra becsült szakember véleménye és biztatása nyomán úgy érezhettem, hogy első „szellemi határkerülésem” sikerült, átestem a néprajzosi felavatáson.

- 1986-ban *A Hét melléklete*, a TETT egy érdekes anyagot közölt Öntől A gyermekkor akusztikája címmel.

- A '80-as évek elején a tervezett sóvidéki monográfia legtöbb tanulmánya elkészült tíz szerző közreműködésével. A kézirathalmot magam vittem Bukarestbe, a Kriterion Könyvkiadó szerkesztőségébe, ha jól emlékszem, 1983 vége felé, mert a könyv benne volt a kiadói tervben. De 1983 után a Kriterion sem tudott magyar néprajzi vagy

történelmi jellegű kiadványokat megjelentetni. Nemigen lehetett az időszaki sajtóban sem magyar néprajzi, folklorisztikai közlésekkel, sem az egyházi ünnepekhez fűződő népszokásokkal „legénykedni”, inkább csak félig inkognitóban gyűjteni, asztalfióknak jegyzeteket készíteni. Csupán egy-két fórum maradt a maga korlátozott lehetőségeivel. Az egyik a már említett *Művelődés* folyóirat *Vadrózsák* rovata, míg nem röppent fel Kárpát-medence szerte a hír, hogy Bukarestben megszűnt a *Művelődés*. A másik *A Hét* tudományos-ismeretterjesztő negyedévi melléklete, a TETT, amelynek tematikus összeállításai (pl. mindennapi közlésvilágunk, tárgyaink, játékaink, hangvilág stb.) esszéstílusban fogalmazott néprajzi-antropológiai írások is belefértek. Ilyen lehetett az említett 1986-os, furcsa című írásom is. Akkor éppen a sóvidéki gyermekjátékokkal ismerkedtem újra, a hangkeltő játékokat, népi hangszereket, hangüzeneteket vettem számba az altatódaloktól és gyermekmondókáktól a táncbéli muzsikáig. Nem adattárat készítettem, hanem a játékok, a játékosság öröm-funkcióját, kulturális és általános szociálpszichológiai jelentőségét hangsúlyoztam egy székelő néprajzi vidék játékos zenekultúrájának, hangzásvilágának, akusztikájának példái alapján.

– *1992-ben írást közöl a Kultúra és tradíció című tanulmánykötetben, amit Ujváry Zoltán tiszteletére állítottak össze Miskolcon. Milyen kapcsolatot ápolt, ápol a neves debreceni néprajzkutatóval, a farsangi népszokások egyik legismertebb kutatójával?*

– Tizenkét évi szünet után, 1981-ben újból eljutottam egy egyetemi néprajzi tanszékre, „bekukkintottam” Debrecenbe, igaz, nem pulykakakast venni, hanem tapasztalatcserére. Ujváry Zoltánnak meséltem a sóvidéki farsangi szokásokról, ő megajándékozott az ebben a témában nemrég megjelent könyvével, *A temetés paródiájával*, és megismertetett a fiatalabb tanárokkal, kutatókkal, Barna Gáborral és Bartha Elekkel, akik szintén ajánlották frissen megjelent könyvüket. A témakör irodalmában való tájékozódás és Ujváry professzor biztatása, ösztönzése nyomán tágabb erdélyi viszonylatban kezdtem érdeklődni a farsangi szokások és játékok iránt. A kapcsolat folytatásaként a '90-es évek elején ösztöndíjas lehettem három hónapig a debreceni néprajzi tanszéken, előadásokat is tarthattam, később itt nyújtottam be doktori dolgozatomat, éppen a farsangi népi színjátékok és népi színjátszás

témájában, Ujváry professzor vezetésével. Ne feledkezzem meg a debreceni néprajzi iskola megteremtőjéről, Gunda Béláról sem, aki az 1940-es években a kolozsvári egyetemen volt a néprajz előadója. 1992-ben felkerestem az egyetem melletti lakásában, és amikor elolvasta a tíz éve összeállított sóvidéki népszokásgyűjteményemet, azonnal lemásoltatta és megjelentetésre ajánlotta egy erre szakosodott intézmény vezetőjének. Akkor nem lett belőle semmi, csak jóval később, 1998-ban jelenhetett meg Marosvásárhelyen.

- 1990 elején Kolozsváron megalakult a Kriza János Néprajzi Társaság, amelynek választmányi tagja. Mi a véleménye: tehetne-e többet a KJNT a változó-alakuló népi kultúra megmentése, megőrzése terén, és mire kellene odafigyelniük jobban, hogy a valódi népi szellemi és tárgyi értékek ne vesszenek el, maradjanak meg az utókornak?

- Nincs tudomásom arról, hogy jelenleg is választmányi tagja lennék a társaságnak, sőt arról sincs, hogy van-e és milyen összetételű most a választmánya. Ez nyilván az én hiányosságom, mert az utóbbi időben a sokféle egyéb elfoglaltságom mellett a társasági üléseken, konferenciákon is foghíjasan vettem részt, nem úgy, mint az első időkben, amikor több vándorgyűlésnek szervezője és előadója is lehettem. A Kriza János Néprajzi Társaság az elmúlt negyedszázadban igen gazdag tevékenységet fejtett ki, gondolok a rendszeres tematikus konferenciákra, vándorgyűlésekre, évkönyv- és könyvkiadásra, archívum és dokumentációs központ kialakítására, múzeumok és tájházak létrehozásának segítésére, a néprajzosok összefogására, a tudományos teljesítmények támogatására, értékelésére. A kérdésben megbújó aggodalmat is érteni vélem: a kezdeti eufórikus időszakban széles körű, mondhatni tömegalapú volt, vándorgyűlései, vidéki konferenciái révén jobban összefogta az Erdély különböző tájain élő lelkes, öntevékeny néprajzosokat, a népi kultúra pártolóit és a kevés szakembert. Napjainkra belterjesebbé vált, de azt is mondhatnám, hogy szakmaibbá. Nemzedékváltás történt, felnőttek a kolozsvári egyetem fiatal néprajzosai, antropológusai és ez a nemzedék másképpen közeledik a változó, alakuló népi kultúra jelenségeihez, mint az azelőttiek. Ebben a paradigmaváltásban sokszor szétválni látszik a komoly szakmaiság és a népi kultúra megőrzésének jószándékú, de esetleg elhibázott igénye és cselekvése. Máskülönbén erről az a véleményem, hogy egy szakmai

társaság önmagában nem tudhat megmenteni, sem megőrizni egy kultúrát, nem is az a rendeltetése, de hozzájárulhat kutatásai révén az értékek felismeréséhez, tudatosításához és ezáltal a fennmaradásukhoz. Ebből a szempontból igen biztatónak tartom, hogy a KJNT dr. Pozsony Ferenc akadémikus vezetésével aktívan bekapcsolódott az Erdélyi Magyar Értéktár létrehozásába, és máris olyan értékeket tarthatunk számon a csíksomlyói búcsú mellett a népi kultúrából, mint a kürtöskalács, a Nyárádmente népi építészete, a havadtői régi temető síremlékei, és remélhetően ez még csak a kezdet.

- *Több évig volt az Új Élet, '90 után pedig a nevet cserélő Erdélyi Figyelő belső munkatársa, amely 1994-ben megszűnt. Ön szerint miért szűnt meg az a lap, amit korábban Sütő András főszerkesztett, s több mint 30 éven keresztül sikeresen tükrözte az erdélyi magyar színházi és művészeti világ értékeit?*

- Most így utólag ennek legalább három okát látom. Az egyik, hogy az 1989 utáni mozgalmas időszakban megváltozott az írott sajtó funkciója, nyelvezete és az olvasói igény is. A friss hírek, az aktualitások érdekelték inkább az embereket, nem a kulturális és művészeti eseményekről szóló utólagos beszámolók. Az addig megszokott sorok közé rejtett üzenet megtalálása, a sorok közötti olvasás élvezete, művészete időszerűtlenné vált, durván nevéen kellett nevezni a dolgokat. Ennek jobban megfelelték a napilapok. Garmadával jelentek meg az erdélyi magyar sajtópiacon, de egymás után megszűntek a hagyományos hetilapok, mint a *Falvak Dolgozó Népe*, az *Iffjúmunkás*, a *Munkásélet*, a *Dolgozó Nő* és utódja a *Családi Tükör*, később *A Hét* is. A másik ok a privatizáció nyomora, az anyagi nehézségek, a papírkrízis, és ezek nyomán a nyomtatás, a kivitelezés színvonalának zuhanása, ami egy képes lap esetében átmenetileg is megengedhetetlen. A harmadik: Sütő András főszerkesztő nyugdíjba kényszerítése és meghurcoltatása után a lap mellől kezdett elfogyni a levegő. Addig nemcsak szerkesztőség, hanem anyanyelvi-kulturális fórum is volt, országos intézmény. Meg kellett volna találni a helyét az új sajtópiacon is, mint ahogy több hetilapunk és folyóiratunk megtalálta. A könyvtára viszont adományként megtalálta másodlagos helyét, szerepét a Kántor-Tanítóképző Főiskolán.

- 1990-ben megalakul a Marosvásárhelyi Kántor-Tanítóképző Főiskola, amelynek 21 éven át Ön volt igazgató-tanára. Mi adta az ötletet, hogy ebbe belevágjon? Meséljen a kezdeti, indulási nehézségekről, a nagykőrösi Károli Gáspár testvérintézettel kötött szerződésről és a későbbi együttműködésről.

- Ez nem egyik napról a másikra történő ötletszerű döntés volt, sokat gondolkoztam, vívódtam magamban, amíg elvállaltam a Kántor-Tanítóképző Főiskola igazgatói tisztségét 1993 szeptemberében. Az 1990 őszen alakult egyházi főiskola tanrendjébe az állami posztliceális tanítóképzőkéhez hasonlóan beiktatták a néprajz-folklór tanítását és ezzel 1991-től engem bíztak meg - az előző tanévben nem volt gazdája -, én pedig kedvet éreztem erre a szívemhez közel álló feladatra.

A főiskola létrehozását az tette szükségessé, hogy a '89-es kedvező romániai változások után Erdély-szerte nagy hiány mutatkozott magyar tanítóknban, keresztény értelmiségiekben, csak Maros megyében több mint száznnyolcvan magyar tanítóra lett volna szükség, gyülekezeteinkben pedig képzett kántorokra, énekvezérekre. A történelmi magyar egyházak marosvásárhelyi képviselői és az RMDSZ akkori Maros megyei szervezete, az alapítók, legfőbb indítéknak a jövő generáció neveléséért érzett felelősségüket tartották. Az iskola vezetésére az alapító református, római katolikus, unitárius és evangélikus egyházak képviselőiből és szaktanárokból kuratórium alakult, amely Fülöp G. Dénest, a vártemplom lelkipásztorát választotta egyházi megbízottnak és Varga Erzsébet pedagógia-lélektan szakos tanárnőt bízta meg az ügyvezetéssel. A tanintézmény céljául azt a szándékot fogalmazták meg, hogy a magyar egyházi és világi kultúrában jelentős szerepet betöltő, nagy hagyományú kántor-tanítói hivatásra neveljen a változás korát élő erdélyi társadalomban is. Ennek a nemes célnak az elérésében, a kedvezőnek vélt történelmi pillanat ellenére nagy akadályokba ütköztek. Sok kérelmezéssel, kilincseléssel két évbe telt, míg az Oktatási Minisztérium nyilvántartásba vette - mint egyházi magánkezdeményezés alapján létező iskolát, de állami támogatás biztosítása nélkül, és egy újabb esztendőbe, amíg megkapta működésének minisztériumi engedélyezését.

Oktatóként ebben az időben egyre jobban belecsöppentem és lassan elmerültem az iskolaszervezési gondokban is. Egy nagykőrösi néprajzi szeminárium idején, 1992 júliusában, a marosvásárhelyi vártemplom

testvérgyülekezeti kapcsolata révén sikerült testvériskolai megállapodást kötni az akkor éppen újjáalakult és önállósodott Dunamelléki és Nagykőrösi Hitoktató és Tanítóképző Főiskola vezetőivel, és ennek alapján a marosvásárhelyi főiskola a nagykőrösi kihelyezett tagozataként is működik, mindkettő manapság a Károli Gáspár Református Egyetem keretében. A romániai állami jóváhagyást végül az Erdélyi Református Egyházkerület illetékeseinek sikerült kicsikarniuk egy újabb esztendő elteltével. Nem ért meglepetésként Fülöp G. Dénes kérése, mégis új helyzet elé állított, hogy a nyugdíjba kívánckozó Erzsike néni helyett vállaljam el az igazgatást – mi ez egy sóvidékinek?! Ezzel sok mindent elmondott áldott emlékü lelkipásztor barátunk. Azt, hogy ő is sóvidéki, alsósófalvi és előbb szerzett tanítói oklevelet Székelykeresztúron, mint teológiáit Kolozsváron, parókiája értelmiségi zárándokhelyé vált mindenütt, ahol szolgált, de különösen Marosvásárhelyen. Varga Erzsébet is sóvidéki, korondi és székely ruhába öltözik minden iskolai ünnepen, hát jöjjön most egy fiatalabb parajdi, álljon a gátra vagy a tornác küszöbére. Gellért Sándor többször idézett versének soraival biztatott: *„Nagy idő jöttével – bármi legyen bére – / Valakinek állni kell a tornác küszöbére”*. A végső lökést az adta, hogy falujárásaim, családi indíttatásom, vallásos neveltetésem, tanári-újságírói tapasztalataim alapján mélységesen egyetértettem a főiskola meghirdetett céljaival, és azzal is, hogy valakinek állni kell a tornác küszöbére, s hát mikor, ha nem most. Akkor meg sem fordult a fejemben, hogy több mint húsz évig fog tartani, senki nem irigylő majd igazgatóságomat, nem számolja a „mandátumaim lejártát”, lehet azért, mert végig szolgálatnak és nem hivatali elfoglaltságnak, igazgatói széknek tekintettem.

- Mikor hagyta el az első kántor-tanító csapat az intézetet, s azóta hányan vezettek Marosvásárhelyen?

- Az első évfolyamra, két osztályba 60 hallgatót vettek fel, akik közül 20-an már helyettes tanítóként dolgoztak. Az induláskor inkább Marosvásárhelyről és környékéről jöttek a fiatalok. A diákok lélekszáma 1993-ra 112-re emelkedett, és a lemorzsolódás elenyészővé vált. Az iskola megismerésével fokozatosan bővült a kör, Erdély minden vidékéről jöttek a hallgatók: Sepsiszentgyörgytől Nagybanyáig, Nagyenyedtől Csíkszeredáig, a székelységből, tömbmagyarságból és a szór-

ványvidékekről is. Ebben a nehéz időszakban az iskola fennmaradását a felekezeti összefogás, a tanárok és lelkészek önzetlen hozzáállása, a hallgatók kitartása, és nem utolsósorban a külföldi testvéregyházak, gyülekezetek és magánszemélyek támogatása biztosította. Az első évben 35 szaktanár és 4 lelkész díjmentesen, majd a második és harmadik évben szimbolikus óradíjért vállalták a tanítást, nem nehéz kimondani ma sem, ki kell hát mondanunk: magyar kultúránk, anyanyelvünk, egyházaink iránti hűségből és hitbéli meggyőződésből. Hatévi kitartó szervezőmunka után 1996-ban jutott oda főiskolánk, hogy végzettjeink nemcsak pedagógiai-zenei rátermettségüket, elhivatottságukat bizonyíthatták az osztálytermekben, hanem a zavaros idők korlátozó törvényei alapján is végleges tanítói állást nyerhettek. Kialakult az iskola struktúrája, egyszerre 120-130 diák tartozott a hatáskörébe. Nem nagy létszám ez, de mint egy nagycsaládban vagy kisebb gyülekezetben, mindenki mindenkit ismerhetett. Ismertük végzettjeink sorsának alakulását is. Általában ott tanítottak, ahonnan jöttek: nemcsak a Nyárádmunte, Marosmunte, Küküllőmunte falvaiban és városaiban, hanem Hargita, Kovászna, Fehér, Brassó, Szeben, Hunyad, Arad, Szilágy, Bihar, Szatmár megyében is. Tudtuk, hogy nincs külföldre áramlás, vállalják a tisztességet, gyermekeink tanítását és növekvő számban a gyülekezeti kántori szolgálatot is.

Az alapítása óta eltelt negyedszázadban főiskolánkon ezren végeztek mint tanítók (először posztliceális, majd egyetemi alapképzési oklevéllel), közülük háromszázan megszerezték a református vagy a római katolikus, unitárius, evangélikus vagy baptista felekezeti kántori oklevelet is. Erdélyi magyar nemzeti közösségünk számára ez már jelentős értelmiségi lélekszám, jól tudván azt, hogy „nem a sokaság, hanem a lélek”, „a kiművelt emberfők” tehetnek csuda dolgokat. Ahogyan záró szakdolgozataik témája, üzenete valamiképpen kapcsolódik itthoni világunkhoz, szellemi tájunkhoz, egyházi és világi kultúránkhoz, az erdélyi lámpások fényéhez, úgy viselik, élnek lámpás mivoltukat, szerte Erdélyben erdélyiségüket, Kányádi Sándor szavával: „akár a bőrt a testükön”. Végzettjeink 90%-ban a szülőföldön keresik a megélhetést, a hivatást és a boldogulás útjait. A külföldre távozók közül is legtöbben erdélyi magyar kultúránk szolgálatában állnak, pl. van, aki Londonban vezet magyar óvodát. Vagy mondjak egy friss példát: 2017. július elején 20 éves találkozóra gyűltek össze az 1997-ben végzettek a vártemplom

gótikus termébe. Jöttek Háromszékről, Csíkból, Gyergyóból, Maros megyéből sokan, Nagyenyedről, Nagykárolyból, Beszterce vidékéről és Budapestről. A 29-ből három igazoltan hiányzott, csak kettő helyzetét nem ismerték, történeteikből, beszámolóikból kitelne egy kötet. Jászberényi Gyöngyvér évfolyamvezető tanárnővel összeírtuk gyermekeik nevét és számát is: jóval hatvanon felülre jutottunk a számolásban.

- *Egy kötet is megjelent, amely a főiskola megalapításának kerek évfordulójára írodott: Iskola a magasban, iskola a mélyben cím alatt...*

- Az említett vaskos könyvet a főiskola alapításának 20. évfordulójára jelentettük meg, de nem egyszerezőjű iskolatörténet, hiszen több mint 30 lelkész, egyetemi tanár, zenetudós, orgonaművész, újságíró, diák igehirdetéséből, előadásából, iskolánkkal kapcsolatos hírlapi cikkekből, vallomásából állítottam össze. Aki végiglapozza, talán kívülállóként is elfogadja akkori kuratóriumi elnökünknek, Ötvös József vártemplomi lekipásztornak az előljáró sorokban olvasható megállapítást: „Ez a könyv nem történelmi visszatekintés, se nem művelődéstörténeti vagy neveléstudományi kiértékelés, de összességében annak is helytálló. Egyszerűen csak két évtized hitének összeszedett dokumentuma”. S talán megéri azt is, miért iskola a magasban a cím első fele. Iskola a magasban – akár a haza, abban a sokszor eszembe jutó Illyés Gyula-versben. De iskola a mélyben? Igen. Sem épülete, sem önálló tanári kara, sem fenntartója, sem biztos anyagi alapja nem volt. Az első években összesen 16 helyiségben folyt az oktatás, beleértve a templomokat, gyülekezeti tanácstermeket is. A '90-es évek második felében felépült a vártemplom öregotthona, amelynek három földszinti helyiségét tanteremként használhattuk. Intézményvezetőként sokszor éreztem úgy, hogy mélységek közelében járunk, sokszor kellett keresni a kivezető utat, sokszor vezetőink sem tudták, hogy mit kezdjenek ezzel az iskolával, de hadd ne soroljam... Újból Ötvös József előljáró szavait idézem: „Ennyi, de méltósággal írjuk le: megérte”.

- *Oktatói tevékenységéhez szorosan hozzátartozott az egyházzolgálati és népismereti táborok szervezése Erdély különböző vidékein a marosvásárhelyi és a nagykovácsi főiskolák hallgatói részére. Miért tartotta fontosnak e táborok létrejöttét és folyamatos működtetését?*

- A néprajzi előadások és szemináriumok kiegészítéseképpen a hallgatók gyűjtést végeztek saját vagy szüleik, nagyszüleik falujában, s ők maguk csodálkoztak a legjobban, hogy olyan énekekkel, szokásokkal, játékokkal ismerkedtek meg, amelyekről addig nem volt tudomásuk, bár úgy gondolták, ismerik a falut. Másik nagy élményként arról számoltak be, hogy az idősek, általában a falusiak, mekkora szeretettel fogadták őket, mennyire örültek, hogy valaki kíváncsi az ő tudásukra, az ő emlékeikre. Ezek a gyűjtési és élménybeszámolók arra is rádőbentettek, hogy hallgatóink - bár jórészt falusi származásúak - nem ismerik vagy csak nagyon felszínesen, eljövendő hivatásuk színterét, a falu világát. Sokuk számára a falu az elmaradottságot, a zártságot, a nehéz munkát, az öregeket jelentette, idegenkedtek tőle. E két ellentétes beállítódás megfigyelése az 1992-93-as tanév végén arra ösztönzött, hogy néprajzi tanulmányaikat ne tekintsem befejezettnek az osztályzattal; nyári terepgyakorlattal folytattuk, néprajzi táborral. Az első években olyan falvakba, vidékekre vittem diákjaimat, melyeket magam is jól ismertem, mert népszokásokat gyűjtöttem ott. Marosvásárhely környékével kezdtek: '93 nyarán a Nyárádmunte, '94-ben Marosmente, '95-ben a székely Mezőség, '96-ban a mezőségi szórványvidék, '97-ben a Nagyenyed vidéki, '98-ban Küküllőmente falvait jártuk be, hogy csak az első öt évet említsem, aztán következtek a távolabbi vidékek, Csík, Gyimes, Háromszék, Brassó, Szeben, Hunyad megye. A nyári terepgyakorlat néhány év múlva várva-várt iskolai eseménnyé vált. Eredetileg és diáknyelven néprajzi tábor, saját megfogalmazásomban és az iratokban: egyházzolgálati és népismereti tanulmányút. A tábor egyik célja az otthonosságérzet, az erdélyi tájhoz, a faluhoz való érzelmi kötődés kialakítása volt. Dsida Jenővel vallom, hogy „rémít a falvak csendje” (*Psalmus Hungaricus*), az énekeit, szokásait és lassan szavait, anyanyelvét is levetkőző és a fiataloktól elhagyott falvak csendje. A táborok idején megismerhettük az erkölcsi szokásrendet, gazdászellemet, falusi lelkészekről gyülekezet- és közösségformálást, tanítóiktól élettapasztatatot és hivatástudatot tanulhattunk. Egyszerű embereknél voltunk elszállásolva, a kisgyermek körében a diákok átélhették a kántortanítói hivatás nehéz szépségét. A különböző vidékekről származó, más-más felekezethez tartozó diákok vagy az erdélyiek és anyaországiak, felvidékiek egymást is jobban megismerhették, barátokká válhattak. Fontosnak tartottam, hogy a táborok

idején jövő pedagógusainkat, fiatal népnevelőinket őszintén, a gondokat, sokféle erdélyi nyomorúságunkat sem takargatva vezessük be kisebbségi életünk mindennapjaiba, de úgy, hogy minél több lelki, felemelő élményben is legyen részük, hogy majd egy-egy közösség szolgálatát felkészülten vállalhassák. A táborok programját úgy igyekeztem összeállítani, hogy a felkeresett falvak között legyenek életerős, nagy közösségek, lehetőleg mindenik történelmi magyar felekezetből, és kicsi elhagyatott falvak, sőt lelkész nélküli gyülekezetek is, melyeket senki sem látogatott meg évek óta. Rendszerint egy-két napot töltöttünk egy településen, a gyülekezetek vendégszeretetét élvezve. A résztvevő diákok száma általában 25-30 fő volt, ez az ideális csapatlétszám. Minden felkeresett faluban rangos zeneszerzők kórusműveiből, hitvalló énekekből és erdélyi magyar költők verseiből álló műsort mutattunk be. Istentiszteleteken a legjobbak kántori szolgálatot vállaltak, rég nem hallott orgonákat szólaltattak meg, s rendre beletanultak a vezénylésbe, a karmesteri feladatot is ellátták. Találkozókat szerveztünk az iskolás gyerekekkel és a falubeli ifjakkal, együtt énekeltek és táncoltak diákjainkkal, ismerkedtek és barátkoztak a „kicsi tanító néikkel”. Kis csoportokban a településről, annak nyelvjárásáról, családneveiről, történetéről, legendáiról, egyházi életéről, kedvelt énekeiről, szokásairól, templomi ígéről, más falvakkal való kapcsolatairól, iskolai gondjairól stb. gyűjtöttünk adatokat, nem a tudományos kutatás igényével, hanem a tudatos és aktív viszonyulás szándékával. A tábor végén kibeszéltük élményeinket. Legjobban annak örültem, ha ilyenkor az is elhangzott egy-egy beszámolóban: én abba a faluba szívesen mennék tanítani, én ott elvállalnám a kántori állást...

- Meddig kell vagy érdemes tovább folytatni a magyar kántor-tanító képzést Erdélyben, figyelembe véve, hogy megmaradjon egy egészséges egyensúly a végzetek számarányát és az elhelyezkedési lehetőségeket illetően?

- Tanítókra, óvodapedagógusokra, egyházzenészekre és velük rokon művelődési szakemberekre még sokáig, mindig is szüksége lesz az erdélyi magyar társadalomnak. Eddig mindenkinek sikerült előbb-utóbb elhelyezkednie a végzettségének megfelelően. Akik régebben végeztek, ma már az erdélyi pedagógustársadalom derékhadához tartoznak, iskolaigazgatók, pedagógiai vezetők is. Az erdélyi egyházak-

nak 300 diplomás kántort adtunk, egyházi és zenei szolgálatuk Gyimesközéploktól Nagyváradig, Nagyenyedtől, Szászvárostól Székelyudvarhelyig, Sepsiszentgyörgytől Kolozsvárig, Aranyosegerbegytől Segesvárig és Barótig behálózza az egyházközségeket, iskolákat, művelődési intézményeket, nem beszélve Marosvásárhelyről és környékéről. Más kérdés az, hogy jelenleg a tanítói állások sokfelé telítve vannak, ennek legfőbb oka az erdélyi magyar gyermeklétszám csökkenése, másutt viszont keresik az óvodapedagógusokat, tanítókat, olyanokat, akik a „templom és iskola” szellemiségében végzik munkájukat. Kevesebben, de a jól felkészült, sokféle feladatnak megfelelő fiatal pedagógusok ezután is azonnal elhelyezkedhetnek a pályán. A kántorképzést illetően még nagyobb szükség lenne a képzett egyházzeneészekre, mert különösen a református és unitárius gyülekezetek többségében szakképzetlenek szolgálnak, vagy éppen betöltetlenek a kántori állások. Fontos lenne az is, hogy egyensúly legyen a főiskolai színvonalú tanítói-kántori értelmiségi munka és annak anyagi (fizetésbeli) és szélesebb társadalmi-egyházi megbecsültsége, rangja között. Ebben mentalitás-változást sürget a jövőnk.

– *Kutatási területe az erdélyi magyar népszokások, a vallási néprajz és a kultúra táji-történeti-területi tagolódása. Milyen fontos aktuális teendőket lát ezen a téren, hogyan lehetne tovább éltetni az erdélyi magyarság szokáskultúráját?*

– A kutatónak – bármelyik területen dolgozik – az a dolga, hogy a legjobbnak vélt módszerrel a vizsgálandó témát minél alaposabban megismerje, adatok alapján elemezze, feltárja az összefüggéseket vagy újabbakat találjon, bizonyítson, bemutassa az eredményeit és elhelyezze az adott tudomány rendszerében, vagyis: megoldjon egy kutatási feladatot. Így van ez a néprajztudományban is, a kutatásnak elsősorban nem a tovább éltetés a célja, de természetes módon hozzájárul ehhez. A három említett területnél maradván az eddig ismert történeti Marosszék mellett-helyett történeti, nyelvjárási, ökológiai, identitásbeli és más tényezők, jelenségek segítségével próbáltam meghatározni a Marosszék néprajzi tájat és kulturális régiót, amely az előbbinél jóval nagyobb és összetettebb kultúrájú kontaktóza a székelység és a mezőségi magyarság, valamint az egykor szászok lakta vidékek között. Ebben éppen a kalendárium népszokások előzetes gyűjtése és kutatása

segített, ezek pedig szorosan kapcsolódnak a felekezetek sajátos egyházi kultúrájához és a népi vallásossághoz. Összefüggenek, nem lehet élesen elválasztani egymástól, mint ahogy az ünnepi népszokásokban sem lehet mereven elválasztani a szakrális és a profán elemeket. Tudomásul kell vennünk, hogy a szokáskultúra állandó változásban van, és ez a folyamat az utóbbi negyedszázadban erőteljesen felgyorsult. Nagyon a regionális és lokális, felekezetbeli és nemzedékbeli különbségek, bár létezik az egységesülő tendencia is, ami a hagyományos szokások visszaszorulásában nyilvánul meg. Általánosítva mondható, hogy megszűnt vagy megszűnőben a közelmúltig természetes, spontán, családbeli, kisközösségi hagyományozódás éltető ereje, ez manapság jórészt az intézményekre, iskolákra, egyházakra, egyesületekre stb. hárul. Másrészt észrevehető, hogy nőtt, terebélyesedett a szokáshagyományainkhoz tudatosan ragaszkodók, azokat megőrizve-változtatva éltetni akarók köre, éppen az ösztönző intézmények hatására. Ebben a folyamatban az lehetne a néprajzosok dolga, hogy az eddig kutatások alapján feltárt erdélyi népszokásainkat ismeretterjesztő kiadványok, kézikönyvek segítségével megismertessék a közművelődési szakemberekkel, pedagógusokkal és a nagyközönséggel, mert tapasztalataim szerint ezen a téren nagyon hiányok. Ha jobban ismernék a vidékükre, falujukra jellemző egykori és rejtetten, bűvópattaként ma is élő ünnepi és hétköznapi szokásokat, gyermekjátékokat, magát a szokásrendet és szerepét a közösség életében, akkor talán ritkábban fordulna elő, hogy a könnyebben „emészthető” divatos, rendszerint táj-, kultúra- és identitásidegen produkciók előnyben részesítését neveznék hagyományápolásnak. Voltam olyan falunapon, amelynek programja a falu hagyományos kultúrája köré (is) szerveződött, és minden nemzedék otthonosan érezte magát benne, de olyan falunapi műsorrenddel is példálózhatnék, amelyből éppen a saját közösség egyedi, rá jellemző kultúrája hiányzott.

- Eddig megjelent 7 önálló kötete, 55 tanulmánya és 115 néprajzi írása mellett fontosnak tartotta, hogy 20 néprajzi kisfilmnek legyen a szerzője, társszerzője, amelyek közül kettő nemzetközi díjat nyert. Milyen filmekről van szó, esetleg a szakma művelői, az érdeklődők hol tekinthetik meg azokat? Mennyivel ad többet egy film az olvasónak, nézőnek, mint egy kötet?

- Igen, valóban fontosnak tartottam, hogy a dokumentált néprajzi jelenség vizuálisan is felidézhető, megszemlélhető, átélhető legyen. Amikor a hetvenes években a sóvidéki dramatikus szokások gyűjtésébe fogtam és fényképeket kerestem, alig találtam egy-két régebbi felvételt, nemhogy a szokás egészét bemutató sorozatot. Ez a másutt is tapasztalt helyzet ösztönzött arra, hogy olyan szélesebb pásmájú népszokásgyűjtésbe kezdjek, amely nem elégszik meg az emlékek és más adatok, a cselekvéssor, a szöveg, az énekek, a háttérinformációk írásbeli rögzítésével, hanem célja az is, hogy a fotográfia és a film képi többleteszközeivel dokumentálja a szokásokat és az azokban otthonosan élő, mozgó, játszó embereket. A nyolcvanas években Bálint Zsigmond fotóművész barátommal kezdtük járni a falvakat. Olyan udvarhelyszéki és maroszéki falvakat jártunk egyre növekvő szívszorongással, melyeket lassú pusztulásra ítélt a ceauşescu „falurendezés”. Az akkor készült népi gyermekjátékokat, mesterségeket, népviseletet, fonóbeli és farsangi szokásokat megörökítő fényképek vizuális értékükön túl társadalom- és mentalitástörténeti jelentőséggel is feltöltődtek.

Néprajzi kisfilmet először Schnedarek Ervinnel készítettünk 1983-ban az alsósófalvi fonójátékokról, amely mára sajnos elveszett a marosvásárhelyi szakszervezeti kultúrház raktárából. A kilencvenes években Miholcsa Gyulával vettük filmre és Bálint Zsigmond fényképezte az illyésmezei betlehemezést, a nyárádselyei istvánózást, a szentgericei csutakhúzást, a mezőkölpényi, mezőpaniti, szásznádasi és szentháromsági farsangi játékokat és a Kis-Küküllő menti Csávás óesztendei tüzeskerék gurítási szokását, Birinyi Józseffel és Tari Jánossal pedig az alsósófalvi farsangtemetésről készült egy félórás antropológia film. A csávási tüzeskerék gurítás filmjét 1996-ban kiválasztották a Göttingeni Nemzetközi filmfesztiválra és azon díjazták. A kétezres évek elején Kötő Zsolt kolozsvári filmes szakemberrel és Karácsony Molnár Erika budapesti néprajzossal közösen készítettünk kisfilmeket a nyárádselyi, marosmenti, sóvidéki, gyergyói, mezőségi karácsonyi, farsangi, húsvéti és pünkösdi népszokásokról. Ezek közül a *Farsang farkán* című húszperces film (torockói, kibédi és beresztelki farsangvégi dramatikus szokásjátékok 2000-ben) a magyar néprajzi és antropológiai filmek szemlélén, az első dialektus filmfesztiválon 2002-ben a zsűri különdíját kapta. Ezt nem a dicsekvés mondatja velem, ezek az elismerések az erdélyi magyar szokáskultúrának, népünk

színházának szóltak, talán sikerült valamit érzékeltetni ebből a nézőknek is, részesévé válhattak, benne élhettek az eseményekben vagy újra átélhették azokat. Dokumentáris, vizuális, dramaturgiai és egyéb többletértékük révén felhasználhatók az előbbieken említett szokásfelújításokban is, mint ahogy többfelé fel is használták, például Mezőpanitban és Szentgericén. Ezeket a filmeket a bukaresti televízió magyar adása, majd a Duna Tv többször sugározta, de elérhetőségük korlátozott, néhány példány van belőlük a főiskolánk könyvtárában oktatói segédanyagként, rendszerezésük, netán filmsorozattá alakításuk és közrebocsátásuk jövőbeni teendő.

- *Előadásokat tartott a Debreceni Egyetem néprajz szakos hallgatóinak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklor Tanszékén, a marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemen, és a Gouda-i Tanárképző Főiskolán (Hollandia). Milyen emlékei vannak e felsőoktatási intézményekről, mennyire érdekli a külföldi diákokat az erdélyi népi kultúra?*

- Csak a hollandiai intézményről szólnék, hiszen az előbbieket diákjai magyar anyanyelvűek és kultúrájúak, választott szakmájuk, hivatásuk révén kapcsolódnak az erdélyi népi kultúrához. Az ezredfordulón egyházi és egyetemi keretben elég szoros partnerkapcsolat alakult ki a Gouda-i tanárképző főiskolával, kölcsönös tanár-diák látogatások, előadások, pedagógiai gyakorlat, sőt közös koncertek. Azt tapasztaltam, hogy holland református testvéreink, a diákok, de még a tanárok többsége is, keveset tud Erdélyről, tájairól, történelméről, etnikai és felekezeti viszonyairól, hogy hányan és hányan tanultak fiataljaink egykor a hollandiai egyetemeken Apáczaiék, Misztótfalusi Kis Miklósék korában. Ismeretterjesztő, művelődéstörténeti előadások és beszélgetések voltak ezek, mint ahogy mi is szívesen hallgattuk őket és jártuk velük együtt Hollandia szélmalmos, tulipános, csatornás tájait, felpróbtuk fapapucsait és megkóstoltuk a méltán híres goudai sajtot. Egyik hollandiai utunkon tudtam meg, hogy nekik is vannak „székeleyleik”, a frízek, jártam is Friesland (Frízföld) fővárosában, Leeuwardenben. Az egyik Gouda környéki iskolában zeneórán furcsán ismerős dallamokat hallottunk, megnéztem, miből énekelnek a tanító nénivel: Kodály Zoltán nevét láttam az énekgyűjtemény felett. Lehet, hogy nekünk szólt a magyar népdal, s a főiskolásokkal a közösen énekelt szoltár, mégis elszorult a torkom és eszembe jutott zenei nemzetnevelő

nagy mesterünk egyik megszívlelendő gondolata: legalább annyira fontos, hogy ki az énektanár egy nyírségi vagy mezőségi faluban, mint az, hogy ki a fővárosi operaház igazgatója...

– *Milyen díjakat és elismerést kapott az elmúlt 50 év során?*

– Az elsőt 1984-ben a *Korunk* folyóirat *Sors és emlékezet* pályázatára küldött, a sóvidéki szolgálólányok sorsának szociográfiai-néprajzi bemutatásáért kaptam. Adósságot törlesztettem az interjúorozattal, hiszen a tágabb családunkból is többen szolgáltak erdélyi nagyvárosokban. Főiskolai tanárként annak örültem, ha egy-egy általam irányított szakdolgozat (volt belőlük bőven) záróvizsgái dicséretben részesült, és a diákok elismerően visszajeleztek. Az utóbbi években mások is visszajeleztek: 2010-ben Károli Emlékérem, egyetemi kitüntetés, 2012-ben a Magyar Kultúra Lovagja, 2013-ban a Bethlen Gábor Alapítvány Teleki Pál-díja. 2017 májusában a Maros megyei EMKE Értékteremtők díjjal, novemberben a Kriza János Néprajzi Társaság Életműdíjjal lepett meg...

– *2012-ben megkapta a Magyar Kultúra Lovagja rendet, amely pályafutása egyik legnagyobb elismerése. Kik részesülhetnek e magas kitüntetésben?*

– Nem tudom, hogy mennyire magas, de azt tudom, hogy a lényege ódon zengésű szavunkkal a lovagiasság, mai nyelvünkben talán az önkéntesség lenne a megfelelő kifejezés. A civil társadalom, a Falvak kultúrájáért Alapítvány adományozza jelölések alapján a világ bármely táján élő arra érdemes magyarnak. Idézem az odaítélés egyik alap gondolatát: „A kultúra lovagjainak döntő többsége úgy végzi szerényen a szűkebb vagy tágabb közösség érdekében – sokszor egész életre szóló szolgálatát – hogy érte nem várt és vár elismerést”. Az elismerés azért mindenkinek jólesik, és számomra külön öröm és megtisztelő, hogy olyan jeles néprajzosoknak lehetek a rendtársa, mint Kallós Zoltán, Andrásfalvy Bertalan, Erdélyi Zsuzsanna vagy a Csíkszerdában élő, alkotó Balázs Lajos.

– *Milyen kapcsolatot ápol szülőfalujával, Parajddal, ahová tavaly meghívták Az otthonosság gyökerei című kötet bemutatójára, s meghitt, szép ünnepség lett belőle?*

– Szülőfaluja, szülővidéke természetes módon viszonyítási pontja, sőt a világ közepe lehet a néprajzosnak. Gyermekkoromban minden

folyóvízre, patakra, amit másutt megláttam, egyből rámondtam: né, itt es egy Küköllő, ott es egy Parajd pataka... Viszonyítási szabály lett egyebek mellett az is, hogy aratáskor hogyan kell pászmába állni a búzatáblában. Ha sokan arattuk az életgabonát, széles pászmába kezdtünk, hogy mindenkinek legyen nagy helye a sarlóval egy-egy maroknyi búzaszálat levágni. Ha valamelyik nap kevesebben arattunk, akkor sem kezdtünk keskenyebb pászmába, hogy gyorsabban a végére érjünk, hanem a szélesbe, az nehezebb volt és tovább tartott, de a gyakorlott arató segítette a gyengébbet. Engem is, majd én is másokat, a sarló éle nyomát, hegét máig őrzöm a bal kezemen. A pászmás szabály fontosságát csak később értettem meg igazán és a szekeresességét is. Nagyon vigyáztak, hogy mit és mennyit pakoljanak a tarisznyájába a pásztornak, az erdei munkára vagy még távolabbra menőknek, a szekereseknek. Szekeresésre jártak a parajdiak, a sóvidékiek: sót, deszkát és más faárut, szőlőkarót, borvizet és korondi korsót vittek az azokban szűkölködő vidékekre, városokba, s hoztak alföldi terményeket, zöldséget, kukoricát, lisztet, bakancsot és vásárfiát. Engem is jól felpakoltak mindenfélével, amikor elengedtek, elindítottak a szellemi szekeresesre. Mert úgy gondolom, szekeresek vagyunk mindannyian, akiknek megadatott, hogy többfelé otthon lehessünk ebben a világban, az erdélyi népi világban. Szekeresek tájak és emberek, nemzedékek, kultúrák és szokások között. Nem szakadtam el Parajdtól és környékétől, gyakran megfordulok fizikailag is arrafelé, s bár legtöbbször napomat másutt élem, a hegyek-dombok, érzelmek tetején, Rapsóné útján szinte naponta hazaszekerezem. Otthon vagyok abban a városban is, amelyben jelenleg élek és dolgozom, szeretem Vásárhelyt, de néha nagyon hiányzik a Küküllő csobogó zenéje, az esték egészséges, sós levegője, hiányzanak a gyermekkori pajtások, játszótársak...

- *Mi van a fiókban, min dolgozik jelenleg?*

- A fiókban sok minden van, amit a szellemi szekeresességben vittem-hoztam, s ebből-abból még nem pakoltam ki rendesen. Frissében az ünnepekhez kapcsolódó játékos népszokásokról szóló írásaimból állítottam össze egy kötetet sok fényképpel, amely az ősz folyamán jelent meg *Ünnepeink népi színháza* címmel. Aztán a többi is következne...

Gajdó Ágnes

ÜZENET A MÚLTBÓL. TÖBB MINT HATSZÁZ RADNÓTI-DEDIKÁCIÓ EGY KÖTETBEN

– *Bíró-Balogh Tamás: Könyvvel üzenek néked.*

Radnóti Miklós dedikációi¹ –

A dedikációkutatás rendkívül izgalmas, ám csöppet sem veszélytelen munka. Az elhivatott irodalomtörténész mindent megtesz, hogy összegyűjtse egy-egy fontos író, költő fellelhető ajánlásait, ám olykor szembesülnie kell azzal a ténnyel, hogy a magántulajdonban lévő bejegyzés nem publikálható. Hiába tartja kezében a kötetet, benne az ajánlást, nem teheti közzé, mert a tulajdonos nem engedélyezi. Holott minden adat fontos lenne. A látszólag jelentéktelen, pár szavas dedikációk éppúgy segítik az irodalmi kapcsolathálózatok fölfejtését, mint a hosszabb, netán több személyes utalást tartalmazó ajánlások.

Bíró-Balogh Tamás régóta keresi-kutatja Radnóti Miklós dedikációit, melyekből négyszáztizennégyet hét évvel ezelőtt (*A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 5.*, Szeged, 2010, Móra Ferenc Múzeum – Bába Kiadó) már közzétett. A több mint tizenöt éves kutatómunka erőfeszítéseit most igen szemrevaló kötetben csodálhatja meg az érdeklődő olvasó. Csodálhatja, igen, hiszen a sziszifuszinak tűnő munka több érdekes és értékes eredményt hozott: több mint hatszáz Radnóti-dedikáció kapott helyet a Mohammed Nur tervezte könyvben. A megjelent dedikációk száma bővíthet, s talán már a kötet megjelenésekor bővült is. Egyvalami biztos, a költő a legtöbb ajánlással ellátott könyvet barátainak, ismerőseinek adta, vagy épp recenziós példányként különböző folyóiratoknak, szerkesztőknek küldte el.

Felmerülhet a kérdés, miért is fontos mindezt kutatni, összegyűjteni. Bíró-Balogh válasza meggyőző: a „hatszáztizennégy kézjegyből álló sorozat [...] Radnóti életrajzához és kapcsolathálózatához nyújt olyan információkat, amelyek máshonnan nem nyerhetők, azaz más forrásokból pótolhatatlanok.” (8.) Lengyel Andrást idézi, aki a dedikációit

1 Budapest, 2016, Athenaeum Kiadó.

„az irodalmi élet történéseinek, a gesztusnak megfogható dokumentuma”-ként értelmezi, történeti-szociológiai vizsgálatukat pedig azért tartja elengedhetetlennek, mert „elemzésük megmutathatja, hogy az illető író [...] számára kik voltak azok az alkotók, akik – valamilyen szempontból – kitüntetett fontossággal bírtak.” (Idézi Bíró-Balogh, 7.) Ha az egy címzetthez szóló ajánlásokat vizsgáljuk, akkor a személyes kapcsolattörténet alakulását kísérhetjük figyelemmel, ha pedig egy adott kötet dedikációit nézzük végig, akkor a könyv „terjedését” és olvasóit ismerhetjük meg.

Radnóti Miklós fennmaradt ajánlásait alaposan megvizsgálva igazat adhatunk a *Meredek út* című kötet tipográfiáját készítő Haiman Györgynek, aki rámutatott arra, hogy a költő pontosan, rendezetten, jól szerkesztetten adta le kéziratait, ezzel is irányt mutatva a nyomdai elrendezéshez. A cikornyáktól mentes kalligrafikus íráskép a dedikációkban is jól látható. Bíró-Balogh felhívja a figyelmet arra is, hogy a költő kezdetben a keltezést és a helymegjelölést sem mulasztotta el, később ez egyre inkább elmaradt, ami az életrajz ismeretében nem meglepő. A címzetteknek legtöbbször a hozzájuk fűződő kapcsolata szerint ajánlotta „szeretettel” vagy „tisztelettel”, „üdvözlettel” vagy „barátsággal” az egyes köteteket, Sík Sándornak pedig egyedülálló módon „fiúi hálával” („fiúi tisztelettel” vagy „fiúi szeretettel”).

Léteznek persze bőbeszédűbb dedikációk is, melyek közül van, amelyik magára a műre reflektál, vagy épp valamely jeles alkalomból született. Előzőre példa az *Újmódi pásztorok éneke* című kötet, melynek egy megmentett példányát az elkobzás után így ajánlotta barátainak: „Germán Lászlónak és Piroskának nagyon kedves két barátomnak szeretettel adom ezt a tilos könyvet”. Az *Ikrek hava* egyik példányát sokatmondó írói vallomásnak is beillő ajánlással látta el: „Sebestyén Bélának nagyon hálásan, szeretettel, – rövid ugyan, de végre próza! – felkiáltással”. (Hogy ki volt a címzett, sajnos nem sikerült azonosítani.) Ugyancsak az *Ikrek hava* egyik példányát adta ajándékba, egyben az újesztendőt is köszöntve: „Bóka Lászlóéknak / barátsággal küldi és / boldog új esztendőt kíván: / Radnóti Miklós / 1940. Szilveszter”, de előfordult, hogy születésnap meglepetésként szolgált egy-egy dedikált kötet. Ilyen például a *Pogány köszöntő* egyedi ajánlása, mely Eidus Líviának szól: „Az én gyönyörű, harcos pajtásomnak / születésnapjára, nagyon sok szeretettel / Radnóti Miklós / A csúf kötésért a könyvkötő

felelős. / Agyon akartam verni, de még egy bűnügy...” Vagy említhetjük a költő által fordított La Fontaine-mesék kötetet, melyet 1943. november 22-én ugyancsak egy nőismerősének ajánlott: „Kende Verának / születése napján / Jean de La Fontaine / helyett csak / Radnóti Miklóstól”. Tudjuk, hogy egy-egy dedikáció pontosíthat vagy megerősíthet egy-egy visszaemlékezést, tartalmazhat életrajzi adatokat, és magában foglalhatja akár a címzett jellemzését is. „Drága Tininek / Szerelem lelkemnek virága / tán csak képzelet lehet / lélek s szerelem világa / még is lelketlen velem / Radnóti Miklós / Budapest, 1937.” – áll a *Kafka Margit művészi fejlődése* című kötetben, a címzett Klementine Tschiedel, a költő ifjúkori szerelme. A *Guillaume Apollinaire válogatott versei* című kötetet pedig a következőképpen dedikálta a költő festő ismerősének: „Czóbel Bélának, akinek Apollinaire is szívesen / dedikált volna, mély tisztelettel”. Bajor Gizit „a legnagyobb magyar színész asszonyként”, Juhász Gyulát „nagy poétaként”, Klein Sándor szegedi nyomdászt „a könyvek művészi ápolója”-ként jellemzi ajánlásában.

Ki kell emelni a kötetben szereplő unikális példányt is: Radnóti az utókornak ajánlja az *Újmódi pásztorok éneke* című gyűjteményének egyik darabját, melyben tényszerűen leírja, mi és hogyan történt: „Ezt a könyvet megjelenése után a budapesti ügyészség az egész ország területén rádiókörözéssel elkoboztatta. A vádirat szerint a kötet nyolc verse közszeméremsértést és vallásgyalázást tartalmazott.” Bíró-Balogh úgy véli, a költő ezzel palackpostát indított útjára, ami mindenképp örvendetes, hiszen a szegedi Somogyi könyvtárban fellelhető példány olvasói nemcsak a verseket ismerhették meg, hanem a könyv viszonylagos sorsát is.

Nem feledkezhetünk meg természetesen Radnóti feleségéről, Gyarmati Fanniról sem. Érdekes, hogy neki mindössze egyetlen ajánlás íródott, igaz, a *Jóság* antológia 63. oldalán található bejegyzésben megjelenik a *Két karodban* fő motívuma: „Drága, ezek a versek a Te verseid. / Engedd, hogy palánkos két karommal a / többtől most elkerítsem őket Neked. // Pedig talán nem is szereted őket. // Mindegy. // Nagyon, nagyon szeretlek és nincs / semmi más csak ez a szerelem. // És ezek a versek, amelyek Téged / dicsérnek. / Drága. Budapesten. 1929. június hó.” Az antológiában megjelent versek

alapján Baróti Dezső „átütő erejű tehetségnek” nevezte Radnóti Glatter Miklóst, dicsérte kiváló forma- és ritmusérzékét.

A *Könyvvel üzenek néked* kötet a Radnóti-kutatás egyik fontos eleme, Bíró-Balogh a tőle megszokott alapossggal járt utána minden apró részletnek, igyekezett föl kutatni az ajánlások számunkra ismeretlen címzettjeit, s még a kétes hitelű dedikációkat is bemutatja. Munkáját Erdődy Edit-díjjal jutalmazták.

Feltehetően lappanganak még a Vas Istvánnak vagy Beck Juditnak írt ajánlások, s talán fellelhetők még valahol a költő közeli barátainak, Lakatos Péter Pálnak, Kun Miklósnak vagy Schöpflin Gyulának ajándékozott kötetek is. Nem kutatható jelenleg Füst Milán, Tolnai Gábor, Aczél György, Paku Imre könyvtára, ott is rejtőzhet még érdekesség. Bízunk benne, hogy a kötetzáró, *az olvasóhoz* címzett felhívás sokakhoz eljut, és lesznek olyanok, akik újabb dedikációkkal gazdagítják majd a gyűjteményt.

Örökség (84x114 cm, olaj, vászon, 2015)

Pieldner Judit

A HAZATALÁLÁS KÖREI

- Balla Zsófia: Más ünnepek¹ -

Balla Zsófia új kötetének megjelenése ünnepi pillanat a kortárs magyar költészetben. Ünneppé teszi a rá való várakozás, a várakozás idejét pedig ciklikussá az immár másodszori hét év, amely a korábbi, *A nyár barlangja* című kötetét is megelőzte. A várakozás adventi ideje erősíti az ünnep átélését.

Amint a cím is jelzi, az ünnep az egyik téma – az egyik ciklus címe is ez, *Más ünnepek* –, amit a versek körbejárnak, szorosan kapcsolódva Balla Zsófia másik nagy témájához, a haza kérdésköréhez. *Képeslap* című, ciklusnyitó verse így kezdődik: „*Ez más tél. Más ünnepek. Másfajta illatok / hűtik a mély fagyot.*” Majd Kolozsvár képei sorjáznak, felvillanó, minden érzékre ható pillanatképekben: „*A Sétatér fáin bunda hó, mellbe harapó / a tél kékes szaga. A Vlegyásza felől / szállongó fény, a boldogság erős / sejtelme: ünnep jön.*” A képeslapba beleíródik a távolság, a képeslap egy mása a valóságnak, más valóság, amit az emlékezés kamerája rögzít. A képek személyessé, bensőséggé teszik a felidézett helyet, a máshonnan oda való visszavágyásban benne van az elringató nosztalgia – „*Kolozsvár énekel*” –, de ott van ugyanakkor az elválasztottság tudata, a tény, hogy *itt* és *ott* másak az ünnepek, más a szín, más az illat, mást tapint a kéz, másként lebben a szél. A következő vers ugyanebből a ciklusból, melynek címe *Kolozsvár*, már kijózanító tudatossággal fogalmazza meg a kötet – ha lehet ilyenről beszélni költészet és versek esetében – „tézisét”: azt, hogy „*Nincs hová, soha, visszatérni.*” A visszavágyás, a nosztalgia, amelynek hatalmába kerül az, aki magát nem ott tudja, ahol lennie kellene, hamis képet fest, hiszen maga a visszavágyott hely is megváltozott már, idegenné vált, nemcsak a térben van máshol, hanem időben is tovasodródott. A visszatérés így lehetetlen: „*Itt járok benne, minden ismerős. / De senki és semmi nem azonos / magával, csak az elmállott jelennel, / jövővel, más világgal.*” Ez már nem az a város, nem lehet az, hiszen hol van „*Kuncz, Dsida,*

1 Balla Zsófia: *Más ünnepek*. Budapest, 2016, Kalligram.

Kós, Karácsony, Járosi, / Janovics, Szabédi, Haynal, s ki még! / Hová lettek? Kivé? A sorolt nagyok tették Kolozsvárt azzá, ami volt egykoron, a kultúra otthonává, ma hiányuk rajzolja a város térképét: „*A hiányzó-kért miért / a jelenlévő, miért az élő felel?*” A vers egyrészt az idegenné vált otthonról/hazáról tanúskodik, amelynek alaptapasztalata az értékvesztettség, a hiány, másrészt pedig az elveszett haza a versben jelenítődik meg, *itt* létesül újra, és *itt* válnak újra létezővé, felvállalt múlttá az erdélyi magyar kultúra letűnt, de meghatározó alakjai. Így válik tanúsággá a vers, és tagozódik a nagy Kolozsvár-művek sorába.

A múlt rendszer hazafias költészete árnyékában az oly sokszor és oly sokféleképpen kisajátított *hazáról* írni kimondottan merész vállalkozás. Balla Zsófia költészetét végigkíséri a haza motívuma, azonban nem üres frázisként, nem zászlóra tűzött jelszóként – ennél mi sem állna távolabb Balla Zsófia szellemiségétől –, hanem egy újra és újra átgondolt, újabb és újabb képekbe rendeződő személyes, mélyen bensőséges viszonyként. „*Nem lettem pesti, csak egy itt-lakó / kolozsvári*” – ezzel a vallomással indítja *Nem lettem pesti* című versét. A szó legmélyebb értelmében hazává nem formálható Budapest és a térben időben idegenné kérgesedett Kolozsvár ívében a kétségek, a gyötrődés, az átmeneti megnyugvások, a rezignáció, az immár megmásíthatatlan *közöttiség* tapasztalatának adnak hangot a versek – mint olyan tapasztalatnak, amelyben sokan osztoznak a költővel, akik az *itthon* és az *otthon* kettősében vívódnak kétségeikkel. „Két otthon kevesebb mint egy” – mondja Balla Zsófia a *Más ünnepek* című kötetnek a Kolozsvári Televízió magyar adásában elhangzott bemutatójában. Ugyanott fogalmazza meg: „Az ember bárhová kerül, azt képviseli, ahonnan elindul” – ebben a tartásban teljesedik ki a haza fogalma, amely nem valamely külső térben, hanem odabent keresendő, az elveszített családtagok emlékében, a deportált és elpusztított, így soha nem ismert nagyszülők felidézett képében, a gyermekkor, a szülők emlékezetében, a hajdanvolt tárgyi és természeti környezetben, a követett értékekben, mindabban, ami belülről hordozható – így válhat akár a svájci Zug „*összecsuható, / kis tábori hazá*”-vá *Az óriási hárs* című, Zugban írott verseket tartalmazó ciklus, egyben a kötet záróversében (*Kis zugi hadjárat* avagy *Feldzug*). „Aki külföldre megy, az új helyen is afelé igyekszik, aki otthon volt, aki ő maga. *Az lesz, aki volt.* Ez léte folytonosságának garanciája” – írja a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémián 2015-ben elhang-

zott, *A vers hazája* című székfoglaló előadásában.² A hazakeresés kimozdul Budapest–Kolozsvár zárt rendszeréből, relativizálódik, a térbeli meghatározottságoknál az időbeli meghatározottság válik talán még fontosabbá, a múlt, amibe az identitás gyökerei nyúlnak, kirángathatatlanul. Mi több, a múlt túlnő a személyes emlékezet dimenzióján, és a kulturális emlékezet távlatában egyetemes ívűvé tágul – kihelyeződik a csillagok alá. Ahogyan például a bibliai momentumokat idéző *Hazatalálás* című versben: „*József Egyiptomban, Mária Betlehemben: / úgy maradtunk meg mi is: mások kenyéréen. / Ott sírok a ránk szakadó tömegben. // Ma kik vagyunk itt, Te meg én? // Ki más országba mész, lepje hó álmodat, / hintsed be nyomodat. / A Föld, a föld minket is befogad.*”

A személyes múlt, a szülőföld távolról nem bizonyulnak szűkös kereknek, hiszen ezen vonatkozásokban is nem kevesebbel, mint élettellel és halállal vet számot a költő. „A jó költészet, a magas költészet mindig életről és halálról szól” – mondja Balla Zsófia a már említett televíziós beszélgetésben. És nem is kell többről szólnia, hiszen nem szólhat többről, csak kevesebbről. Képek villannak, a nagyanya halálának víziója ég a tudatba kitörölhetetlenül: „*Amíg csak élek, gerincemig nézel. / Amíg csak élek, mindig fájni fogsz. / Testes batyun ülsz. Meztelen mozogsz / előre. A viasz tömbjét feszítő / fény fog fullasztani, kigyó áramlatok. / Haláloed kiszökődös sok mázsás árny közül.*” (*Nagyanyám ovális keretben*).

Ahogyan Kányádi Sándor írja *Sárga kankalin* című versében: „*Fekete pohárban / sárga kankalin. // Sokasodnak / halottaim*” – úgy „*gyűlnek, egyre gyűlnek*” a halottak, akikre egy-egy gyászversben emlékezik Balla Zsófia. Az „alkalmi” költészetből a létre való egyetemes reflexióvá táguló gyászverseket egyszerre hatja át a fájdalom és a lázadás, ezekben a versekben a tét a végső, ami adatik az író embernek: a kimondhatatlan kimondása, az elfogadhatatlan szavakba öntése. A *Hiányok kertje* című ciklusban egymás mellett szerepelnek, egymást ellenpontosza-erősítve, *Látom a földről* cím alatt, az Esterházy Péter 50. születésnapjára (*Az élet delén*), betegségére (*Hogy gyógyíthatatlan*) és halálára (*Elégia*) írott versek. „*Jössz, mész, most még itt vagy / és már nem vagy itt*” – olvassuk a közbülső darabban, nincs ennél „egyszerűbb”, egyben nyugtalanítóbb megfogalmazása a halállal való szembenézés kíméletlenségének. „*Hogy itt voltál – magas eget adott*” – írja az *Elégiában*;

2 Balla Zsófia: *A vers hazája*. *Székelyföld*, XIX. évf., 7. sz., 51–75. 71.

megint csak, talán nincs ennél pontosabb és tiszteletadóbb megfogalmazása annak, hogy mit jelenthet egy ember, egy barát, egy kivételes személyiség, amit Esterházy Péter jelentett nemcsak az író társ, hanem az egyetemes magyar kultúra számára.

A magas eget érezzük Balla Zsófia befelé táguló univerzumában is, a kultúrába vetett feltétlen hitet és bizalmat, az erkölcsi tartást, „a mindenséggel mérd magad” József Attila-i étoszát. Ahogyan a konkrét élethelyzet elrugaszkozik a szűkebb meghatározottságoktól, a kialudt lámpák között a sötétben elérni kívánt kolostor-kaputól, és a „csilló öröklét” tágabb mezeje felé, felfelé fordul a tekintet *A szünet csodája* című versben: „*Nem mélyből, hanem az égből kiált, / hogy harsány, folt lámpáink mögött mindig ott van / a csilló öröklét. Együtt süvít a csillagokkal. / Régi nyarak remegnek ezer csillagjegyén. / S mi vakon lépegetünk a nálunk nagyobbban. // Van olyan ég, melyben otthon vagyunk.*” Ez az egyetemes otthon épül a haza partikulárisabb fogalma fölé, ami a létet el tudja emelni a földtől, a testtől a metafizikai, a transzcendens felé, ami értelmet adhat az emberi létnek. A test és a világegyetem egymásra vetítésének képeiben a kedvelt nagy költőelőd, József Attila hatását érezhetjük, mintha ő fogná Balla Zsófia ceruzáját a *Földi éjszakák* című versben: „*A testem világegyetem, minden szabott napban újrakél, / több égítést kering benne, s napok közt sűrű éj, / sűrű fény, a tudat hasadékain átüt a szabály, / a természeti törvényen a szabálytalan szenvedély.*” Ahogyan Rilke, a másik nagy kedvenc „fogását” vélhetjük tettenérni a következő sorokban, amelyek az élés imperatívuszát fogalmazzák meg: „*Nincs nagyobb esély az örömrre: élj. / Nincs más esély az igazságra: élj. / Élj, akkor is, ha már nem érdemes.*” (*Végtelen sorok*). Rainer Maria Rilke, Babits Mihály, József Attila, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Kányádi Sándor – és aki szintén nagy hatással volt látás- és képalkotási módjára –, Wislawa Szymborska a legnagyobbak, akikhez igazodik Balla Zsófia magas költészete, akiket „bújtat” soraiban, előhív rájátszásaiban, akikhez méri magát, egyetemes értékekre törekedve, kompromisszumot nem ismerve a mesterségben.

Ciklusokba rendeződve, illetve a ciklusokon átívelően további témák a kötetben az álom (*Az álom tükrei*), az öregedő test (*A szép fegyverkovácsné levele*), az Istennel való viszony (*Glossza a tízparancsolathoz*) – az Istennel való perlekedésnek nagy hagyománya van a magyar irodalomban –, az utazás (*Vonatok*), az elesettekkel való szolidaritás

(*Metró, aluljáró*), a társ (*Két időnk*), a szeretet (*Sietni kell*). A mesteriséghez a formai bravúr is hozzátartozik. A kötetben a verstípusok nagy változatossága lelhető fel, a szabadversektől a kötött formáig, a nagy eszmélet-versektől (*Földi éjszakák*) a képeslap-versekig, pillanatképekig (*Képeslap, Pillanatképek*), a daltól (*Asszonydalok*), tánctól (*A bohóc táncai*) a glosszáig (*Glossza a tízparancsolathoz*), elégiáig (*Elégia*). A zene nemcsak a megverselt táncok ütemében, a zenei műfajokban való gondolkodásban, illetve a konkrét zeneművekre, hangszerekre való utalásokban van jelen, hanem a kötetkompozíció, a nagy egész összhangzatában, polifón struktúrájában, az idő visszatérő képeiben, a témák-motívumok egymásra felelgetésében, a nézőpontok, a komoly, derűs, humoros, (ön)ironikus hangnemek váltakozásában, a felvillanó, sokszor bizarr, disszonáns, minden érzékszervre ható képek ritmusában. A „*fortidő*”, a múlt, jelen és jövő képei acélgolyókként ütköznek egymáshoz, a képek együtt mozgatják a konkrétat és az elvontat a tárgyias intellektuális örökség szellemében, a nagy gondolati futamok, az emberi létre, az elmúlásra, az ember közösség- és univerzumbeli helyére való reflexiók erőteljes képekben sűrűsödnek. Együtt gördül az érzéki kép és az intellektuális belátás: „*Éjjél csörren s az embert túlra tolja / egy vas krumpliprés, fakó évszakokba*” (*Téli átkelés*). Metaforái szédítően pontosak: „*Néma szellőrózsák vagyunk az űr / hullámverése alján*” (*Földi éjszakák*).

Visszatérve a kiindulóponthoz, Balla Zsófia kötete ünnep – nem kultikus, hanem igazi belső ünnep, intellektuális és esztétikai élményt rejtő, megrendítő és felemelő, betöltött idő.

Kiadó tér 3. (100x170 cm, olaj, vászon, 2009)

Borsodi L. László

MIT LÁT A MEDVENÉZŐ,
ÉS MIT LÁSSON AZ OLVASÓ?

– Murányi Sándor Olivér: *Medvenéző*¹ –

Történeteinek mindenkinek vannak, de nem mindenki mondja el, és – milyen jó! – nem mindenki írja le. Az író olyan kivételes személy, aki tehetségének, fantáziájának és mesterségbeli tudásának köszönhetően jó esetben autentikus nyelvi világgá formálhatja azt, amit személyes életében megtapasztalt, megfigyelt és átélt, vagy amit csak a világ történéseire adott, olvasmány- és lelki élményeinek következtében létrejövő reflexióként megalkotott, és amiről úgy gondolja, több személyes ügynél, és mások érdeklődésére is számot tarthat. A történetírás, a rövidtörténetek írása pedig boccacciói értelemben azt is feltételezi, hogy írójának nyitottnak is kell lennie az újra, a mindennapi élet új, váratlan helyzeteire, eseményeire, amelyeknek fontos részét képezheti olyan napi, ihlető erejű nyelvi történés is, mint a pletyka.

Murányi Sándor Olivér könyvének alcíme – *Történetek medvékről, halakról, nőkről és férfiakról* – részben a történetmondás ősi tevékenységére, annak későbbi, írott változatára hívja fel a figyelmet, részben okosan (!) elhárítja (nem vállalja?), hogy a rövidtörténeteket tartalmazó könyv kizárólag novelláskötet lenne. Azért okos alkotói gesztus ez – nem mintha ez minden tekintetben *mentőövek* minősülne –, mert a könyvben nem mindegyik (hangsúlyoznám: nem mindegyik) szöveg novella a műfajnak abban a klasszikus értelmében, hogy egyetlen szálon, rövid idő alatt futna a cselekménye, és a főszereplő életének sorsfordító eseménye állna a középpontban, olyan feszes szerkezetű nyelvi konstrukciót eredményezve, amely utalásaival, motívumaival megteremti a történet metaforikus szintjeit. A *történetek* megnevezés és a hozzá kapcsolt felsorolás több epikai lazaságot enged meg mind az egyes szövegek elbeszélésének epikai rendjét, mind a ciklusok felépítését illetően, mint a novella, és ezzel kapcsolatban nem tudom eldönteni, alkotói meggyőződéséből fakad-e, hogy az egyes szám első

1 Csíkszereda, 2017, Új Forrás Kiadó – Alutus Kiadó.

személyben elbeszélte történetek egy részében a novella műfaji sajátosságait lehetetlen, mert nem cél (?) érvényesíteni, vagy a techné felől azok megvalósítási képtelenségéről van szó. Ezzel a dilemmával együtt az alcím azt is ígéri, hogy a hangsúly a történéseken, azok mikéntjén, a történetmondón és annak az elmondottakhoz való viszonyulásán van.

Ha valaki a címet kizárólag a medvenézés alkalmához és nem a személyhez köti, akkor a könyvet olvasva csalódní fog, ugyanis csak az első, az *Exodus* című ciklus teljesíti szövegről szövegre haladva az előbbi, a kalandra vonatkozó olvasói elvárást. Igaz, hogy a medve és a medvenézés, -lésés motívuma miatt ez a ciklus is a legegységesebb a kötetben. Ha azonban hajlandó a befogadó felülvizsgálni elsődleges olvasatát, és összefüggéseket keresni az *Exodus* és a további két, a *Penitencia* és a *Láthatatlan létrán* című ciklusok között, akkor rájöhét, hogy éppen a végig egyes szám első személyben beszélő narrátor, a medvenéző személye az, aki összeköti a ciklusokat, és hol nyilvánvalóbb, olykor didaktikus, hol rejtettebb és ezért jelzésszerű összefüggéseket teremt a különböző világszeletek között. Ez leginkább abból a megfogalmazásából derül ki – lám-lám, az énelbeszélés lehetővé, sőt megkerülhetetlenné teszi, hogy az előadott történet elváljék annak reflexiójától –, amelyben a civilizált és a vadvilág egymáshoz való viszonyáról elmélkedik, és amelyben felismeri saját, végső soron az ember kettősségét: „– Miért kéne nekem falura költőznöm?! A sok ember közül ugyanúgy ki tudok menni a medvékhez, mint egy tanyáról. Miért baj az, hogy egyformán próbálok jól érezni magam a plázákban és a vadlesekben?” (*Jágó*) A medvenéző tehát nemcsak akkor lát medvét, amikor empirikusan nézi, lesi a vadonban, hanem belső látással akkor is, amikor mást, másokat, az emberi társadalom különböző helyzeteit és szereplőinek egymáshoz való viszony(ul)ását kell tapasztalnia: a plázák személytelen légkörét, Páter Turbó és a méhek esetét, Sámuel vágázását, Konrad Florenz háborús hős tragikus életét, egy éhes, kéregető gyerek drámáját, Triku, a virtuóz táncos küzdelmét a halálos kórral, egy vonatbaleset bonyodalmaít vagy migránsok tragédiáját, az egymástól és egymáshoz menekülő házastársak szerencsétlen sorsát, Anicét páter elvesztését, aki meghatározó szerepet játszott a narrátor gyermekkorában lelkének, szellemének formálódásában.

S azért ez a részletes felsorolás, hogy mi mindenről, hányféle emberről és élethelyzetről szól a második és a harmadik ciklus, mert

csak ezek felől érthető meg az első ciklusban az alkalomról alkalomra, akár naponta az emberi társadalomból önkéntes száműzetésbe a vadonba menekülő, állandóan a veszélyt kereső elbeszélő, a medvenéző magatartása. Első olvasatra ugyanis úgy tűnik: itt egy adrenalinfüggő alakról van szó, aki szembe menve a társadalmi konvencióval – hogy tudniillik a medve nem játék, veszélyes és ezért érdemes óvatos lenni –, folyton a feszült helyzeteket keresi, az életét kockáztatja, mintha az értéktelen lenne. Hogy ez még sincs így, azt egyrészt az mutatja, hogy bár medvét akar nézni (aminek nagyon fontos része a látvány rögzítése, a fotózás, például a *Püspökfalatban*), keresi a *társaságát*, fél, s ha úgy hozza a helyzet, menekül: „Amikor újra kinyitom a szemem, egy fél medveorrot látok magam előtt (...). Kimegy lábamból az erő” (*A vörös zacskó*); „Halántékomon ott csorog az izzadság a halálfélelemtől. A félelem izzadsága, amelyet a ragadozó megérez” (*Lassítva*). Ha ez tehát nem magamutogatás, nem provokáció és vakmerőség (utóbbiból azért van jócskán), akkor kérdés, hogy mégis mi? A medvék keresése, megtalálása, etetése, a környezetükben való időleges tartózkodás, a tőlük való menekülés, az, hogy a medvék képzete akkor is ott él a nézőben, akkor is maga előtt látja, amikor fizikailag távol kerül tőlük, gúzsba kötve, a társadalom útvesztőiben élve: tulajdonképpen a személyiség próbája, határainak a felnyitása és körülhatárolása, a félelem legyűrésének alkalma, az ember önmagával és a halállal való szembenézésének a lehetősége („Önpusztítás elől menekülök a pusztulás lehetőségébe” – *Leonardo Sas*), s hogy másként tekintszen az emberekre („Egyéjszakás exodusom óta úgy nézek az emberek szemébe, mint ahogy enyémbe a nagyvad: örök jelenben. Kíváncsian és szabadon” – *Exodus*), hogy értékelje és felértékelje az életet. „Szépséges és irtózatossá egyszerre” – mondja a narrátor a *Lassítva* című, novellává sűrített történetben. A szépség és irtózat kettősségét a medve látványa szüli meg a nézőben anélkül, hogy végül veszélybe kerülne. A látvány, az élmény pedig szabaddá teszi. Ezt így fogalmazza meg a *Medvés Jakab* című történetben: „Annyit tudok, igazán szabad csak a medvék között lehetek.” Mi ez, ha nem a műalkotás által a befogadóból kiváltott katarzisznak a metaforája (akárcsak Varga László Edgár *mire felébrednék* című versében a „nagy jóságos medvék”)? S tudjuk, a műalkotás kiváltotta katarzisz egyszerre megrendítő és felemelő. A medvék megrennézésére tett erőfeszítések tehát nem csupán a történetek cselekmé-

nyének a szintjén jelentik a rendkívülinek, a megrendítőnek és a szépnek a keresését, hanem olyan élethelyzetek is teremődnek általuk, amelyek alkalmassá válnak arra, hogy szövegek születésének, magának a mesélésnek a kiváltó okaivá váljanak, elmesélhető történetek tárgyát képezzék, a jól sikerült opusokban olyan metaforikus erőteret hozva létre, ami a történéseken túl más valaminek, leegyszerűsítve: az ember világhoz való viszonyának lesz a kifejezője.

Melyek esztétikai értelemben a jól, jobban sikerült történetek? A többnyire in medias res kezdésüekből azok, amelyek novellává tudnak szerveződni. (Az in medias res kezdés egyébként azt érzékelteti, hogy ezek a történetek egy hosszú történésfolyam kiragadott pillanatképei, kiszerveztett, felnagyított és kidolgozott részletei.) Azokról a szövegekről van szó, amelyekben az egyes szám első személyű elbeszélő az egy szálon haladó történetre szorítkozik, nem lép ki a történet meséléséből, azaz funkciótlanul nem szakítja meg önreflexiókkal, és főleg nem magyarázza a történetet; amelyekben az elhallgatás, az utalás, egy félmondat sejteti, hogy mit gondol egyik szereplő a másokról, milyen fojtott indulatok működhetnek az emberi kapcsolatok mélyén, mint például a *Püspökfalat* befejezésében: „Köszönés helyett csak ennyit mondott halkán: – Nem jó helyt fogta meg...” [*tudniillik a medve a püspököt*]. Ugyancsak epikai funkcióit jól működtető történet az, amely egy magatartásnak válik az allegóriájává úgy, hogy a cselekménybonyolításon keresztül jön létre az olvasóban a lehetséges értelem, és nem azáltal, hogy meg is fogalmazná, mit kell gondolnia az olvasónak (például a *lassított futólépés* magatartására gondolok a *Lassítva* című novellából). Úgy vélem, azok a kötet leghatásosabb (de nem hatásvadász!) és a befogadót leginkább dialógusba hívó szövegek, amelyekben adott a történet belső íve, feszültsége, az alkalmazott epikai közlésformák funkcionálisak a világteremtésben, és a befejezés (amely a fordulópont mellett véleményem szerint a novella műfajába sorolható alkotások súlypontja) visszamenőleg többértelművé teszi a művet, és a többféle jelentésréteg megképződésének a lehetősége azt is jelenti, hogy újabb kvázi történetek alapjait is magában hordozza, azaz nyitott végű. Ilyen a *Vine ursul!* című novella, amelynek a befejezése talányos, folytatást, folytathatóságot ígér („Kilesek az előttem levő bokorból. Szaladó emberek, nem messze tőlük egy hatalmas barna test két lábra áll. Mély levegőt veszek. Kilépek”) vagy a *Tereprajz*

című, amelyben az elbeszélő kétféle félelme adja a történet belső vibrálását: a medvétől való külső, fizikai és a feleség elvesztése miatti belső, lelki félelem. Hasonló feszültséget teremt a felidézett emlékkép dinamizmusa, mitikus jellege és az emlékezés idejének ridegsége közötti különbség a *Vízrajzban*: „Megragadom két kézzel a fülét, hogy fejét lehúzzam, de akkora erő van benne, hogy nem bírok vele. Újra felém csap. Összekapaszkodunk” – „Összeborzadok a kádban a hidegtől. (...) Lassan eszmélek. Fázom”. Amennyiben igaz az, hogy a novella „a drámához hasonlóan az emberi élet legmélyebb kérdéseit tárgyalja, éppen ezért teljességéhez egy, a középpontban álló konfliktus szükséges”,² valamint az, hogy a novella „a feszültségek közötti krízisben lévő emberi élet egy darabját mutatja be”,³ akkor a drámaivá váló feszültség okán az *Egész kifli* drámai novellának minősül. Kiiktatódik belőle a kötet többi novellájának egyes szám első személyű narrátora, helyette mindvégig a szereplő beszél egyes szám első személyben, egy éhes, kéregetésre kényszerített, emberi mivoltában megalázott, a saját családja által is kismizmizett és eszközzé lefokozott gyerek beszél. Az énelbeszélést belső monológgal összekapcsoló jelen idejű szereplői szólamból egyszerre tárul fel egy erkölcsileg és anyagilag degradált világ, és az a lelki fájdalom, amit a testét kénytelenül áruba bocsátó tizenhárom éves lánytestvére megbecs-telenítése tanújaként végig kell élnie. A drámának azonban nincs vége: a kislánnyal közösülő sofőr a nemi aktus után legalább ad egy kiflire való pénzt a kisfiúnak, az anya azonban – s ezt tartogatja a befejezés, mintegy *ráadásként*, a dráma tetőzéseként – ezt is elveszi tőle. A gyerek felkiáltása („- Anyu!”) zárja a novellát, és ebből derül utólag fény a titokra, ki a titokzatos rabló, aki kifosztja a gyereket. Ez a kiáltás nemcsak az emlékkép, hanem impliciten az emlékezés idejét is drámaivá teszi oly módon, hogy magának az emlékezésnek az alaphelyzete nem artikulálódik, az emlékkép ekképpen időtlenedik. Ez az epikai megoldás egyedülálló a kötetben. Egyedüliségében rejlik poétikai ereje, illetve azt mutatja, alkotója bonyolultabb epikai megoldásokra is képes, ha ezt nem is vállalja a könyv történeteiben következetesen.

Ennek az alkotói szempontból *szélesebb útnak* a választása vezet el ahhoz, hogy számos szövegben a történet nem válik novellává vagy

2 Györke Ildikó idézi Benno von Wiese-t. In: „*Drámai novella*” (*Epiko-drámai novella*), Irodalomtörténet, 1996/3-4., 358-377., itt: 358.

3 Uő. idézi Thomas Vischert. Uo.

olyan történeté, amelynek elmondásában ne lehetne felfedezni a történetalakítás kisiklásait, vakvágányra vezető törekvéseit. Itt azokra a szövegekre gondolok, amelyekben a befejezésben a metaforateremtő gesztus színpadias, mint *A vörös zacskóban* („Hazaérve a könyvespolcomra teszem Diogenész szobra mellé a nylonzacskót”), vagy nem több, mint a giccs határát súroló díszlet: „Abban a pillanatban, amikor felakasztotta a képet a treptowi platánfára, a waldaui erdőben felüvöltött egy farkas...” (*Penitencia*). Nem válik a szöveg előnyére az sem, ha a befejezés, például a csattanó helyett, a történetre visszamutató didaktikus, *tanuláglevonó* elbeszélői összegzést fogalmaz meg: „Nem zuhanni nehéz. Sem utána felállni. Hanem maradni. Nyeregben...” (*Vágta*); „Megtanultam: bármit érnék el az emberek között, életem legizgalmasabb eseménye ez a találkozás marad” (*Rejtőzködő*). Szintén bántó az elkapkodott – egyébként a történet eseményeinek drámai jellegétől várható –, kidolgozatlan és ok nélkül elbeszélői fölényeskedést eredményező, morbidra sikeredett befejezés: „Janka döbbenet nézett hol rá, hol Kornélra, aki rángatni kezdte kifehéredett arcú apja lehanyatlott kezét. *Pár perc múlva* [kiemelés tőlem – B. L. L.] Triku lábaira örökre odafagyott a legszebb legényes-figura.” (*Legényes*) Nevezett kisiklás azonban nemcsak a befejezés felől ragadható meg. Íme, néhány példa, a teljesség igénye nélkül: a *Medvés Jakabban* az élőbeszédszerű visszatérés egy korábbi témához megtöri az epikai rendet („Majd elfeledtem, a hét medvésző napból egy éjszakát autómban töltöttem”); a *Medvenézőben* az önértelmezés, a helyzetből levont következtetés túl elhamarkodott, mert azonnali („Néha két lábra álltak, így figyelték, hogy közeledik-e hozzájuk valaki. Elrontott életemben megmutatták, hogy létezik még fenség”); az *Exodusban* a képzavar („A felhők bíborba öltöznek, mint a konklávéra vonuló kardinálisok”) és a sommás megállapítás („Az vagyok, akivel, amivel találkozom”) okoz olvasói üzemzavart, akárcsak a *Birokban* az egyértelműsítő allegorizálás: „Mert ismeretségekötésünk óta szabadságvágyam jogán én is tigris vagyok”. A *Pér ugrik rohanó patakban* vagy a *Bikaviadal* azért lépi túl/töri szét a novella műfaji kereteit, mert az egymást követő bekezdések közötti időbeli ugrások, az egymástól távoli jelenetek egymás mellé vágása, a jelenbeli szituációból történő hirtelen visszaugrás a múltba túlterheltté teszi a történetet, szertelenné a történetmondást, laza szerkezetűvé az epikai vázat. Utóbbiban az is probléma,

hogy mivel az előzmények nem készítik elő kellőképpen, a medve és a bika története érthetetlenül másvalaki, a falu harangozója és bolondja, Hugo dramatikusként szánt, ám így epikailag hiteltelen történetévé válik. Ugyanez a csalódás éri az olvasót akkor is, ha olyan szöveget olvas, amelyben a cselekménybonyolításból túl hamar kikövetkeztethető a végkifejlet. A *Rejtőzködőben* már a befejezés előtt olvashatjuk azt, amit a végkifejletnek kellene tartogatnia: „Leguggoltam. Lázasan igyekeztem kivenni táskámból a távcsövet és a fényképezőgépet.” Vagyis a hiúz megjelenik, a feszültség feloldódik, és ami ezután következik, tét nélküli marad. Van olyan írás is, amelyben a pontos vonalvezetésből következő utalásosságot annak leleplezése rontja el, mint a *Penitenciában*, amelyben úgy *oldódik fel* a főszereplő Konrad Florenz háborús hős múltjában gyökerező titok, hogy egyetlen barátja, Pingvinevő Alex kimegy hozzá az erdőre, az meg elmeséli, hogy mi is történt a múltban. S így a történet a titok felszámolásával önmagát számolja fel. (Furcsa módon nem derül ki, és nem deríthető ki a beszélő, a Pingvinevő családnév eredete, lehetséges értelme sem, így okafogyott rájátszás marad Bodor Ádám prózájának névadási szokására, akinek a szerző a művét ajánlja).

Végül egy kérdés vagy inkább kérdéskör marad, amit a könyv esztétikai értelemben vett szépségeivel és esendőségeivel együtt (és itt mindenképpen indokolt (!) az eufemizmus, hogy ne *rettenetet* írjunk) az egyes szám első személyű elbeszélő szubjektív nézőpontjából szemlélődésre, értelmezésre kínált, azt közelről néző, látó és láttató (nyelvi) világán keresztül feltesz. Amellett hogy a kortárs olvasó belemegy abba a szerző által ajánlott játékba, hogy az általa irodalomnak szánt szövegeket valóban irodalmi művekként olvassa, és a medvenézó sorsában, nézőpontjából és látásának irányában önmaga dilemmáira ismerjen, van-e joga mást is látni? Vagyis rákérdezni arra, hogy meddig tartanak az irodalom határai? Számon kérheti-e a szerzőt, hogy miből, milyen anyagból formál irodalmi(nak szánt) művet? Valószínű, nem, mert ez az író döntése, kompetenciája. Az olvasó viszont önmagának akkor is megfogalmazhatja a dilemmát, hiszen ő végső soron a művel folytat dialógust, amely kezdeményezte ezt a párbeszédet. S minden bizonnyal ez a dilemma 2017-ben nem fog felmerülni, de a jelen befogadójának horizontjából igen: az irodalmiság elégséges feltétele-e a szerző életrajzából vagy az újsághírekből, tudósításokból vett tény-

anyag, közismert személyek, események átpoetizálásához csak annyi, ha a korábban publicisztikai stílusrétegből ismert szöveg kiegészül egy-egy fiktív, *saját* mondattal, mint a *Migránsokban*, ha az előszöveghez vagy oral historyként kezelhető forráshoz képest egy-egy név változik meg, mint például Gurzó György Anaklét (1912–1989) ferences szerzetespapé az *Anicét páterban*, vagy meg sem változik, mint a szintén ferences szerzetespap Ferencz Béla Ervin (1920–2016) beceneve a *Páter Turbó és a méhek* című szövegben? Valószínű, igen, még akkor is, ha *átmenetileg* próbára teszi ez a kortárs olvasó ízlését, irodalomhoz való viszonyulását. Olvasói tapasztalatai alapján ugyanis csupán arra kell gondolnia, hogy például miként olvassa (és olvashatta a maguk keletkezési idejében a kortárs olvasó) Mikes Kelemen *Törökországi levelek* című alkotását, Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című regényét, Örkény István *Mi mindent kell tudni* és *Kivégzési szabályzat* című egyperces novelláit, vagy arra, hogy mi a boccacciói novella(hagyomány) alapja. És akkor talán megérti az irodalom(olvasás) lényegét, amely alkalmas arra, hogy metaforikussá tegye a konkrétat, és időtlenné, ami aktuális, végiggondoltassa a lét alapvető kérdéseit olyan szövegekkel, amelyek eredetileg – például napi hírként – gyakorlati funkciót töltek be, szenzációt, botrányt vagy megdöbbenést keltettek. A kérdés azért kérdés marad, akárcsak medvenézéskor: mennyit kockáztat az író, előbújik-e szövegről szövegre a *nagyvad*, vagy csak a róla szóló beszéd zeng? És ami végső soron a legfontosabb: miben részesül az olvasó? Már csak ezért a lehetséges részesedésért is érdemes egy próbát tenni, és elmenni medvenézőbe.

Victum (150x170 cm, olaj, vászon, 2012)

Adorjáni Anna
A HALÁLLAL LABDÁZÓ
– Roberto Bolaño: 2666¹ –

1.

Egy regénynek bármi lehet a tárgya. Más regények, írók, költők. Képzelt regények, képzelt írók és költők. Képzelt írók képzelt regényei és képzelt írók képzelt regényeiről írt kritikák. Egy képzelt újságíró. Egy valóságos újságíró a saját nevével, és egy valóságos kriminológus felismerhetőségig torzított névvel. Képzelt kritikusok és a képzelt kritikusok szeretkezései. A képzelt író szeretkezései, akinek a képzelt regényeiről képzelt kritikusok írnak. Európai városok, amerikai városok, és egy képzelt mexikói város. Lebombázott német városok és egy transzport zsidó. Egy bokszmeccs és egy világháború. Rafael Dieste *Geometrikus testamentuma* ruhaszárító kötélre csíptetve egy filozófia-professzor kertjében. Drakula gróf és képzelt románok hatalmas libidóval. Egy garázda, aki oltárokat rongál, és bevizel a templomokba. Egy szerelmes nyomozó. Az összes létező fóbiák listája és egy tisztánlátó révülése a helyi tévécsatorna élő adásában. Szerelmes nők. Dolgozó nők. Őrülden szerelmes nők. Több műszakban dolgozó nők. Nők, akiket megkéseltek. Nők, akiket megcsonkítottak. Nők, akiket két testnyílásukon erőszakoltak meg. Nők, akiket megfojtottak. Nők, akiket három testnyílásukon erőszakoltak meg. Nők, akiket karóba húztak. Nők, akiknek nyoma veszett. Nők, akiknek nyoma veszett, és senki sem keresi őket. Gyilkosságok, amelyek minden képzeletet felülmúlnak.

2.

Milyen a tökéletes nő? Mexikó északi részén, az amerikai határhoz közel fekszik Juarez városa. Éghajlata sivatagos. Fontos közlekedési csomópont, egyik legforgalmasabb határátkelőhely Mexikó és az Egyesült Államok között. *Hát félméteres, nagyfülű, lapos fejű, fogatlan és nagyon rusnya.* Jelenleg mintegy másfél millióan lakják. A város

1 Jelenkor Kiadó, 2016. 828. o. (Ford. Kutasy Mercédesz.)

népessége az 1960-as évektől rohamos növekedésnek indult. *Miért?* Ekkor létesítették Juarezben az első *maquiladorákat*. A *maquiladora* szabadkereskedelmi zónában üzemelő ipari létesítmény, így a gyártáshoz használt alapanyagokhoz vámmentesen jut hozzá. *Hát azért félméteres, hogy éppen a derekadig érjen, barom, nagy fülű, hogy könnyen irányíthatd, lapos a feje, hogy legyen hová tenni a sörödet, fogatlan, nehogy megharapja a farkadat, és nagyon rusnya, hogy egyetlen seggfej se vegye el tőled.* A *maquiladorák* számának növekedésével egyenes arányban romlott a közbiztonság. Juarez városában az 1990-es években évente mintegy kétezer nő vált szexuális bűntény áldozatává, és feltehetőleg még ugyanennyien nem tettek feljelentést. *Egy nő legyen a konyhában tündér, az ágyban szajha, a kettő között meg verve.* „Így tehát évente négyezer nemi erőszakról beszélhetünk. Ez azt jelenti, hogy naponta több mint tíz nőt erőszakolnak meg itt.” (521.) 1993 és 2003 között a városban több mint 1000 megoldatlan nőgyilkosságot jegyeztek a statisztikák. *Na, gyerünk, cimborák, határozzátok meg, mi az a nő?* Másik destabilizáló tényező a város drogkartellje, amely az egyik legerősebb Mexikóban. *Hát egy közepesen szervezett sejtcsoport egy vagina körül.* A Juarez-kartell a kábítószer-kereskedelem mellett emberrablással, zsarolással, embercsempészettel, pénzmosással és fegyverkereskedelemmel foglalkozik. *A nő olyan, mint a lépuska, derékban meghajtod, hátulról töltöd.* 2008-ban Juarezben a 100 000 főre eső gyilkosságok száma 130 volt. *És mennyi idő alatt hal bele egy nő a fejlődésbe?* Ilyen körülmények között, a mexikói drogháború alatt, a 2000-es évek elején, aki csak tehette, elhagyta a várost. *Hát úgy hét-nyolc óra alatt, attól függ, mennyi ideig keresgéli a golyó az agyat.* 2015-re a gyilkosságok száma évi 300-ra esett vissza.

A világ minden tájáról politikai vezetők, aktivisták, művészek, egyetemi tanárok és újságírók szólaltak fel a megoldatlan gyilkosságok ügyében, és rámutattak a társadalmi és gazdasági tényezőkre, amelyek oda vezettek, hogy a gyilkosságok Juarezben a mindennapok természetes velejárói legyenek. *Miben hasonlít egy nő egy fallabdára?* Kiemelték a régió társadalmi és politikai instabilitását, az inadekvát városi infrastruktúrát, illetve a *maquiladorák* szerepét a közbiztonság ilyen mértékű romlásában. *Minél erősebben ütöd, annál gyorsabban jön vissza.* „Itt csaknem az összes nőnek van munkája. Rosszul fizetett és kiszipolyozó munkája riasztó időbeosztással és szakszervezeti garancia

nélkül, de azért akárhogy nézzük is, mégiscsak munka.” (526.) Ilyen körülmények között az a nő, aki úgy dönt, hogy elhagyja a háztartását, az otthonától távol, nyilvános helyen, a közéletben vállal szerepet, gyakran az életét teszi kockára. *Mit kell csinálni, hogy egy nő szabadabbnak érezze magát?* A neoliberális, demokratizálódó Mexikóban a nők emberi, politikai és gazdasági jogai nem egyértelműek és elfogadottak. *Hát nagyobb konyhát kell adni neki.* A férfi-domináns társadalom fenntartása érdekében a mexikói hatalmi elit egy sor olyan megfélemlítő diskurzív eszközt vet be, amelynek a célja, hogy a nőket elijessze a nyilvános szférában való jelenléttől. *És mit kell csinálni ahhoz, hogy még szabadabbnak érezze magát?* Egészen más konnotációi vannak például a „közéleti” jelzőnek akkor, ha egy nőre vonatkozik, mintha egy férfira. A közéleti férfi az állampolgár szinonimája, a politikusé, a közéleti nő azonban a szexmunkásé. Így tehát azok a nők, akik az otthontól távol vállalnak szerepet, gyanúsak minősülnek, és kiteszik magukat a prostitúció vádjának. *Hát be kell dugni a vasalót a hosszabítóba.* Ez a diskurzus a közéleti szerepet vállaló nőt teszi meg felelősnek a rajta esett erőszakos cselekedetekért. *Mit csinál egy férfi, aki kidob egy nőt az ablakon?* A nő, aki elhagyja az otthonát, tehát nem ártatlan áldozat. Az áldozat hibáztatása pedig azzal az előnnyel is jár, hogy semmin sem kell változtatni. *Hát szennyezi a környezetet.* A juarezi rendőrség az erőszak áldozatainak ügyét tizenkét éven át dokumentálta, de csak egyetlen embert tartóztattak le gyilkosság vádjával.

A Juarezben kialakult helyzetet, a nőgyilkosságokat és az azokat kísérő közönyt nehéz megérteni. A helyzet egyik oka a patriarchális, férfi-domináns társadalmi szerkezetben kereshető. Mivel az ilyen társadalmakban elfogadott a férfiak aktív igyekezete a kontroll fenntartásáért, a nők ellen elkövetett erőszakos cselekedetek elfogadottak és valószínűsíthetőek. „Néhány nő (...) vonzónak találja azokat a férfiakat, akik nőket gyilkolnak.” (718.) Társadalmunkban a nők ellen elkövetett erőszak (mint például a házastárs ellen elkövetett nemi erőszak) sokáig nem bünténynek számított, hanem a társadalmi kontroll legitim eszközének. *Miért nem tudnak a nők hetvenig számolni?* Ezeket a büntényeket egy ilyen, a férfi-dominancia fenntartásában érdekelt közösség nem szankcionálja, és mivel családon belüli ügyeknek tekinti őket, nem tartja büntetőjogi eljárás alá tartozónak sem. *Mert mikor a hatvankilenchez érnek, már teli a szájuk.* A nőgyilkosságok esetén

az elkövető többnyire nem idegen, az áldozat jellemzően ismeri az elkövetőt.

„A város fellélegzett. (...) Pedig voltak gyilkosságok. Halálra késeltek egy piti tolvajt, aki rendszeresen a belvárosi utcákban tevékenykedett, megöltek két kábítószer-kereskedelemmel kapcsolatba hozható fickót, meghalt egy ebtenyésztő, de senki sem talált egyetlen megerőszakolt, megkínzott és aztán meggyilkolt nőt sem. (...) A szokásos halálesetek, igen a hétköznapiak: (...) ezek a halálesetek senkit sem ijesztettek meg.” (500.) A patriarchális mentalitás mellett a városvezetés is felelőssé tehető azért, ha egy városban az erőszakos cselekedetek normalitássá válnak. A város maga is aktívan hozzájárulhat a szegénység kialakulásához, az elhibázott várostervezés és építkezési befektetések nyomorba dönthetik az ottlakókat. *Ki lehet ostobább egy ostoba férfinál?* Azzal, hogy a politikusok nem ott építkeznek, ahol arra a legnagyobb szükség van, hanem ott, ahol szavazatokra van szükségük, szabad folyást engedhetnek az erőszakos cselekedeteknek. *Hát egy okos nő.* A gyenge közösségi tudat, a kizsákmányolás, a szexuális kihasználás céljából folytatott emberkereskedem mind hozzájárultak ahhoz, hogy Juarezben olyan városi terek jöjjenek létre, amelyek a jogtalanságot normává, a dolgok rendjévé emelték. *Hány részből áll egy nő agya?* Ugyanis a közösségi térhasználat az aktuális társadalmi normáknak a lenyomata. *Hát attól függ, idióták. Attól függ, mekkora pofont keversz le neki.* Ezért annyira fontos a városvezetés társadalmi és gazdasági intervenciója olyan problémás területeken, ahol szükség van arra, hogy a társadalmi normákat újraírják, megváltoztassák az állampolgári kultúrát, a társas viselkedési normákat, ott, ahol a közösségek elfelejtették, hogy az igazságot és igazságtalanságot mi, emberek hozzuk létre. *Miért egy nő a Szabadság-szobor?* Az igazságtalanság megszüntetése csak úgy lehetséges, ha az illúziótlanságot a cselekvőképesség váltja fel. *Mert olyat kerestek, akinek üres a feje, hogy legyen hová tenni a kilátót.* Attól a miénk a tér, hogy együtt cselekszünk benne. *Ekkor a munkás éjszakától kimerült nyomozó azt dörmögte, mennyi isteni igazság rejtőzik a nép vicceiben.*

3.

„Sokkal inkább szerettem volna gyilkossági nyomozó lenni, mint író. Az az ember, aki félelem nélkül megy vissza éjjel egyedül a tetthelyre.”

Roberto Bolaño a 2666-on 1995-ben kezdett el dolgozni – akkoriban szaporodtak meg Juarez-ben a nőgyilkosságok – és halálakor, 2003-ban, a regény még befejezetlen volt. 1995-ben Bolañónak még csupán egy regénye jelent meg, a szerző 1977 óta Spanyolországban élt, és a kiadók sorozatosan visszautasították a regényeit. Bolaño ekkor már a betegsége miatt nem utazhatott Mexikóba anyagot gyűjteni, talán ezért játszódnak az események egy fiktív, Santa Teresa nevű városban, amely a megtévesztésig hasonlít Ciudad Juarez-re, arra a városra, amely a legalkalmasabb arra, hogy gyilkosságot kövessenek el benne. A szerző eleinte a sajtóból és internetes források alapján tájékozódott, a gyilkossági ügyek részletei azonban bizalmas információnak számítottak, így nagy részük nem került a nyilvánosság elé.

Bolaño a 2000-es évek elején ismerkedett meg Sergio Gonzalez Rodriguez-zel, a *Reform* nevű mexikói lap újságírójával, aki 1996 óta publikált oknyomozó cikkeket a gyilkosságok témájában. Ezekben a gazdasági és társadalmi struktúra elemzésétől remélte a gyilkosságok okának feltárását. 2002-ben jelentek meg az elemzései önálló kötetben, *Huesos en el desierto* (Csontok a sivatagban) címmel. Mivel a kötetben a macsó-mentalitás mellett a drogkereskedőket, a rendőrséget és a korrump városvezetést is kapcsolatba hozta a történetekkel, Gonzalez Rodriguez a könyv megjelenése után nem tette be a lábát Juarez városába. A kötetet Spanyolországban is bemutatták, ekkor találkozott Bolaño Gonzalez Rodriguez-zel. Gonzalez Rodriguez nem csupán új megvilágításba helyezte a gyilkosságok okát, de rendőrségi és igazságügyi laboratóriumi feljegyzéseket is eljuttatott Bolaño-hoz, amelyek kulcsfontosságúak voltak a negyedik könyv, *Gyilkosságok könyve* nyelvének megalkotásában. A regényben 108 női holttest jegyzőkönyvi leírását olvashatjuk. A leírások objektívek, hidegek, részletezőek, ahogyan azt a műfaj megkívánja.

4.

A 2666 öt könyvből áll és 827 oldal. A címre a regényben semmi sem utal, ezért a jelentésével kapcsolatban leginkább találgatni lehet. A szereplők, a valóságos városok, a cselekmény színhelyei, az elbeszélés fő- és mellékszálai, a könyvek, a szerelmek, a válságban levő emberek tépelődései mind a Santa Teresa-i gyilkosságok körül kelt koncentrikus körök. Santa Teresa az emberi szabadságvágy és sóvárgás pokla, a torz

tükre annak, ahogyan mi, emberek közösségben, városokban élünk. Ugyan ki, és kit tartóztathatna le a pokolban, és milyen büntetést szabhatna ki neki? „A büntetés-végrehajtási intézet dolgozói és a rendőrök is nyomoztak az ügyben, de sem a gyilkosság okára, sem a gyilkosok kilétére nem derült fény.” (485.) A pokolban az igazságszolgáltatás üres fogalom.

Az első rész, *A kritikusok könyve* egy Benno von Archimboldi nevű titokzatos német íróról és négy Archimboldi-rajongó egyetemi professzor intellektuális és erotikus kalandjairól szól. A négy kritikus végül Archimboldi után kutatva Santa Teresában köt ki. *Amalfitano könyve* már jórészt Santa Teresában játszódik, itt azonban még egy filozófia-professzor elefántcsonttoronyából kapunk rálátást a gyilkosságokra. A harmadik részben, *Fate könyvében* egy amerikai újságíró sodródását követjük nyomon Santa Teresában. Fate azért érkezett a városba, hogy egy bokszmérkőzésről tudósítson, de az érdeklődése egyre inkább a gyilkosságok ügye felé gravitál. A fejezet végén Fate találkozik a gyilkosságok vádlottjával. A nőgyilkosságokról a negyedik könyv szól. A gyilkosságok végeláthatatlan sorát alkalmanként mellékszálak szakítják meg, hogy az olvasó levegőt gyűjtsön a folytatáshoz. Ezek a mellékcselekmények bámulatosan változatosak, játékosak és sziporkázóan ötletesek. Mexikóban nem csak a halál, az élet is szélsőségesen szenvedélyes. Az utolsó könyvben fény derül Benno von Archimboldi titkára, a fejezet még a második világháborúban a romániai frontra is elkalauzol, a cselekmény végül pedig Santa Teresába fut be, ahol a gyilkosságok elkövetőjének kilétét leszámítva minden titokra fény derül.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

A dőlt betűvel jelölt idézetek a regényből származnak (510–512. oldalak).

Felhasznált Wikipedia cikkek:

Ciudad Juarez [https://en.wikipedia.org/wiki/Ciudad_Ju%C3%A1rez];

maquiladora [<https://en.wikipedia.org/wiki/Maquiladora>];

Juarez Cartel [https://en.wikipedia.org/wiki/Ju%C3%A1rez_Cartel] [Utolsó letöltés: 2017. 11. 15.]

Institute for Philosophy in Public Life (2014). *The Urbanization of Happiness with Teddy Cruz and Fonna Forman*, 64. [podcast] Elérhető: <https://>

- philosophyinpubliclife.org/2014/02/09/the-urbanization-of-happiness-with-teddy-cruz-and-fonna-forman/ [Utolsó letöltés: 2017. 11. 15.].
- Bolaño, R., Maristain, M., Perez, S., Valdes, M. and McCartan, T. (2009). *Roberto Bolaño: the last interview & other conversations*. New York: Melville House.
- Frye, V. and Wilt, S. (2001). Femicide and social disorganization. *Violence Against Women*, 7, 335–351. o.
- Institute for Philosophy in Public Life (2011). *Philosophy of Violence with Steven Pinker*, 34. [podcast] Elérhető: <https://philosophyinpubliclife.org/2011/07/10/philosophy-of-violence-with-steven-pinker/> [Utolsó letöltés: 2017. 11. 15.].
- Muftić, L. and Baumann, M. (2012). Female Versus Male Perpetrated Femicide. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(14), 2824–2844. o.
- Wright, M. (2006). Public Women, Profit, and Femicide in Northern Mexico. *South Atlantic Quarterly*, 105(4), 681–698. o.

Meeting (96x135 cm, olaj, farost, 2015)

OLVASÓLÁMPA

TOLNAI

„Maga a költő hangoztatja egyik ritka önvallomásában, hogy főképpen ritmusra, nem mértékre törekszik, s hogy a ritmus nem egyéb, mint a gondolat hullámzása. Különös, hogy korának francia költői közül senki sem értette meg jobban, senki sem követte figyelmesebben Verhaeren ebbéli törekvését, mint az élettől elzárkózó s költői laboratóriumában kísérletező Mallarmé, aki minden új kötetre egyre mélyebb és finomabb észrevételekkel válaszolt, s talán elsőként ismerte fel a verhaereni verssorok soha meg nem álló folytonosságát, a strófák levegősségét, spontánságát és szüntelen meg-megújulását...” (Tolnai Ottó: Verhaeren)

Megrázó, katartikus, földcsuszamlásszerű élmény. Nekem legalábbis ez volt Tolnai Ottó képzőművészeti utalásokkal, intertextuális elemekkel, a belső szerkezeti ívek kanyaraival, kitérőkkel teli, formagazdag, ha kell, vendégszövegeket is variáló, rövidebb vagy oldalakon keresztül hőmpölygő, nagyszabású kísérleti, igen: kísérleti költészete.

Úgy képzelem el, hogy ül ez az ember palicsi otthonában, ahogy ő mondja: Homokvárában, Isten háta mögött, a világtól, a megmondóemberektől és az irodalmi élet zürzavaraitól távol, és megteremti, sőt majdnem nyolcvanévesen ezt a teremtést még meg is fejeli a ma lehető legmagasabb, legkihívóbb, legizgalmasabb költészettel. Virtuóz módon játszik hangzással, verstémával, formával; szétveri az úgynevezett klasszikus költészet ódonnak tűnő hagyományait, a régi sablonokat összetöri, s ez az „élettől elzárkózó és költői laboratóriumában kísérletező” költő létrehoz valami borzongatóan újat. Improvizatívnak tűnő szövegek, beillesztések, díszek, tárgyak, kanyarok és girlandos, váratlan visszatérések a versszövegekben, nagyfokú önreflexivitás, és a végeredmény egyszerűen elképesztő. Az egyes versekben is, ha kell, de a kötetkompozícióban még inkább. A majd négyszáz oldalnyi verseskönyvben¹ tucatnyinál több nagyvers található, ha nagyon szigorúak vagyunk. Ha nem, akkor akár kétszer ennyi is. De az egész kompozíciója, mint egy katedrálisé. Egy be nem fejezett, és be soha sem fejezhető, csak abbahagyható katedrálisé. Ahol mindennek megvan a pontosan meghatározott helye, megvan a pontosan meghatározott szerepe. Szerves és organikus minden. A bevezető, úgynevezett „naiv

1 Tolnai Ottó: *Nem könnyű*. (Versek 2001–2017). Budapest, 2017, Jelenkor Kiadó.

ciklus”, a további, szétrobbanó ciklusok is, a szintetizálók is, szinte akárcsak korábbi, még a Vajdaságban világot látott kötetekben. Pontos szerkezeti ív, kitérőkkel úgy az egyes verseken (főleg a hosszúverseken) belül, mint a kötetkompozíció szigorúan megkomponált szerkezetében. Műfaji eklektikusság, az élőbeszéd elemei, köznyelvi fordulatok, kifinomult irodalmi szövegek, montázsos technika: szinte lubickol Tolnai a különböző formák, nyelvi regiszterek között. Számvetés, összegzés, melankólia, és a legmagasabb fokú nyelvi, képi virtuozitás a *Nem könnyű* kötet. Akárcsak a Jelenkor Kiadó által elindított Tolnai-életműsorozat előző darabja, a *Világpor* is, amely vonulatban mostanság sorra jönnek ki a szerző évtizedekkel ezelőtti, a Vajdaságban valaha napvilágot látott, a magyarországi (s hát még az erdélyi!) olvasóhoz nehezen vagy egyáltalán el nem jutó/jutott kötetei.

Nemrégiben, egy Székelyföld-találkozón szóba került Tolnai Ottó neve is, a magyar költészetben a hetvenes évek elején bekövetkezett ún. Tandori–Petri váltás kapcsán. Másnap elektronikus formában elküldött egy listát az egyik helyi tanárnő nekem, a Petriék–Tandoriék előtt már korábban megjelent, ún. „váltó-könyveket” is, íme: Tolnai Ottó: *Homorú versek* (1963); Szilágyi Domokos: *A láz enciklopédiája* (1967) ; Domonkos István: *Kormányeltörésben* (1971 – vers). És csak ezek után következnek: Tandori Dezső: *Töredék Hamletnek* (1968), *Egy talált tárgy megtisztítása* (1973) ; Petri György: *Magyarázatok M számára* (1971), *Körülírt zuhanás* (1974). És valami ilyesmit írt a levele végére a magyartanárnő: és itt akkor most szépen el lehetne beszélgetni úgy egyáltalán az úgynevezett összmagyar irodalomról, annak működéséről, a kánonokról, mindenféle értékítéletek érvényességéről satöbbi, satöbbi. Igaza volt. El lehetne beszélgetni, persze. (*Fekete Vince*)

ROHANUNK A FORRADALOMBA?

„...különös kor ez a miénk, az ember sohase tudhatja, hogy a között az idő között, amikor az ebédjét megrendeli, meg a között, amikor nyakába köti szalvétáját, nem tör-e ki a forradalom” – olvashatjuk Alexis de Tocqueville *Emlékképek 1848-ról* című memoárjának² 50. oldalán. Tehát (szerencsére) nem XXI. század eleji közhangulatot ír le a fenti idézet, annak ellenére sem, hogy egyetemi központjainkban (ittthon, Erdélyben is, meg a civilizált Nyugaton is) valósággal dühöng

2 Budapest, 2011, Európa Könyvkiadó. (Fordította, a jegyzeteket és a névmutatót írta: Adám Péter.)

a szélsőbal divatja. A kötetet amúgy Demeter M. Attila barátom, a BBTE docense ajánlotta figyelmembe, s bár én nem sokat konyítok a politikai filozófiához, mégis megvásároltam a könyvet, s szinte egyszuszra végig is olvastam – köszönhetően Tocqueville tiszta és világos gondolatvezetésének, lenyűgöző stílusának, amelyek, íme, egy ilyen laikust is képesek levenni a lábáról, mint jómagam (egyetlen aprócska példa Tocqueville pompás stílusára-jellemábrázoló képességére: „Temérdek olyan embert ismertem, aki habozás nélkül felforgatta volna az egész országot tulajdon felemelkedésének reményében: ezekben a mai időkben nagyon is mindennapos az ilyen perverzió. De ha nem tévedek, Lamartine volt az egyetlen, aki pusztán unalomból is képes lett volna vérbe és lángba borítani a világot” – 169. oldal).

No, de vissza a forradalmakhoz... „Nem az a célom, hogy megírjam az 1848-as forradalom történetét, mindössze azt próbálom felidézni, hogy mit csináltam, mit gondoltam és mit éreztem a forradalom alatt” – mentegetőzik Tocqueville a 123. oldalon, ennek ellenére szinte mindent megtudunk, amit az 1848. februári, illetve az 1848. júniusi (szocialista) francia forradalomról tudni kell. Ismételjük át mi is a történeteket: februárban megbukik I. Lajos Fülöp, a Polgárkirály, kikiáltják (már megint) a köztársaságot, március 2-án bevezetik az általános választójogot (nőket kivéve), kiírják a választásokat, megalakul a Nemzetgyűlés, aztán következik a Párizsba özönlött munkások júniusi felkelése, amely – Tocqueville szavaival élve – már „nem az államforma megváltoztatását, hanem a társadalmi rend átalakítását tűzte célul maga elé. (...) Elhitették velük [ti. a nincstelen proletárokkal], hogy a vagyoni egyenlőtlenség ugyanolyan ellentétes a morállal, mint a társadalmi igazsággal vagy a természettel” (209–210. oldal). Szép eszmék, ugye? (Hányszor hallottuk már, és hányszor fogjuk hallani még!) Akkor mégis mi a magyarázata, hogy viszonylag hamar sikerült levenni a felkelést? Nos, a válasz a magántulajdon léte-nemléte körül keresendő. A francia forradalom ugyanis szinte a végtelenségig felaprózta a földtulajdont, olyannyira, hogy a munkásságot kivéve a tulajdonosok nagy családjába csaknem az egész francia lakosság beletartozott. S amikor komolyra fordult a dolog, ezek a tulajdonosok egyszerűen összezártak. „Minthogy a köztársaság tiszteletben tartotta a magántulajdont meg az egyén jogait, mindenki legitimnek tartotta. (...) A szegényparaszt meg a gazdag földbirtokos, a nemes meg a polgár

viszonya teljesen megváltozott: hirtelen bizalom, jóindulat és kölcsönös megbecsülés lépett a korábbi gőg és irigység helyébe. A magántulajdon valamiféle testvériségbe tömörítette mindazokat, akik rendelkeztek vele. (...) A felkelőknek nem volt utánpótlásuk, nekünk meg tartaléknak ott volt egész Franciaország” (136–137. és 233. oldalak).

S itt, azt hiszem, abba is hagyhatom a kötet ismertetését (noha még bő 100 oldalon Tocqueville 1849-es külügyminiszteri ténykedéséről is olvashatunk, többek közt arról is, hogy mit csinált a magyar szabadságharc idején). S újfent csak ajánlani tudom a kötetet a „forrófejű demagógok”-nak (Tocqueville nevezi így 1848 szocialistáit). Mert bár engem is felháborít, hogy a 2008-as gazdasági válságnak például mindössze annyi lett a következménye, hogy a gazdagok még gazdagabbak lettek, s hogy a nagy korporációk lassan tényleg mindent visznek, ez a tény még nem tudja elhomályosítani mindazt, amit a szép, szocialista világból itt, Kelet-Európában még én is láttam. Azoknak pedig, akik nem tapasztalták meg az 1989 előtti világot, s akiket egyetemi központjainkban (például Kolozsváron) most a szép, új eszmékkel etetnek, a legfiatalabbaknak tehát ajánlom, hogy olvassák el – egyfajta ellenkultúraként, mondjuk, a pad alatt – Varlam Salamov *Kolimai elbeszéléseit* arról, hogy mivé „fejlődhet” a szép, új világ (románul, 2015-ben, a Poliromnál, két kötetben megjelent a *Kolimai elbeszélések* mind a 6 ciklus!). Mert a szabadsággal való visszaélésnek, sajnos, vagy a „régirendhez” való visszahátrálás, vagy „Kolima” lesz a vége... (*Lövétei Lázár László*)

IDEGEN SZEMMEL

1933 decemberének elején egy tizenkilenc éves, történelemben és klasszika-filológiában jártas angol fiú, középiskoláit épp elvégezvén, elindul egyedül Londonból Konstantinápolyba. Európa országait szeretné megismerni nem csak könyvekből. Utazása 1934-ben is tart, mivel a távot jórészt gyalog teszi meg, csak ha az időjárási viszonyok nem engedik, akkor kérezkedik fel szekérre, automobillra. A kivétel Magyarország, s főleg az akkor már Romániához tartozó Erdély, ahol jóval több időt tölt. Amikor vándorlásában ideér, kicsit másként alakul minden. Nemesi családokkal ismerkedik meg, akik kézzel a kézre, udvarházzal udvarházra adják őt. Egyrészt kíváncsiak a fiatal csodabogárra, másrészt, gondolom, meg akarják mutatni neki, milyen a

magyar vendégszeretetet. Az sem lehet utolsó szempont, hogy a legeldugottabb magyar nemesi kúriák lakói közül is sokan beszélnek angolul. A fiatal angol utazónak így páratlan alkalma nyílik betekinteni egy olyan világba, amely azóta végleg elveszett. *„A következő évtized elsöpörte ezt az úri világot, és megértettem, mekkora szerencsém volt, hogy hosszabb időkre beleláthattam, sőt darab ideig élhettem is benne.”*

Évtizedekkel később, már mint az angol útleírás élő klasszikusa, elveszett, de kalandos úton hozzá ismét visszakerült naplója alapján, alaposan utánaolvasva a témának, de emlékezetére is hagyatkozva, három kötetben megírja ennek a régi utazásának a történetét. A második kötet³ szól a magyarországi és erdélyi ittlétéről. A könyv bestseller lesz, sok kiadást megér, a nyugati olvasók, akik egyáltalán érdeklődnek Európának ezen szeglete iránt, jószerével ma is ennek a könyvnek az alapján ismerik Magyarországot és Erdélyt.

Csak sajnálni lehet, hogy erdélyi tartózkodása (részben a konstantinápolyi sürgető úticél miatt) nem terjedt ki a Székelyföldre is (csak egyszer járt futólag Marosvásárhelyen), hanem főleg Dél-Erdélyre és Bánságra szorítkozott. De ott felejthetetlen időt töltött: *„...azon a tavaszon és kora nyáron ez a három hónapos kényelmes utazgatás Erdély peremén és déli részein mindenben gyökeresen elütött utam többi részétől. Egy áldott és boldogító varázslat részese lehettem.”* Közben érdekes megfigyeléseket tett az akkor már Romániához tartozó Erdélyről, ahol az 1921-es földreform után a magyar történelmi családok földjeinek nagy részét a román hatalom szétosztotta a román parasztok között. *„A mindennapi életben mindebből nem sok érződött. Bármi lett legyen a múltban, birtokosok és parasztok nemzedékek óta ismerték egymást, a regáti tisztviselők viszont mindannyiuk számára idegen jövevények voltak. A határok és tulajdonviszonyok változása s a múltbeli ellentétek dacára helyi szinten megmaradt bizonyos érzelmi kötődés. (...) Az ősi feudális viszonyok már eltűntek, de bizonyos jelek szívósan megmaradtak a süvegelésben, a kézcsókban, a kacifántos megszólítási formákban, s mindez az erdélyi életnek egyfajta különös, szinte kísértetiesen távoli jelleget adott.”*

Az angol utazó beszámolójának második kötete nemcsak a nyugati olvasók számára lebilincselő olvasmány, de azoknak is, akik Magyarországon és Erdélyben élnek. Mindig érdekes és tanulságos odafigyelni arra, mások hogyan látnak minket. Patrick Leigh Fermor végig

3 Patrick Leigh Fermor: Erdők s vizek közt. Esztergomtól Brassóig gyalogszerrel 1934-ben. Budapest, 2000, Európa Könyvkiadó.

igyekszik megőrizni objektivitását, ami nem mindig lehetett könnyű, mivel Erdélyben közben átesett egy rövid, de intenzív szerelmi kapcsolaton is az egyik udvarház úrnőjével. Alább egy hosszabb idézet következik a könyvből, egyfajta kukkolás a XXI. századból a XX. század elejének nemesi kúriáiba, hogyan nézett ki akkoriban egy ilyen magyar úriház belseje:

„A franciaablakok mögötti hosszú szobában bóbitás, mezítlábas szolgáló fidibuszal lámpákat gyújtogatott éppen, és minden újabb fénykörben biedermeier bútorok váltak láthatóvá, székek és pamlagok, melyeken az eredeti huzatnak már éppen csak hírmondója maradt, fakó szilvaszín függönyök, s egy nagy zongora, tele bekeretezett fényképekkel és régi, ezüstcsatos családi albumokkal. A falakon agancsok, kitömött hiúz hegyezte a fülét, kardos, prémgalléros, sápadt ősök bámultak. A könyvespolcok közt fehér cserépkályha tornyosult, a padlót medvebőrök borították, és, akár Kövecspusztán, a pohárszéken itt is címeres, monogramos ezüst cigaretta-tárcák voltak kirakva, baráti viszonzások keresztapaságért, esküvői tanúzásért, párbajsegédi szolgálatokért. Volt ott még egy kifényesített gránáthüvely valami sziléziai csatából, gyűszű nagyságú poharak gyűjteménye, szablya türkizkövekkel kirakott hüvelyben, több összehajtogatott újság – Az Újság és Pesti Hírlap Budapestről, valamint a Wiener Salonblatt, afféle osztrák Tatler, vadászatok, díjugratások és elegáns, messzi bálók fényképeivel, Bécsből. Az ezüstkeretek egyikében Erzsébet császárné – pontosabban, a valahai királyság ez elveszett tartományában: királyné – volt látható, egy másikban a kormányzó, a valahai hadiflotta tengernagyi egyenruhájában, egy harmadikban Ottó főherceg, tollas-gereznás magyar mágnásnak öltözve. Az Almanach de Gotha vörös, zöld és kék kötetei támadásra készen álltak a polcokon. Egy kisasztalt csaknem eltakart egy fólió méretű, zöld díszkötéses, csillogó kötet, arany betűkkel nyomva állt rajta a cím: Az ember tragédiája. Madách Imre műve hosszú, tizenkilencedik századi, filozofikus és elmélkedő drámai költemény, és talán nincs is ház e nélkül Magyarországon, mert még azokban is megtalálható, amelyekben nemigen olvasnak, akár angol házakban a pergamenkötésű Omar Khajjám Edmund Dulac illusztrációival. Végül pedig a sarokban török pipák sorakoztak egy állványon. E részletek leltára egy archetípus igyekszik leírni, amelynek minden második, általam meglátogatott erdélyi ház a variánsa volt.” (Molnár Vilmos)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József – Székelyudvarhely
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Antal Attila – Csíkszereda
Antal Dénes – Csikmadaras
Dr. Antal Erzsébet – Csíkszentdomokos
Antal István – Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda – Székelyudvarhely
Árvay Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajkó István – Csíkszentmárton
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Barabás Imre – Gyergyóremete
Bara Béla – Csíkszereda
Baracsi Levente – Arad
Bárányi Ferenc – Temesvár
Baricz Lajos – Marossszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászonújfalva
Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely
Bartók Melinda – Kézdivásárhely
Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvista
Bernád Ilona – Marosvásárhely
Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Berze Imre – Székelyudvarhely
Bethlen Anikó – Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csikmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Bocskay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bogdán László – Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bojtor Attila – Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Borsa István – Csíkszereda
Botár István – Csíkszereda
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Burus János Botond – Csíkszereda
Czellecz Jenő – Marosvásárhely
Czikó László – Búzásbesenyő
Czipa Attila – Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna – Kovászna
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
Cseke Péter – Kolozsvár
Ft. Mgr. Csíki Dénes – Nyáradköszvényes
Csiki Zoltán – Parajd
Dr. Csizsár Anna – Marosvásárhely

- Csiszer Imre Csaba - Csíkszereda
 Csúcs Mária - Csíkszereda
 Daczó Katalin - Csíkszépvíz
 Dánél Sándor - Csíkszereda
 Damó Csaba - Kézdivásárhely
 Darkó Béla - Marosvásárhely
 Daróczi Béla - Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József -
 Csíkszereda
 Darvas Mária - Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula - Kolozsvár
 Dávid Katalin - Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán - Kolozsvár
 Deák Ferenc - Csernáton
 Deme László - Csernáton
 Demeter Edit - Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke - Homoródalmás
 Dénes Erzsébet - Homoródszentpál
 Dénes László - Nagyvárád
 Dézsi Zoltán - Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor - Nagybánya
 Dimény Attila - Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya -
 Csernáton
 Dobos Sándor - Nagyvárád
 Dr. Dóczy Annamária - Marosvásárhely
 Dr. Dombi Csaba Ábel - Felsőbánya
 Domokos Éva - Arad
 Ft. Drócsa László - Nyárádszereda
 Duma András - Klézse
 Egyed Emese - Kolozsvár
 Eigel Tibor - Csíkszereda
 Dr. Elek Sándor - Csíkszereda
 Elekes András - Csíkpálfalva
 Elekes Antal - Temesvár
 Elekes István - Gyergyóújfalu
 Elekes Károly - Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter - Kászonaltíz
 Farkas Ambrus - Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal - Székelyudvarhely
 Farkas László - Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós - Segesvár
 Farkas Réka - Sepsiszentgyörgy
 Dr. Fehér István - Székelyudvarhely
 Fekete Albert - Csíkszereda
 Ferencz Éva - Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella - Kézdivásárhely
 Dr. Ferencz László - Marosvásárhely
 Fischer Alfréd - Székelyudvarhely
 Fodor György - Székelyudvarhely
 Fodor Levente - Csíkszögöd
 Dr. Fodor István - Csíkszereda
 Fodor István - Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál - Sepsiszentgyörgy
 Forró László - Bukarest
 Fuják Gyula - Csíkszereda (2 darab
 egyéves előfizetés)
 Funariu Éva - Szeben
 Fülöp Géza - Marosvásárhely
 Fülöp Lajos - Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor - Gyergyóalfalu
 Fülöp-Török Réka - Kézdivásárhely
 Gajdó Albert - Csernáton
 Gál Attila - Székelyudvarhely
 Gáldi György - Bukarest
 Gál Katalin - Gyergyóújfalu
 Gáll Levente - Csíksmadaras
 Gálfalvi György - Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt - Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső -
 Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor - Marosvásárhely
 Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely
 Gergely Borbála - Csíkszereda
 Gergely Zoltán - Kolozsvár
 Dr. Germán Salló Márta - Marosvá-
 sárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyaros
 Dr. Györfi Sándor - Csíkcicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegedűs Enikő - Csíkszereda
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertza Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Dr. Horváth Anna és Dr. Horváth
 István - Kolozsvár

- Horváth Kovács Ádám - Marosvásárhely
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Imre Jolán - Csíkszereda
 István Adrian - Székelyderzs
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 János Ágnes - Csíkszereda
 János Julianna - Csíkszereda
 Jánosi Bertalan - Csíkszereda
 Jánosi Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágysomlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
 Kánya József - Csíkszereda
 Kassay Vilmos - Csíkszereda
 Katona Lajos - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplak
 Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő - Maksa
 Keresztes Péter és Kedves Emőke - Temesvár
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
 Király László és Edit - Nagyenyed
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán Gábor - Énlaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Koszta Gabriella - Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert - Bukarest
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroska - Máréfalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
 Köllő Félix - Csíkszereda
 Kőszegi Enikő - Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor - Csíkszereda
 Dr. Kurkó János - Székelyudvarhely
 Kristó Boróka - Csíkszereda
 Kürti Miklós - Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér - Gyergyóremete
 Laczkó Anita - Gyergyóremete
 Laczkó György - Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre - Gyergyóremete
 László Attila - Jászvásár
 Lászlófy Pál István - Csíkszereda
 László György - Maroskeresztúr
 Dr. László Ilona - Marosvásárhely
 Lázár Lilla - Csíkszereda
 Lázár Pál - Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc - Arad
 Léstyán Dénes - Csíkszereda
 Léstyán Sándor - Kézdivásárhely
 Lőrentz Éva-Noémi - Brassó
 Lőrincz Ágnes - Marosvásárhely
 Lőrincz József - Székelyudvarhely
 Madaras Lázár - Brassó
 Mag István - Lövete
 Dr. Major Zoltán Zsigmond - Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba - Felsőbánya
 Markó Béla - Marosszentkirály
 Márk Dezső - Csíkszereda
 Dr. Marton József - Gyulafehérvár

- Márton Ferenc - Temesvár
Márton Károly - Marosvásárhely
Mașteriu Erzsébet - Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
Mátyás Endre - Szováta
Dr. Mátyus Gyula - Székelyudvarhely
Menyhárt Edit - Székelyudvarhely
Mester Zoltán - Szováta
Dr. Mészáros Gergely - Csíkszereda
Mihály András - Csíkszereda
Mihály Csaba - Csíkszentdomokos
Mihály János - Lővéte
Mihály Orsolya - Kolozsvár
Mikes Borbála - Uzon
Miklós Imre - Csíkszereda
Miklós Levente-József - Székelyudvarhely
Miklós Sándor - Csíkszentlélek
Miklós Tamás - Marosvásárhely
Mikó Júlia - Brassó
Mikola Éva - Torja
Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
Mirk László - Csíkszereda
Molnár Endre - Marosvásárhely
Molnár Lea - Csíkszereda
Murádin László - Kolozsvár
Murányi János - Székelyudvarhely
Müller Dezső - Vámfalu
Nádudvary György - Brassó
Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
Nagy Benedek - Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek - Csíkszentkirály
Nagy József - Gyergyóremete
Nagy Melinda - Nagyvárad
Nagy Sándor - Székelyudvarhely
Németh Irén - Vulkán
Németh Szilveszter - Csikkarcfalva
Nete Mariana - Csíkszereda
Novák Sándor - Marosvásárhely
Oláh Sándor - Csíkszereda
Olti Kálmán - Csíkszereda
Orbók Ilona - Csíkszereda
Orendi István - Székelyudvarhely
Dr. Ozsváth Imola - Székelyudvarhely
Pál Zoltán - Csíkdánfalva
Pálffy József - Csíkszereda
Papp Mihály - Gyergyóremete
Papp Zoltán - Zilah
Péntek János - Kolozsvár
Péter Éva - Csíkszereda
Péter Gergely - Csíkszereda
Péter Péter - Székelyudvarhely
Pethő Ilona - Csíkszereda
Petres Sándor - Csíkszereda
Dr. Piros György - Csíkszereda
Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
(7 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely
Dr. Rácz Katalin - Marosvásárhely
Ráduly János - Kibéd
Rákosi Eszter Katalin - Sepsiszentgyörgy (3 darab egyéves előfizetés)
Rancz Árpád - Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna - Kézdivásárhely
Rokaly József - Gyergyószentmiklós
Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
Sata Lóránd - Voluntari
Sántha Emese - Marosvásárhely
Sata Kinga Koretta - Magyarvista
Sata Klára - Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
Sebestyén Rita - Kézdiszentlélek
Seprődi József - Dicsőszentmárton
Silye Béla - Székelyudvarhely
Siklódi Olga - Székelyudvarhely
Sipos László - Felvinc
Sóbester Klára - Marosvásárhely
Sófalvi László - Székelyudvarhely
Sógor Árpád - Kolozsvár
Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
Sógor Géza - Kányád
Sógor Gyula - Aranyosgyéres
Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
Straub Etelka - Borosjenő
Szabados Béla - Csíkszereda

- Szabó Andor – Bukarest
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Marosvásárhely
 Szabó Noémi – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Szabó Sándor – Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Katalin – Bukarest
 Szász Kinga – Kézdivásárhely
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Szatmáry Margit – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Levente – Csíkszereda
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Dr. Szentannai Dénes – Székely-
 udvarhely
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szócs István – Szentegyháza
 Szócs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lovéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Vajda József – Csíkszereda
 Vántsa László – Marosvásárhely
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák János – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zonda Csaba – Csíkszereda
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

- Általános Iskola – Bélafalva
 Általános Iskola – Csomortán
 Általános Iskola – Csíkmenaság
 Általános Iskola – Csíkrákos
 Általános Iskola – Dálnok
 Általános Iskola – Esztelnek
 Általános Iskola – Felsőrákos
 Általános Iskola – Futásfalva
 Általános Iskola – Gyergyószárhegy

- Általános Iskola - Gyergyóremete
 Általános Iskola - Imecsfalva
 Általános Iskola - Kézdiálbis
 Általános Iskola - Kézdiálmás
 Általános Iskola - Kézdikővár
 Általános Iskola - Középpajta
 Általános Iskola - Málnás
 Általános Iskola - Nagyalambfalva
 Általános Iskola - Nyárádmagyarós
 Általános Iskola - Nyujtód
 Általános Iskola - Ozsdola
 Általános Iskola - Sepsibükszád
 Általános Iskola - Szentkatolna
 Általános Iskola - Torja
 Általános Iskola - Uzon
 Általános Iskola - Vargyas
 Általános Iskola - Zabola
 Általános Iskola - Zágón
 Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza - Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 - Gyergyóremete
 Baróti Szabó Dávid Líceum - Barót
 Benedek Elek Tanítóképző Líceum
 - Székelyudvarhely
 Bernády Közművelődési Egylet -
 Szováta
 Cristo Consult Kft. - Csíkszereda
 Csíki Székely Múzeum - Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon - Csíkszépvíz
 Derox Com Kft. - Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár -
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. - Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség -
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság - Csíkszereda
 Iskolai Könyvtár - Szárazajta
 Iskolai Könyvtár - Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár -
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. - Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum -
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. - Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont -
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár - Sepsí-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács - Sepsí-
 szentgyörgy
 Körösi Csoma Sándor Líceum -
 Kovászna
 Községi Könyvtár - Balánbánya
 Községi Könyvtár - Barátos
 Községi Könyvtár - Bardoc
 Községi Könyvtár - Bereck
 Községi Könyvtár - Bögöz
 Községi Könyvtár - Bölön
 Községi Könyvtár - Csernáton
 Községi Könyvtár - Csikdánfalva
 Községi Könyvtár - Csikkozmas
 Községi Könyvtár - Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár - Csikpálfalva
 Községi Könyvtár - Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár - Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár - Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár - Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár - Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár - Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár - Etéd
 Községi Könyvtár - Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár - Fenyéd
 Községi Könyvtár - Galócás
 Községi Könyvtár - Gelence
 Községi Könyvtár - Gidófalva
 Községi Könyvtár - Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár - Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár - Gyergyóditró
 Községi Könyvtár - Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár - Gyergyóremete
 Községi Könyvtár - Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár - Gyimesfelsőlok

Községi Könyvtár – Gyimesközéplek	Kulturális Központ – Gyergyószent-
Községi Könyvtár – Hídvég	miklós
Községi Könyvtár – Homoródalmás	Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
Községi Könyvtár – Homoródszent-	szereda
márton	Manpres Distribution Kft. – Bukarest
Községi Könyvtár – Kányád	Mix KFT – Csíkszereda
Községi Könyvtár – Kápolnásfalva	Nagy István Művészeti Líceum –
Községi Könyvtár – Karcfalva	Csíkszereda
Községi Könyvtár – Kászon	Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
Községi Könyvtár – Kézdiipolyán	Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek	Kolozsvár
Községi Könyvtár – Kommandó	Nemzeti Színház – Marosvásárhely
Községi Könyvtár – Korond	Orbán Balázs Általános Iskola –
Községi Könyvtár – Kökös	Székelyudvarhely
Községi Könyvtár – Lemhény	Orbán Balázs Gimnázium – Székely-
Községi Könyvtár – Lövéte	keresztúr
Községi Könyvtár – Maksa	Petőfi Sándor Általános Iskola –
Községi Könyvtár – Mikóújfalva	Székelykeresztúr
Községi Könyvtár – Nagyajta	Polgármesteri Hivatal – Csíkdánfalva
Községi Könyvtár – Nagybacon	Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
Községi Könyvtár – Nyárad-	da(5 db. egyéves előfizetés)
magyarós	Polgármesteri Hivatal – Gyergyó-
Községi Könyvtár – Oklánd	szárhegy
Községi Könyvtár – Oroszhegy	Polgármesteri Hivatal – Illyefalva
Községi Könyvtár – Ozsdola	Polgármesteri Hivatal – Ozsdola
Községi Könyvtár – Parajd	Református Parókia – Angyalos
Községi Könyvtár – Réty	Református Parókia – Árkos
Községi Könyvtár – Románandrás-	Református Parókia – Bikfalva
falva	Református Parókia – Erdőfüle
Községi Könyvtár – Sepsibodok	Református Parókia – Felsőcser-
Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak	náton
Községi Könyvtár – Siménfalva	Református Parókia – Ikafalva
Községi Könyvtár – Székelyderzs	Református Parókia – Karatna
Községi Könyvtár – Székelyvarság	Református Parókia – Kiskászon
Községi Könyvtár – Szentábrahám	Református Parókia – Kézdimarton-
Községi Könyvtár – Szenterzsébet	falva
Községi Könyvtár – Torja	Református Parókia – Kézdimárkos-
Községi Könyvtár – Újszekely	falva
Községi Könyvtár – Uzon	Református Parókia – Kisbacon
Községi Könyvtár – Váralja	Református Parókia – Komolló
Községi Könyvtár – Vargyas	Református Parókia – Lisznyó
Községi Könyvtár – Zabola	Református Parókia – Magyarhermány
Községi Könyvtár – Zágon	Református Parókia – Nagybacon
Községi Könyvtár – Zetelaka	Református Parókia – Olasztelek
	Református Parókia – Oltszem

- Református Parókia – Orbaitelek
 Református Parókia – Páké
 Református Parókia – Papolc
 Református Parókia – Sepsimagyarós
 Református Parókia – Székelyszáldobos
 Református Parókia – Szotyor
 Református Parókia – Szörcse
 Református Parókia – Zabola
 Református Parókia – Zalán
 RMDSZ – Elnöki Kabinet – Marosvásárhely
 Római Katolikus Plébánia – Alsótorja
 Római Katolikus Plébánia – Csíkdelne
 Római Katolikus Plébánia – Kézdikővár
 Római Katolikus Plébánia – Majlátfalva
 Római Katolikus Plébánia – Ozsdola
 Római Katolikus Plébánia – Szentivánlaborfalva
 Római Katolikus Plébánia – Szentkatolna
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Simó Megsegítő Egyesület – Zetelaka
 Székely Károly Szakközépiskola – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Aron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Árkos
 Unitárius Parókia – Firtosmartonos
 Unitárius Parókia – Homoródalmás
 Unitárius Parókia – Kálnok
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Unitárius Parókia – Sepsiszentkirály
 Unitárius Parókia – Vargyas
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Ágh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Dr. Borboly István – Budapest
 Bozó Zoltán – Szentes
 Bőjte-Petneházy Réka – Győr
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest

- Csenger Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Kemece
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dobozi Eszter – Kecskemét
 Dömötör Zoltán – Csömör
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferencz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Dr. Füleky György – Budapest
 Fűrjesi Csaba – Budapest
 Fúzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Hayek Ibolya – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Dr. Iszlai Sándor – Berettyóújfalu
 Iancu Laura – Velence
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kányádi Sándor – Budapest
 Kádár Tibor – Veszprém
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Keresztes Éva – Brassó
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kósa Csaba – Budapest
 Kósa Lajos – Debrecen
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császárszék
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kófalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
 Kulcsár Júlia – Budapest
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
 László János – Debrecen
 Lezsák Sándor – Budapest
 Lezsák Tibor – Budapest
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
 Makai Judit – Budapest
 Márkus Béla – Debrecen
 Máriás József – Nyíregyháza
 Márton Lajos – Érd
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miklós András – Keszthely
 Dr. Milován Orsolya – Budapest
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger

- Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentés (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyszücs
 Péter László – Szeged
 Dr. Pocsay Gábor – Gyula
 Polóny Levente – Budapest
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Sokoray László – Pápa
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Dr. Szabó László – Pécs
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepesi Attila – Budapest
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Térey János – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
 Zsigmond Aranka – Budapest
- INTÉZMÉNYEK**
- Algyói Faluház és Könyvtár – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés) – Budapest
 Jóbarát '92 Bt. – Budapest (4 db. egyéves előfizetés)
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Központ – Budapest
 Mogoróssy János Városi Könyvtár – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Budapest
 Ötágú Sip Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft. – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Páterház Panzió – Szentés
 Révai Miklós Gimnázium – Győr
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda - Laguna Beach
 Farkas Szabolcs - Milwaukee
 Fodor Albert - New York
 Kirják Attila - New York
 Kiss István - Hawley
 Kovács Árpád - Maryland

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Bede Sándor - Bécs
 Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf
 Csipkó László - Bécs
 Csutak Magda - Bécs
 Dr. Forbáth Klára - Bécs
 Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonen - Jyväskylä

Franciaország

Langrand-Escure Tünde - St. Pêray
 Nagy Pál - Montrouge
 Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Neshar

Hollandia

Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Kanada

Füzéry Géza - Oshawa
 Gábor Zsófia - Ottawa

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine
 Dr. Dobó Tibor - Demmin
 Gaál Julianna - Aaten
 Juliana Johrend - Buchen
 Kisslaki László - Steinbach
 Schultz Orsolya - Rostock
 Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld
 Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svájc

Molnár Attila - Frick

Svédország

Antal Imre - Ljungby
 Csata Attila - Västra Frölunda
 Jordáky Béla - Källered
 Molnár-Veress Pál & Szilágyi Enikő
 - Tangagärde
 Szentkirályi Csaga - Vällingby
 Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
 és Kollégium - Zenta
 Fekete J. József - Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
 kola - Magyarkanizsa
 Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
 Nyelvi Gimnázium - Szabadka
 Nagybecskereki Gimnázium -
 Nagybecskerek
 Rancz Károly - Pancsova
 Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom
 Kiss Mónika - Órös
 Pallér Péter - Komárom
 Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma
 Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábíán László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. <i>Székely népballadák</i>	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levevek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükrök</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Fokszanyi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej

41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Bözödi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a *Székelyföld* szerkesztőségében.
Címünk: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5.
Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413

Magyarországon a *Székelyföld* folyóirat
a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77.

SZÉKELY KÖNYVTÁR

Н11МД.30 0201

BAJNA GYÖRGY AJÁNlja GyÖRFFI KÁLMÁN VÁLOGATOTT NOVELLÁK CÍMŰ KÖTETÉT

Mint ha egy letett lant – éterből visszacsalogatott – dallamai lennének e kötetecske novellái. Annak a Györffi Kálmánnak a hét műve, akinek az utóbbi emberöltő alatt mindössze egy 2001-ben megjelent kötetét, a *Ne üldözz, Hermann!*-t olvashattuk (Gálfalvi György szerkesztésében).

Györffi Kálmánt a XX. század második fele magyar irodalmának egyik legígéretesebb fiatal alkotójának tartották a '80-as évek derekáig, ameddig olvasói számára titokba nem burkolózott, ahogy ő mondja – megsemmisítésük előtt – írásait csak kutyájának olvasva fel. Azon morfondírozni, hogy miért a vélt csúcson hagyja valaki abba az alkotást, fölösleges időtöltés. Helyette, a könyvtáraknak és könyvespolcoknak köszönhetően inkább vegyük kézbe a Györffi-írásokat, akkor is, ha van aki szerint másodszeri elolvasásra alkalmatlanok, és merüljünk el soha nem múltó értékükben. Soha nem múltó értékről szólok, mert érzem, ameddig olvasó lesz a földtekén, addig Györffy írásművészete értéket fog képviselni. Ezt támasztja alá a *Válogatott novellák* kötet is, melybe – a szerkesztői elképzelés csorbulását megelőzendő – Lövétei Lázár László épp a számára legkedvesebbnek számító novellát, a *Johannest* nem válogatta be. Az alkotások sorrendjének kialakításakor ugyanis megpróbálta követni az író életében fontosabb állomásokat, hiszen köztudott, hogy Györffi Kálmán nem tudja teljesen kívülről, főleg fentről és hidegen szemlélni történeti szereplőit: magából is be-belop többet-kevesebbet, ami aztán írásai hitelesség-érzetét is adja. E novellák olvasása közben végig kísért „a részese ő is a történetnek” sejtése. Szerkesztő erre játszott rá? Miért lenne baj ez, ha úgy lenyűgözi olvasóját Györffi stílusa, ahogy e hét novellában is? Egyes kifinomult ízlésű kritikusok szerint a jó műben menekülni ajánlott minden érzelemtől, az írónak óvakodnia kell attól, hogy valakire ráismerjenek, abban az esetben is, ha megessett dolgok elevenednek újra a műben. Hogy hiteltelenné válik emiatt az írás? Csak röpködjön a képzelet, nehogy valóság-íz keveredjen a történetbe, s főleg ne hétköznapi embersorsokról szóljon. Nem kizárt, hogy Györffi Kálmán ezért nem ír másnak, csak a kutyájának, hiszen novelláinak íze, zamata, illata, sőt bűze is van. A leghétköznapibb dolgokat másképp mi módon lehetne hitelesen átmeníteni irodalmi értékévé?

